ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΜΥΝΗΣ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ 1917

Ὑπὸ λοχαγοῦ **CYRIL FALLS**
τοῦ **R. INNIS FUS** καὶ τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου

«Μετάφρασις **Ι. Ν. ΞΕΝΟΥ**»
Χάρται συνταχθέντες παρὰ τοῦ Ταγ)ρχου **A. F. BECKE**

ΑΘΗΝΑΙ 1935
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΙΛΠΕΡΟΓΛΟΥ
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ 7

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΜΥΝΗΣ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ 1917

Ὑπὸ λοχαγοῦ **CYRIL FALLS**
τοῦ **R. INNIS FUS** καὶ τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου

«Μετάφρασις Ι. Ν. ΞΕΝΟΥ»
Χάρται συνταχθέντες παρὰ τοῦ Ταγ)ρχου **A. F. BECKE**

ΑΘΗΝΑΙ 1935
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΙΛΠΕΡΟΓΛΟΥ
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ 7

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΜΥΝΗΣ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ 1917

Ὑπὸ λοχαγοῦ CYRIL FALLS
τοῦ R. INNIS FUS καὶ τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου

«Μετάφρασις Ι. Ν. ΞΕΝΟΥ»
Χάρται συνταχθέντες παρὰ τοῦ Ταγ)ρχου A. F. BECKE

ΑΘΗΝΑΙ 1935
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΙΛΠΕΡΟΓΛΟΥ
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ 7

8

01709

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἱστορία τῶν βρεττανικῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Μακεδονίᾳ θὰ ἀποτελεσθῇ, ὅταν συμπληρωθῇ, ἐκ δύο τόμων. Ὁ παρὼν τόμος περιλαμβάνει τὰ ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Μεγάλου Πολέμου μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1917 γεγονότα, τῶν πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν βρεττανικῶν καὶ γαλλικῶν στρατευμάτων εἰς Θεσσαλονίκην ἐκτιθεμένων εἰς γενικὰς μόνον γραμμάς. Αἱ τελευταῖαι περιγραφόμεναι ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις εἶναι αἱ τοῦ Ἀπριλίου καὶ Μαΐου τοῦ 1917, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐπισήμως γνωσταὶ ὡς μάχη Δοϊράνης. Εἰς τὸ πολιτικὸν ὅμως πεδίον ἡ ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων προχωρεῖ μέχρι τῆς κατὰ τὸν Ἰούνιον ἰδίου ἔτους ἐκθρονίσεως τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Κωνσταντίνου, ὁπότε ἐτερματίσθη ὁ εἰς δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα χωρισμὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατῆλθεν αὕτη εἰς τὸν πόλεμον παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων. Ὁ δεύτερος τόμος ὄχι μόνον θὰ ἐξαντλήσῃ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ θὰ περιλαμβάνῃ, κατὰ τὰς ἐπὶ τοῦ παρόντος προθέσεις, καὶ βραχεῖαν - πιθανῶς ἐν εἴδει παραρτήματος—σκιαγραφίαν τῶν μεταπολεμικῶν γεγονότων ἤτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ Στρατοῦ τοῦ Εὐξείνου, τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐκ τοῦ βρεττανικοῦ Στρατοῦ Θεσσαλονίκης κλπ.

Ὁ συλλέξας τὴν ὕλην ταύτην ἀντελήφθη, ὅταν τὸ πρῶτον τὴν ἐμελέτησεν, ὅτι ἡ μέθοδός του ἐνταῦθα ὤφειλε νὰ εἶναι ἀντίθετος ἐκείνης, ἣν ἠκολούθησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκστρατείας Παλαιστίνης, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀσχοληθῇ προηγουμένως (1). Ἐκεῖ εἶχε κριθῇ ἐπιβεβλημένον νὰ γίνουν ὅλως παρεμπιπτόντως νύξεις τινὲς διὰ τὴν

(1) «Military Operations, Egypt and Palestine». Τόμ. 1ος (ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου Βρεττανίας – Γερμανίας μέχρι Ἰουνίου 1917), ὑπὸ ἀντιστρατήγου Sir George Mac Munn καὶ λοχαγοῦ Cyril Falls. Τόμος 2ος (ἀπὸ Ἰουνίου 1917 μέχρι τέλους τοῦ πολέμου), ὑπὸ λοχαγοῦ Cyril Falls.

πολιτικήν, ἐνῷ ἐνταῦθα ἐθεωρήθη προτιμώτερον ἡ στρατιωτικὴ ἱστορία νὰ τοποθετηθῇ ἐντὸς πολιτικοῦ πλαισίου, τὰ δὲ γεγονότα νὰ ἐξετάζωνται μὲ βάσιν τὴν πολιτικὴν των ἀφετηρίαν.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Παλαιστίνης διεξήχθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Βρεττανίας καὶ τῆς βρεττανικῆς Αὐτοκρατορίας. Διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κατανόησις τῶν ἐπιχειρήσεων ἤρκεσε νὰ δοθοῦν βραχεῖαι σκιαγραφίαι τῆς θέσεως τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν Αἰγύπτῳ, τῆς γενέσεως τῆς ἀραβικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς συγκρούσεως τῶν γαλλικῶν καὶ ἀραβικῶν ἐν Συρίᾳ συμφερόντων. Εἰς τὸ μακεδονικὸν ὅμως θέατρον ἄλλη ἦτο ἡ κατάστασις. Ἐκεῖ, βρεττανικά, γαλλικά, σερβικά, ἰταλικά, ρωσικὰ καὶ ἑλληνικὰ στρατεύματα συνυπηρέτησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον συνεπολέμησαν, τῆς γενικῆς διευθύνσεως τῶν ἐπιχειρήσεων εὑρισκομένης εἰς γαλλικὰς χεῖρας.

Ἡ σχετικὴ ἀδράνεια εἰς ἣν περιήχθησαν αἱ βρεττανικαὶ δυνάμεις λόγῳ τῆς ἀναθέσεως εἰς αὐτὰς δυσαναλόγως μεγάλου τμήματος τοῦ μετώπου ἐπὶ σκοπῷ ἀνακουφίσεως ἄλλων συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὠφείλετο εἰς ὁδηγίας τοῦ Whitehall, καίτοι ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐκτὸς τῶν ἄλλων μειονεκτημάτων ἐδημιούργησε καὶ δυσχερείας εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς διοικήσεως καὶ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς βρεττανικὰς παραδόσεις.

Αἱ ὁδηγίαι αὗται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωσι καταληπταὶ ἐὰν δὲν διευκρινισθῇ ἡ στάσις τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὡς ἐκδηλοῦνται εἰς περιλήψεις συζητήσεων εἰς τὸ War Cabinet, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν γαλλικῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ μακρᾶς σειρᾶς διεθνῶν συνδιασκέψεων. Ἐκ τῆς στάσεως δὲ ταύτης τῆς Κυβερνήσεως βοηθούμεθα ἵνα ἐξηγήσωμεν τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ἐχρησιμοποιήθη ὁ βρεττανικὸς Στρατὸς Θεσσαλονίκης, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ δεύτερος τόμος, μετὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1917. Ἐξηγεῖται ἴσως ἐπίσης ἐκ τῆς στάσεως ταύτης καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κοινὸν δὲν ἀνεγνώρισε μετὰ τὸν πόλεμον τὰς δοκιμασίας καὶ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ Στρατοῦ. Δύναται δὲ ἀσφαλῶς νὰ λεχθῇ, ὅτι Στρατὸς ὁ ὁποῖος λόγῳ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου θεάτρου τῶν ἐπιχειρήσεών του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀντικείμενον ἀνησυχιῶν καὶ συζητήσεων, δυσκόλως ἠδύνατο ἐν

πολιτικήν, ἐνῷ ἐνταῦθα ἐθεωρήθη προτιμώτερον ἡ στρατιωτικὴ ἱστορία νὰ τοποθετηθῇ ἐντὸς πολιτικοῦ πλαισίου, τὰ δὲ γεγονότα νὰ ἐξετάζωνται μὲ βάσιν τὴν πολιτικήν των ἀφετηρίαν.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Παλαιστίνης διεξήχθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Βρεττανίας καὶ τῆς βρεττανικῆς Αὐτοκρατορίας. Διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κατανόησις τῶν ἐπιχειρήσεων ἤρκεσε νὰ δοθοῦν βραχεῖαι σκιαγραφίαι τῆς θέσεως τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν Αἰγύπτῳ, τῆς γενέσεως τῆς ἀραβικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς συγκρούσεως τῶν γαλλικῶν καὶ ἀραβικῶν ἐν Συρίᾳ συμφερόντων. Εἰς τὸ μακεδονικὸν ὅμως θέατρον ἄλλη ἦτο ἡ κατάστασις. Ἐκεῖ, βρεττανικά, γαλλικά, σερβικά, ἰταλικά, ρωσικὰ ταὶ ἑλληνικὰ στρατεύματα συνυπηρέτησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον συνεπολέμησαν, τῆς γενικῆς διευθύνσεως τῶν ἐπιχειρήσεων εὑρισκομένης εἰς γαλλικὰς χεῖρας.

Ἡ σχετικὴ ἀδράνεια εἰς ἣν περιήχθησαν αἱ βρεττανικαὶ δυνάμεις λόγῳ τῆς ἀναθέσεως εἰς αὐτὰς δυσαναλόγως μεγάλου τμήματος τοῦ μετώπου ἐπὶ σκοπῷ ἀνακουφίσεως ἄλλων συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὠφείλετο εἰς ὁδηγίας τοῦ Whitehall, καίτοι ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐκτὸς τῶν ἄλλων μειονεκτημάτων ἐδημιούργησε καὶ δυσχερείας εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς διοικήσεως καὶ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς βρεττανικὰς παραδόσεις.

Αἱ ὁδηγίαι αὗται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωσι καταληπταὶ ἐὰν δὲν διευκρινισθῇ ἡ στάσις τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὡς ἐκδηλοῦται εἰς περιλήψεις συζητήσεων εἰς τὸ War Cabinet, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν γαλλικῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ μακρᾶς σειρᾶς διεθνῶν συνδιασκέψεων. Ἐκ τῆς στάσεως δὲ ταύτης τῆς Κυβερνήσεως βοηθούμεθα ἵνα ἐξηγήσωμεν τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ἐχρησιμοποιήθη ὁ βρεττανικὸς Στρατὸς Θεσσαλονίκης, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ δεύτερος τόμος, μετὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1917. Ἐξηγεῖται ἴσως ἐπίσης ἐκ τῆς στάσεως ταύτης καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κοινὸν δὲν ἀνεγνώρισε μετὰ τὸν πόλεμον τὰς δοκιμασίας καὶ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ Στρατοῦ. Δύναται δὲ ἀσφαλῶς νὰ λεχθῇ, ὅτι Στρατὸς ὁ ὁποῖος λόγῳ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου θεάτρου τῶν ἐπιχειρήσεών του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀντικείμενον ἀνησυχιῶν καὶ συζητήσεων, δυσκόλως ἠδύνατο ἐν

μιᾷ στιγμῇ νὰ στεφθῇ μὲ δάφνας, ὅσον μέγα καὶ ἐὰν ἦτο τὸ τελικόν του κατόρθωμα. Καὶ τὴν τύχην αὐτὴν δὲν εἶχε μόνον ὁ βρεττανικὸς Στρατός. Ὁ γαλλικὸς Στρατὸς τῆς Ἀνατολῆς, ἀφοῦ συνεμερίσθη τὴν λάμψιν τῶν πρώτων φάσεων τῆς ἐκστρατείας, ἐσαβανώθη ἔπειτα εἰς ὁμοίαν ὁμίχλην παραγνωρίσεως καὶ ἀγνοίας, τὴν ὁποίαν δὲν διέλυσε τελείως οὔτε αὐτὴ ἡ τελικὴ νίκη.

Δεύτερος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἶναι ἀναγκαία ἡ μελέτη τῆς πολιτικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκστρατείας, εἶναι ὅτι αἱ μεταξὺ Συμμάχων καὶ Ἑλλάδος σχέσεις ἔσχον σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν ἐπ᾽ αὐτῆς. Καὶ ἐνῷ αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις περιεγράφησαν ἤδη εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχιστρατήγου, δὲν ὑπάρχει αὐθεντική τις ἐξιστόρησις, ἔστω καὶ τόσον βραχεῖα ὡς ἡ παροῦσα, τῶν πολιτικῶν κατὰ τὸν πόλεμον γεγονότων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐξετέθησαν ἐνταῦθα μὲ ἀρκούσας λεπτομερείας αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας διαπραγματεύσεις διὰ τὴν εἴσοδον τῆς πρώτης εἰς τὸν πόλεμον.

Τὰ βρεττανικὰ στρατιωτικὰ ἀρχεῖα εἶναι πλήρη ὅπου εἶναι ἐλλιπῆ, τὰ κενὰ συνεπληρώθησαν τῇ συνδρομῇ ἀξιωματικῶν μετασχόντων τῆς ἐκστρατείας. Κεφάλαια ἐν σχεδίῳ ἀπεστάλησαν εἰς διακοσίους περίπου ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τούτων, πολλαὶ δὲ κριτικαὶ καὶ ὑποδείξεις αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνεκτίμητοι. Ὅπου ἦτο ἀνάγκη ἔγινε προσφυγὴ καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους ἱστορίας τῶν βρεττανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἐν Καλλιπόλει, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους ἱστορίας τοῦ Ναυτικοῦ, τῆς Βασιλικῆς Ἐναερίου Δυνάμεως, τῆς Ὑγειονομικῆς καὶ τῆς Κτηνιατρικῆς ὑπηρεσίας. Τὰ βιβλία ἅτινα συνεβουλεύθημεν διὰ πληροφορίας περὶ τῶν Συμμάχων τῆς Μ. Βρεττανίας καὶ περὶ τοῦ ἐχθροῦ ἀναγράφονται εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰς παραπομπὰς τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ τελευταίου ἐκδοθέντος τόμου τῆς αὐστριακῆς ἐπισήμου ἱστορίας, «Ostereich-Unganns Letzter Krieg», Dritter Band, Das Kriegsjahr 1915, Zweiter Teil....... Ὁ θαυμάσιος οὗτος τόμος δὲν περιλαμβάνει διαταγὰς καὶ κρίσεις, δύναται δὲ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὑπόδειγμα ἐπισήμου στρατιωτικῆς ἱστορίας. Ἐδημοσιεύθη ὅταν ὁ παρὼν τόμος εὑρίσκετο ὑπὸ τὰ πιεστήρια καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐγένετο πλήρης αὐτοῦ ἐκμετάλ-

λευσις. Δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ τῶν χαρτῶν του ἄγουσι πειστικώτερον ἢ ἡ παροῦσα ἐξιστόρησις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τῶν Συμμάχων ἐν Μακεδονίᾳ, καίτοι ἐβράδυνε, συνετέλεσεν οὐχ ἧττον εἰς τὴν διάσωσιν τῶν λειψάνων τῶν σερβικῶν Στρατιῶν. Ἡ τελευταία καὶ ἡ περισσότερον εὐνοϊκὴ τῶν ἀποπειρῶν τοῦ Makensen *νὰ κυκλώσῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ τελείως τοὺς Σέρβους εἶχε γίνει τὴν τρίτην ἑβδομάδα τοῦ Νοεμβρίου. Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως ἐκεῖνον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βουλγαρικῆς* **Δευτέρας Στρατιᾶς** *εἶχεν ἐμπλακῇ σοβαρῶς μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν περιοχὴν Ἀξιοῦ—Τσέρνα. Ἐὰν ἡ Στρατιὰ αὕτη ἦτο ἐλευθέρα νὰ μετάσχῃ τῆς κυκλώσεως τῶν Σέρβων εἰς Κόσοβο Πόλγε (Κοσσυφοπέδιον) εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ συνετέλει εἰν τὴν πραγματικὴν καταστροφὴν τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ ὅτι ἐνῷ διέφυγον εἰς τὰς ἀδριατικὰς ἀκτὰς 150.00 ἀνδρῶν, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν θὰ ἀπέμενον οὔτε εἴκοσι χιλιάδες.*

Ὁ παρὼν τόμος συνοδεύεται ἀπὸ ὅλα τὰ χρήσιμα σχεδιαγράμματα καὶ τοὺς ἀναγκαίους χάρτας. Καίτοι τὸ κείμενον δὲν παραπέμπει εἰς τοὺς χάρτας τούτους δι' εἰδικὰ γεγονότα, δύναται οὐχ ἧττον ὁ ἀναγνώστης νὰ προσφεύγῃ εἰς αὐτοὺς δι' ὅλας τὰς εἰς τὰς σχετικὰς περιοχὰς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς βρεττανικῆς προχωρήσεως (1).

---

(1) ***Σημείωσις μεταφραστοῦ:*** Δὲν παρατίθενται ἅπαντες οἱ χάρται οἱ συνοδεύοντες τό Ἀγγλικὸν κείμενον, διότι οἱ τῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως—Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ—εἶναι ἀκριβέστεροι. Συνοδεύουν ὅμως τὸ ἑλληνικὸν κείμενον χάρται καὶ σχεδιαγράμματα ἐν οἷς σημειοῦται διάταξις στρατευμάτων κ. λ. π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΚΡΗΞΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΗΣ

(Σχεδιάγραμμα ὑπ᾽ ἀριθ. 1)

Ταξιδεύων τις ἐξ Ἀθηνῶν σιδηροδρομικῶς πρὸς βορρᾶν διέρχεται πλησίον τοῦ Ἑλικῶνος, τοῦ Παρνασσοῦ, διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν κάτωθεν τῆς κορυφῆς τῆς Ὄσσης, καὶ κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου. Διασχίζει τὴν χώραν ὅπου ἐγεννήθη ἡ ὡραιοτέρα καὶ λαμπροτέρα μυθολογία τὴν ὁποίαν συνέλαβε ποτὲ ἀνθρώπινος νοῦς, ἡ καθαρωτέρα πηγὴ ἐμπνεύσεως τῆς ποιήσεως ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἐφ᾽ ὅσον συνεχίζει τὸ ταξίδιόν του μὲ τὸν Ὄλυμπον ὀπισθέν του, ἑλληνικὰ ὀνόματα, εὐχάριστα ὡς μουσική, ἐξακολουθοῦν νὰ τὸν συνοδεύουν, ὑψηλαὶ δὲ κορυφαὶ καὶ ἀπότομοι ῥάχεις, μὲ δάση πευκῶν καὶ ἠνθισμένων θάμνων εἰς τὰς κλιτύας των καὶ μὲ πρασίνους κοιλάδας μεταξύ των, βλέπουν κάτω τὰ στίλβοντα ὕδατα τοῦ Αἰγαίου. Ὀνόματα καὶ τοπεῖα ἐξ ἴσου φαίνονται ν᾽ ἀνήκουν ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ νὰ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἱστορικὴν καὶ μυθολογικὴν παρακαταθήκην της. Ἀκόμη περαιτέρω, καὶ εἰς τὴν δυτικῶς τῆς νήσου Θάσου ἀκτὴν ἔτι, ὀνόματα, ὡς Ὄλυμπος, Ἐπανωμή, Κασσάνδρα καὶ Ἄθως, ἀναμιγνύονται μὲ τὰ τῆς τραχυτέρας τουρκικῆς γλώσσης ὀνόματα· ἀνατολικῶς τῆς Θάσου τὰ ὀνόματα εἶναι ὅλα Τουρκικά. Ἐὰν ὁ ταξιδιώτης προχωρήσῃ ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς βορρᾶν, ἐμφανίζονται σλαυϊκὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα ἐπικρατοῦν ἐξ ἴσου μὲ τὰ τουρκικά, ἐκδιώξαντα τὰ Ἑλληνικά. Ἐπενθυμίζεται εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ Μακεδονία, οὐχὶ ἑλληνικὴ τὴν καταγωγήν, ὑπῆρξε κυρίως σλαυϊκή· ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν. (1)

(1) Σ. Μεταφρ. Εἶναι ἐντυπώσεις τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τὸ ἔτος 1916.

Ἡ ἀρχαία Μακεδονία ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς βασίλειον, εἶτα ἐπαρχία ρωμαϊκή· ἡ περιοχὴ ὅμως, εἰς τὴν ὁποίαν σήμερον δίδομεν κοινῶς τὸ ὄνομα τοῦτο, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐθνικὴ ὀντότης, καίτοι τὰ φυσικά της ὅρια εἶναι ἀρκούντως σαφῶς καθωρισμένα. Δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι συνίσταται ἐκ τῶν κοιλάδων τεσσάρων μεγάλων ποταμῶν: τοῦ Νέστου, τοῦ Στρυμῶνος, τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Βιστρίτσα.

Τ' ἀνατολικά της ὅρια εἶναι πρῶτον ὁ κάτω Νέστος, εἶτα ἡ ὀροσειρὰ Ροδόπης (Ντοσπάτ)· τὰ βόρεια ἀκολουθοῦν τὸ ὑψηλὸν Ρίλα Ντὰγ καὶ τὰ μεταξὺ Στρυμῶνος παρὰ τὸ Κιουστενδὴλ καὶ Μοράβα ἀφ' ἑνός, Μοράβα καὶ Ἀξιοῦ ἀκολούθως, χαμηλότερα μέν, ἀλλ' ἐν τούτοις εἰσέτι σχεδὸν ἀδιάβατα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ὑψώματα.

Τὰ δυτικά της σύνορα εἶναι μεγάλη ὀροσειρά, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὸ Σὰρ Πλάνινα ὅπερ τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν ἀπομονώνει ἀπὸ τὸν Ἀδριατικήν. Πρὸς νότον δὲν ὑπάρχουν κωλύματα ὅμοια πρὸς τ' ἀνωτέρω καὶ τὰ σύνορα ἐνταῦθα δύνανται νὰ περιγραφοῦν ὡς βαίνοντα κατὰ μῆκος τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους 40 μέχρι τῆς θαλάσσης παρὰ τὸν Ὄλυμπον. Τὰ ὄρη εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς εἶναι ἀγρίως μεγαλειώδη καὶ ἀπρόσιτα ὡς τὰ ἐν Εὐρώπῃ, ἀδιάβατα διὰ σκοποὺς ἐμπορικοὺς ἢ πολεμικούς, ἐκτὸς κατὰ μῆκος τῶν διαδρόμων τοὺς ὁποίους διανοίγουν ὡρισμένοι ποταμοί.

Τὰ πρὸς δυσμὰς ἀποτελοῦν τὰ ἰσχυρότερα ὅλων κωλύματα, τοῦ ὕψους τῶν κορυφῶν ἀνερχομένου εἰς 7,000 πόδας (2150 μ.) καὶ αἱ ἀπότομοι ράχεις καθ' ὅλον τὸ μῆκος των ἀπὸ 4,000 μέχρι 5000 πόδας (1230—1530μ.). Σχεδὸν εἰς κανὲν ἄλλο μέρος ἡ φύσις δὲν ἐχώρισε μίαν χώραν ἀπὸ τὴν ἄλλην τόσον τελείως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, τοὺς ὁποίους δὲν ἐπτόουν αἱ ἐδαφικαὶ κλίσεις, κατεσκεύασαν στρατιωτικὴν ὁδὸν ἀρχομένην ἀπὸ τὸ Δυρράχιον, διερχομένην ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Ξάνθην καὶ ἐξικνουμένην εἰς Κων)πολιν· ἀλλὰ δυτικῶς τοῦ Μοναστηρίου, τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ των, τὰ ἴχνη δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ ἀνευρεθοῦν. Ἡ νεωτέρα ὅμως μηχανικὴ ἐπιστήμη δύναται νὰ διανοίξῃ ὁδὸν καὶ διὰ κωλυμάτων ὡς τ' ἀνωτέρω. Ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ Σερβία μετὰ τὸν δεύτερον βαλκανικὸν πόλεμον τοῦ 1913, ἐζήτησε διέξοδον εἰς τὴν Ἀδριατικήν, παρὰ τὸ φυσικὸν τοῦτο κώλυμα, ὅταν εἶδεν ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀπρόσιτος.

Ὑπάρχει ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων μία λεωφόρος ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὴν χώραν ταύτην σπουδαίαν ἀπὸ στρατηγικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἀπόψεως καὶ προσδίδει συμβολικὴν σημασίαν εἰς τὴν τριακοειδοῦς σχήματος Χαλκιδικὴν τὴν ἐπικρεμαμένην ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου. Ἡ ὁδὸς αὕτη διακλαδοῦται ἐν Νύσσῃ ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν λεωφόρον, ἥτις βαίνουσα κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕβρου ἀπὸ Σόφιας μέχρι Ἀδριανουπόλεως, ἄγει εἰς Κων)πολιν καὶ ἀνατολάς. Ἀκολουθεῖ τὸν νότιον Μο-

ράβαν, διέρχεται τὴν γραμμὴν διαχωρίσεως ὑδάτων καὶ κατέρχεται
κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ἐξικνουμένη εἰς Θεσ]νίκην. Κατὰ μῆκος αὐτῆς
ὁ σιδηρόδρομος Νύσσης—Θεσσαλονίκης. Ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁδὸ
βορρᾶ πρὸς νότον, ἀκολουθοῦσα τὸν Στρυμῶνα, ἀπὸ Σόφιας μέχρ
γαίου, ὅπου ἐξικνεῖται ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Καβάλλα, ἀλλ' εἶναι κα
λὺ δυσβατωτέρα καὶ δὲν εἶχε σιδηρόδρομον κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Μ
Πολέμου. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην προσδίδει τὴν στρατηγικήν της
σίαν ὁ διάδρομος τοῦ Ἀξιοῦ, θὰ τὴν καθίστα δὲ οὗτος καὶ τὸν
λιμένα τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς ἐὰν δὲν ὑπῆρχον αἱ ἐχθρικαὶ ἀντιζηλ
οἱ τεχνητοί των φραγμοί. Ἐὰν προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἄμεσος ἐνδοχώ
πόλεως, αἱ μακεδονικαὶ πεδιάδες, εἶναι πλουσία γεωργικὴ χώρα,
ὑπάρχει εἰς τὰ ὄρη μέγας πλοῦτος ὀρυκτῶν, ὁ ὁποῖος σχεδὸν εἶναι
φος, ὅτι ἔχει τὸν μόνον καλὸν λιμένα μεταξὺ τοῦ Παγασητικοῦ
καὶ τῶν Δαρδανελλίων, ὅτι ἀπέχει μόλις 250 μίλια ἀπὸ τὸν Πειρα
ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ περὶ τὰ 800 ἀπὸ τὸ στόμιον τῆς Διώρυγος τοῦ
εἰς Πὸρτ Σαΐτ, θὰ ἀντιληφθῇ τις εὐκόλως τὰς ἐν εἰρήνῃ δυνατότητ
τὴν ἐν πολέμῳ σημασίαν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἡ πόλις, ἥτις περιβάλλεται ὑπὸ Βυζαντινῶν τειχῶν, εἶχε κατ
ἔκρηξιν τοῦ Μεγάλου Πολέμου πληθυσμὸν 170.000 περίπου. Εἶχε
ἀσφαλῆ μὲ καλὸν ἀγκυροβόλιον, μακρὰν προκυμαίαν καὶ διαφόρο
βάθρας, ἀλλ' οὐδεμίαν δεξαμενήν. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ φυσικοῦ ἀμ
τρου, μὲ ἀκρόπολιν ἐπὶ τοῦ λόφου. Ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων κλιτύων
ἡ ἄνω πόλις, κυρίως τουρκική. Ἡ κάτω πόλις, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς
εἶναι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἑβραϊκὴ καὶ περιλαμβάνει τὴν ἐμπορικ
νοικίαν. Αἱ πρὸς νοτιανατολὰς ἐκτισμέναι ἐπαύλεις σχηματίζουσι
στειον, ὅπου εὑρίσκονται τὰ ξένα προξενεῖα. Τὸ χειρότερον χαρακτ
κόν της εἶναι ἡ νοσηρότης της ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἑλονοσιογόνους
πας τῶν γειτονικῶν ἑλῶν. Τὸ αὐτὸ ὅμως χαρακτηριστικὸν ἔχουν τὸ
καὶ αἱ πλεῖσται τῶν κοιλάδων τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Μακεδονία κατοικεῖται ἀπὸ μῖγμα διαφόρων φυλῶν.

Αἱ τρεῖς σπουδαιότεραι εἶναι οἱ Σέρβοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι Σλαΐ
Βούλγαροι, τουρκικῆς καταγωγῆς, σήμερον ὅμως σλαυϊκοῦ κατὰ μέ
ρος αἵματος καὶ ὁμιλοῦντες γλῶσσαν σλαυϊκήν, καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἐ
ταῦθα ἔτι ὑπάρχουν ὑποδιαιρέσεις. Οὕτω φραγμὸς ἄκαμπτος, ὅσον ο
ξὺ φυλῶν, χωρίζει τοὺς ὀρεινοὺς Βουλγάρους Πομάκους, οἱ ὁποῖοι
μωαμεθανοί, ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὁμοεθνεῖς των. Οἱ Ἕλληνες εἶν
κεντρωμένοι κυρίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν
νησον. Ὑπάρχουν Τοῦρκοι—ἡ πρώτη ἀριστοκρατία κτηματιῶν, ἡ
ἤρχισεν ἐξαφανιζομένη ἀπὸ τοῦ 1914, καὶ χωρικοὶ ἀποκατεστημένοι

ράβαν, διέρχεται τὴν γραμμὴν διαχωρίσεως ὑδάτων καὶ κατέρχεται εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ἐξικνουμένη εἰς Θεσ]νίκην. Κατὰ μῆκος αὐτῆς βαίνε ὁ σιδηρόδρομος Νύσσης—Θεσσαλονίκης. Ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ὁδὸς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἀκολουθοῦσα τὸν Στρυμῶνα, ἀπὸ Σόφιας μέχρις Αἰγαίου, ὅπου ἐξικνεῖται ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Καβάλλα, ἀλλ' εἶναι κατὰ πολὺ δυσβατωτέρα καὶ δὲν εἶχε σιδηρόδρομον κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Μεγάλου Πολέμου. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην προσδίδει τὴν στρατηγικήν της σημασίαν ὁ διάδρομος τοῦ Ἀξιοῦ, θὰ τὴν καθίστα δὲ οὗτος καὶ τὸν πρῶτον λιμένα τῆς Ἐγγὺς Ἀνανολῆς ἐὰν δὲν ὑπῆρχον αἱ ἐχθρικαὶ ἀντιζηλίαι καὶ οἱ τεχνητοί των φραγμοί. Ἐὰν προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἄμεσος ἐνδοχώρα τῆς πόλεως, αἱ μακεδονικαὶ πεδιάδες, εἶναι πλουσία γεωργικὴ χώρα, καὶ ὅτι ὑπάρχει εἰς τὰ ὄρη μέγας πλοῦτος ὀρυκτῶν, ὁ ὁποῖος σχεδὸν εἶναι ἀνέπαφος, ὅτι ἔχει τὸν μόνον καλὸν λιμένα μεταξὺ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ τῶν Δαρδανελλίων, ὅτι ἀπέχει μόλις 250 μίλια ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ περὶ τὰ 800 ἀπὸ τὸ στόμιον τῆς Διώρυγος τοῦ Σουὲζ εἰς Πὸρτ Σαΐτ, θὰ ἀντιληφθῇ τις εὐκόλως τὰς ἐν εἰρήνῃ δυνατότητας καὶ τὴν ἐν πολέμῳ σημασίαν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἡ πόλις, ἥτις περιβάλλεται ὑπὸ Βυζαντινῶν τειχῶν, εἶχε κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Μεγάλου Πολέμου πληθυσμὸν 170.000 περίπου. Εἶχε λιμένα ἀσφαλῆ μὲ καλὸν ἀγκυροβόλιον, μακρὰν προκυμαίαν καὶ διαφόρους ἀποβάθρας, ἀλλ' οὐδεμίαν δεξαμενήν. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ φυσικοῦ ἀμφιθεάτρου, μὲ ἀκρόπολιν ἐπὶ τοῦ λόφου. Ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων κλιτύων κεῖται ἡ ἄνω πόλις, κυρίως τουρκική. Ἡ κάτω πόλις, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς ἀκτῆς εἶναι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἑβραϊκὴ καὶ περιλαμβάνει τὴν ἐμπορικὴν συνοικίαν. Αἱ πρὸς νοτιανατολὰς ἐκτισμέναι ἐπαύλεις σχηματίζουσι προάστειον, ὅπου εὑρίσκονται τὰ ξένα προξενεῖα. Τὸ χειρότερον χαρακτηριστικόν της εἶναι ἡ νοσηρότης της ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἑλονοσιογόνους κώνωπας τῶν γειτονικῶν ἑλῶν. Τὸ αὐτὸ ὅμως χαρακτηριστικὸν ἔχουν τὸ θέρος καὶ αἱ πλεῖσται τῶν κοιλάδων τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Μακεδονία κατοικεῖται ἀπὸ μῖγμα διαφόρων φυλῶν.

Αἱ τρεῖς σπουδαιότεραι εἶναι οἱ Σέρβοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι Σλαῦοι· οἱ Βούλγαροι, τουρκικῆς καταγωγῆς, σήμερον ὅμως σλαυϊκοῦ κατὰ μέγα μέρος αἵματος καὶ ὁμιλοῦντες γλῶσσαν σλαυϊκήν, καὶ οἱ Ἕλληνες. Καὶ ἐνταῦθα ἔτι ὑπάρχουν ὑποδιαιρέσεις. Οὕτω φραγμὸς ἄκαμπτος, ὅσον ὁ μεταξὺ φυλῶν, χωρίζει τοὺς ὀρεινοὺς Βουλγάρους Πομάκους, οἱ ὁποῖοι εἶναι μωαμεθανοί, ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὁμοεθνεῖς των. Οἱ Ἕλληνες εἶναι συγκεντρωμένοι κυρίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν χερσόνησον. Ὑπάρχουν Τοῦρκοι—ἡ πρώτη ἀριστοκρατία κτηματιῶν, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἐξαφανιζομένη ἀπὸ τοῦ 1914, καὶ χωρικοὶ ἀποκατεστημένοι εἰς τ

τήματα αὐτῶν—'Αλβανοὶ ἐκ τῶν δυτικῶν ὀρέων, Βλάχοι, Ἑβραῖοι καὶ Ἀθίγγανοι.

Τὸ Βαβὲλ αὐτὸ ἐπιτείνουν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσ)νίκης ὁμιλοῦντες καθαρὰν καλὴν Καστιλλιανὴν ἱσπανικήν, ὡς ἀπόγονοι κατὰ τὸ πλεῖστον προσφύγων ἐξ Ἰσπανίας, καίτοι ὑπῆρχεν ἑβραϊκή τις παροικία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

Τὸ ἐκ τριῶν φυλῶν μῖγμα εἶναι κατὰ μέγα μέρος τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας πάλης διὰ τὴν κτῆσιν τοῦ διαδρόμου τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τῆς διεξόδου τὴν ὁποίαν παρέχει οὗτος πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἱστορία τῆς χώρας εἶναι περίπλοκος ὅσον καὶ τὰ ὄρη της, ἀλλὰ μικρά τις σκιαγραφία, ἀπηλλαγμένη ὅλων τῶν περιπλοκῶν, θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διευκρίνισιν τῆς καταστάσεως κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Μεγάλου Πολέμου.

Εἶναι δὲ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον καθ' ὅσον πόθοι καὶ ἀξιώσεις εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τῶν μακρῶν ἀναμνήσεων βασίζονται εἰς γεγονότα ἐπὶ τοσοῦτον ἀπομεμακρυσμένα, ὥστε Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος νὰ εὑρίσκεται τόσον ἐγγὺς διὰ τοὺς Μακεδόνας Ἕλληνας, ὅσον ὁ Γλάδστων διὰ τοὺς Βρεττανούς.

Ἡ νίκη τοῦ Μακεδόνος Φιλίππου ἐν Χαιρωνείᾳ τῷ 338 π. χ. ἐπέβαλε τὴν θέλησιν τοῦ κατακτητοῦ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν υἱόν του τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀναγνωρίσεώς του ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου τῷ 323 π. χ. διέκοψε τὴν ἐπικράτησιν πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο ν' ἀλλάξῃ τὸν ὅλον ροῦν τῆς ἱστορίας. Οὕτω ἀπὸ τοῦ 168 π. χ. ἡ Μακεδονία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων. Παρέμεινεν ἐπαρχία Ρωμαϊκὴ ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη, μετεβιβάσθη ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος μ. χ. Τὸν 6ον αἰῶνα ἐνεφανίσθησαν οἱ Σλαῦοι καὶ ἀμέσως μετ' αὐτοὺς οἱ Βούλγαροι, ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ ἐκείνου ἤρξατο καὶ ἐσυνεχίσθη σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Βυζαντίου. Δὶς ἐγκαθιδρύθη Βουλγαροκρατία καὶ τὴν δευτέραν Αὐτοκρατορίαν ἐπηκολούθησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος λατινικὸν (Σταυροφόρων) Βασίλειον Θεσσαλονίκης. Εἰς ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων τούτων οἱ Βυζαντῖνοι ἀνέκτησαν τὴν ἐξουσίαν, εἰς μὲν τὴν πρώτην διὰ τῶν νικῶν Βασιλείου τοῦ Β'., εἰς δὲ τὴν δευτέραν διὰ τῆς ἀπορροφήσεως τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, διαδεχθείσης τὴν δυναστείαν τῶν Ἀγγέλων, ἥτις εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς Λατίνους. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἦλθεν ἡ κυριαρχία τῶν Σέρβων, οἱ ὁποῖοι συνδυάσαντες τὰς κατακτήσεις των μὲ τὴν προῖκα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος, κατέκτησαν ἐν τέλει, ὑπὸ τὸν μέγαν Στέφανον Δουσάν, ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν. Προσήγγιζεν ὅμως δύναμις ἔτι μεγαλυτέρα καὶ μονιμωτέρα. Περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ σκηνῆς οἱ Ὀθω-

μανοὶ Τοῦρκοι καὶ ἀπώθησαν καὶ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία οὐδέποτε εἶχεν ὑπάρξη καὶ οὐδέποτε ὑπῆρξεν οὔτε Σερβικὴ οὔτε Βουλγαρική, διετηρήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ βραχὺν χρόνον, ἐπὶ ἑπτὰ δὲ ἔτη ἐκρατήθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς τὴν κατέκτησαν οἱ Τοῦρκοι τῷ 1430, παραμείναντες κάτοχοι αὐτῆς καὶ ὅλης τῆς Μακεδονίας ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας.

Νὺξ ἐκάλυψεν ἤδη τὴν Μακεδονίαν ἀποκρύπτουσα ἐπὶ μακρὸν ὡς πέπλος τὰς συμφορὰς τῶν λαῶν της ἀπὸ τὸν ἔξω αὐτῆς κόσμον. Μόνον ὅταν ἤρχισεν ἡ ἐξέγερσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, πρῶτον ἐν Ἑλλάδι καὶ κατόπιν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν βαλκανικὰς χώρας, ἠδυνήθησαν οἱ κάτοικοι της νὰ καταστήσουν γνωστὰ τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους των πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης τοῦ 19ου αἰῶνος. Μετὰ τὸν μακρὸν πόλεμον Ἀνεξαρτησίας, ἡ Ἑλλὰς ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν της τῷ 1829. Ἡ Σερβία ἀποκτήσασα περιωρισμένην τινὰ αὐτονομίαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, εἶδε τὴν ἀποχώρησιν τῶν τελευταίων τουρκικῶν φρουρῶν τῷ 1867. Ἡ Βουλγαρία ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ ὑπὸ τὸν ζυγόν, ἀπελευθερωθεῖσα μετὰ μίαν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων περιοδικῶν βαλκανικῶν ἀναφλέξεων, προκληθεῖσαν ὑπὸ ἐξεγέρσεως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ τῷ 1875. Τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην κατέστειλαν ταχέως οἱ Τοῦρκοι καὶ οὔτε ἡ βουλγαρικὴ ἐξέγερσις κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἑπομένου ἔτους ὑπῆρξεν ἐπιτυχεστέρα. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἡ Σερβία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἡττήθη καὶ αὐτὴ μὲ τὴν σειράν της. Ἡ ταχεῖα διάδοσις τῆς δημοσιογραφίας κατέστησε γνωστὰς διὰ τοῦ τύπου εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Εὐρώπης τὰς τρομακτικὰς ὠμότητας, ἃς διέπραξαν οἱ Τοῦρκοι ἄτακτοι. Ἐν Βρεττανίᾳ ἰδίως, ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας ἀντιμετωπίσθη μετὰ λαϊκῆς ἀγανακτήσεως, χάρις εἰς τὴν φλογερὰν εὐγλωττίαν μεθ' ἧς συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεώς των ὁ Γλάστων. Ἀλλ' ἡ Μ. Βρεττανία ζηλοτυποῦσα διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς μεταξὺ τῶν σλαυϊκῶν λαῶν καὶ διὰ τὰ ρωσικὰ σχέδια διὰ τὴν Κων)πολιν, διατηροῦσα δὲ καί τινα συμπάθειαν πρὸς τὴν Τουρκίαν, σύμμαχόν της ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐναντίον τοῦ Τσάρου Νικολάου ἐν Κριμαίᾳ, δὲν ἦτο εἰσέτι διατεθειμένη νὰ ἴδῃ τὴν Πύλην ἀπογυμνουμένην τῆς κυριαρχίας της. Ἡ Ρωσία ὅμως ἔλαβε τὰ ὅπλα τῷ 1877 καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς Ρουμανίας καὶ βραδύτερον τῆς Σερβίας ἐνίκησε τὴν Τουρκίαν. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τὴν 3ην Μαρτίου 1868 ἡ Βουλγαρία ἔγινεν «αὐτόνομος φόρου ὑποτελὴς ἡγεμονία», μὲ σύνορα ἐκτεινόμενα μέχρι Αἰγαίου, ὥστε νὰ περιλαμβάνουν τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας ὡς καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἕβρου μέχρις ἀκριβῶς πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ εἶτα βαίνοντα πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Εὐξείνου.

Αἱ ἄλλαι δυνάμεις εἶχον προκαταρτικῶς δηλώσει ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐρω-

τηθοῦν ἐπὶ τῶν ὅρων καὶ ἡ Ρωσία ἐδέχθη ὅπως συγκληθῇ τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου, ὅπου θὰ ἀνεθεωρεῖτο ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγ. Στεφάνου. Ἡ Μ. Βρεττανία ἤγειρεν ἀντίρρησιν ἐναντίον ἐνίων διατάξεων αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἐκτάσεως τῆς νέας Βουλγαρίας, ἡ ὁποία θὰ περιελάμβανε μέγαν ἀριθμὸν μὴ Βουλγάρων ὑπηκόων καὶ θὰ ἐξῆπτε τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν. Ἡ ἐντονωτέρα ἀντίρρησίς της ἦτο ἀναμφιβόλως, ὅτι ἀφ᾽ ἑνὸς ὁ διάδρομος τοῦ Ἀξιοῦ καὶ ἡ διέξοδος ἣν παρεῖχεν οὗτος πρὸς τὴν Μεσόγειον καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ κοιλὰς τοῦ Ἕβρου, εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν περίπου μιλίων ἀπὸ τῆς Κων)πόλεως, θὰ περιήρχοντο εἰς χεῖρας σλαυϊκοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ρωσίας κράτους, ὀφείλοντος αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξίν του εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκείνην. Ἡ ἄποψις τῆς Μ. Βρεττανίας ἐπεκράτησε εἰς τὸ Συνέδριον καὶ οὕτω ἡ Βουλγαρία εἶδε μετὰ λύπης ἀποκοπτομένας διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τὰς ὑπεσχημένας εἰς αὐτὴν κτήσεις, ὧν πράγματι ἀπώλεσεν ἄνω τῶν τριῶν τετάρτων. Περιωρίσθη ἐντὸς τῶν σχετικῶς στενωτέρων ὁρίων τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς ὀροσειρᾶς τῶν Βαλκανίων. Ἡ περιοχὴ ἥτις ὡρίσθη ἐνταῦθα ὡς Μακεδονία παρέμεινεν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἐνῷ μεγάλη ἔκτασις ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τῶν νέων βουλγαρικῶν συνόρων ἀπετέλεσε ἡμιαυτόνομον ἐπαρχίαν διὰ τὴν ὁποίαν ἐπενοήθη ὁ τίτλος «Ἀνατολικὴ Ρωμυλία». Ἦτο «ἔντιμος εἰρήνη», ἀλλ᾽ εἰρήνη μεμολυσμένη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ τὸν ἰόν, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξεκόλαπτε μελλοντικοὺς πολέμους. (1)

Ἡ ἀτυχὴς Μακεδονία ἐπεστράφη εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων, ὑποχρεωμένη νὰ ἀρκεσθῇ μὲ τὴν ὑπόσχεσιν «εἰδικῶν ἐπιτροπῶν», εἰς τὰς ὁποίας τὸ ἐγχώριον στοιχεῖον θὰ «ἀντεπροσωπεύετο ἰσχυρῶς» πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ συστήματος τῆς διακυβερνήσεώς της. Ἡ Πύλη οὐδέποτε συνεκρότησε τὰς ἐπιτροπὰς ταύτας καὶ ἐπομένως τὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς συνθήκης ὑπῆρξε γράμμα νεκρόν. Ἔτι πολυτιμότερος ἦτο ὁ διορισμὸς ξένων ἀξ)κῶν εἰς τὴν ἀστυνομικὴν δύναμιν.

Οὔτε ὁ σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος τοῦ 1885, οὔτε ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐνταῦθα· διότι ὁ πρῶτος δὲν ἐπέφερε μεταβίβασιν ἐδάφους καὶ ὁ δεύτερος κατέληξεν εἰς ἐλαφρὰν μόνον διαρρύθμισιν τῶν συνόρων μεταξὺ τῆς τουρκικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὴν Λάρισσαν. Τῷ 1886 ἡ Ἀν. Ρωμυλία ἡνώθη μὲ τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ εἰς τὸν θρόνον τῆς Σερβίας ἄνοδος τῆς δυναστείας

---

(1) Ἄλλα ἄρθρα τῆς συνθήκης προέβλεπον μεταβίβασιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Αὐστρίας, τυπικὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ρουμανίας, τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, τὴν παραχώρησιν τῆς Βεσσαραβίας ὑπὸ τῆς Ρουμανίας εἰς τὴν Ρωσίαν εἰς ἀντάλλαγμα τῆς παραχωρήσεως τῆς Δοβρουτσᾶς εἰς τὴν Ρουμανίαν, κτλ.

τῶν Καραγεώργιεβιτς, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Βασιλέως Ἀλεξάνδρου τῷ 1903, ἐνίσχυσε τὴν χώραν ταύτην. Μέγα γεγονὸς μετὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις.

Ἐξερράγη εἰς Μακεδονίαν τῷ 1906, τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου τῆς Ἑνώσεως καὶ Προόδου μεταφερθέντος ἐκ Γενεύης εἰς Θεσσαλονίκην κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Τὸ κίνημα τοῦτο προὐκάλεσεν ὑπερβολικὸν ἐνθουσιασμόν. Τοῦρκοι, Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι ἐνηγκαλίσθησαν ἀλλήλους δημοσίᾳ. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, καλοὶ πολῖται ὑπὸ οἱανδήποτε ἐξουσίαν καὶ ζητοῦντες μόνον ἐλευθερίαν διὰ νὰ ἀσχολῶνται μὲ τὸ ἐμπόριόν των, κατεχάρησαν καὶ αὐτοί. Ἐνομίσθη ὅτι ὑπέφωσκε χρυσοῦς αἰών. Αἱ αἱμοδιψεῖς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ἐμειδίασαν εὐμενῶς καὶ ἀπέσυραν τοὺς ξένους ἀξιωματικοὺς τῆς ἀστυνομίας.

Ἡ ἀντίδρασις φεῦ! ὑπῆρξε ταχεῖα καὶ ὀξεῖα! Ἡ παλαιὰ τουρκικὴ διοίκησις εἶχε διακριθῆ δι' ἐκρήξεις ἀγριότητος εἰς περιστάσεις ἐπαπειλουμένου κινδύνου, ἐκρήξεις διαδεχομένας μακρὰν ὑπνηλίαν, ἀποναρκωτικὴν βεβαίως ἀλλ' ὄχι καὶ τελείως ἀφόρητον. Τὸ νέον καθεστὼς ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς ἐξίσωσιν τῶν φυλῶν καὶ κατάργησιν τῶν ἐθνικῶν διακρίσεων ἐν ἐφαρμογῇ πολιτικῆς ἐκτουρκισμοῦ τὴν ὁποίαν ἀπεπειράθη νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ὅλην τὴν τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὰ χριστιανικὰ βαλκανικὰ κράτη παρηκολούθησαν μὲ αὔξουσαν ὀργὴν καὶ τελικῶς ἀπεφάσισαν νὰ κανονίσουν τὸ μακεδονικὸν πρόβλημα ἅπαξ διὰ παντὸς ὑπὲρ αὐτῶν. Αἱ Δυνάμεις προσεπάθησαν νὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην, ὑποσχόμεναι ὅτι θὰ ἐπιβάλουν τὴν παραμεληθεῖσαν διάταξιν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ἑλλὰς παρετήρησαν, καὶ πολὺ δικαίως, ὅτι αἱ ὑποσχέσεις τῶν Δυνάμεων θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξατμισθοῦν ὅταν θὰ ἔθετον αὐτὰς εἰς συζήτησιν καὶ θὰ εὕρισκον τὰς ἰδίας των φιλοδοξίας καὶ ἀντιζηλίας συγκρουομένας. Τὴν 17ην Ὀκτωβρίου 1912 ἐξερράγη ὁ πρῶτος Βαλκανικὸς πόλεμος.

Ἡ ἐκστρατεία ἔληξε μὲ τὴν καταπληκτικὴν νίκην τῶν συμμάχων καὶ ἐπέφερε τὸ σάρωμα τῆς Τουρκίας ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' οἱ κατακτηταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Ἡ Βουλγαρία, ἡ ὁποία εἶχε βαστάξει τὸ βάρος τοῦ πολέμου, ἠξίωσε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Καβάλλαν, μεθ' ὅλης τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀκτῆς, τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀποφασισμένη νὰ κρατήσῃ. Ἡ Σερβία, βλέπουσα ὅτι ἡ Βουλγαρία ἐξησφάλιζε ἀπροσδόκητα κέρδη πρὸς ἀνατολάς, συμπεριλαμβανομένης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνῷ ἡ Αὐστρία ἠρνεῖτο εἰς αὐτὴν διέξοδον εἰς τὴν Ἀδριατικήν, ἀπήτησε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ μυστικοῦ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν συμφώνου δι' οὗ ὡρισμένα μακεδονικὰ ἐδάφη ἐξεχωροῦντο πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Αἱ Δυνάμεις ἀπέτυχον πάλιν νὰ διευθετήσουν τὴν ἔριδα καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1913 ἡ Βουλγαρία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον

κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Παρὰ τὴν ἐξάντλησιν καὶ τὰς ἀπωλείας της, εἶχε πλήρη πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐνίκα μόνη ἀμφοτέρας. Πᾶσα ὅμως πιθανότης ἐπιτυχίας της ἐξουδετερώθη ἀμέσως διὰ τῆς αἰφνιδίας ἐπεμβάσεως τῆς Ρουμανίας, εἰσβαλούσης εἰς τὰ ἐδάφη της ἐκ Βορρᾶ. Ἡ Τουρκία, κατὰ παράβασιν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἀνακατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ εἰσέβαλεν ἐξ Ἀνατολῶν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ Βουλγαρία κατεβλήθη ἐντὸς ὀλίγον ἡμερῶν. Ἡ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου τῆς 9ης Αὐγούστου 1913 ἐτερμάτισε τὸν δεύτερον Βαλκανικὸν πόλεμον. Ἡ Σερβία ἐπεξέτεινε τὰ ἐδάφη της ὥστε νὰ περιλάβῃ τὴν βόρειον Μακεδονίαν μέχρις ἀκριβῶς νοτίως τοῦ Μοναστηρίου. Ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν ὅλην τὴν νότιον Μακεδονίαν μέχρι Καβάλλας, συμπεριλαμβανομένου τοῦ λιμένος τούτου. Ἡ Βουλγαρία ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ὑπῆρξε σχετικῶς τυχηρά, ὥστε νὰ τῆς ἐπιτραπῇ νὰ προσαρτήσῃ τὰς κοιλάδας τοῦ ἄνω Στρυμῶνος καὶ τοῦ Νέστου καὶ νὰ ἀποκτήσῃ διέξοδον εἰς τὸ Αἰγαῖον μεταξὺ Καβάλλας καὶ Δεδέαγατς, καίτοι τὸ δεύτερον ἦτο ἁπλοῦς ἀνοικτὸς ὅρμος· ἠναγκάσθη ὅμως νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν Ρουμανίαν μεγάλην λωρίδα τῆς νοτίου Δοβρουτσᾶς ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐκ τῶν δύο βαλκανικῶν πολέμων προκύψασα κατάστασις ὅταν ἐξερράγη, ἓν ἔτος βραδύτερον, ἡ ἔτι μεγαλυτέρα πάλη, τῆς ὁποίας οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι ὑπῆρξαν ἓν τῶν αἰτίων. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀρκούντως ἱκανοποιημένη. Ἡ Σερβία ἦτο ἀπογοητευμένη καὶ ἠγανακτημένη διὰ τὴν ἀπέναντί της στάσιν τῆς Αὐστρίας, ἥτις τῆς ἠρνήθη ἔξοδον πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἔτεινεν οὓς εἰς τὰς ἐκκλήσεις τῶν εἰς τὰ αὐστριακὰ ἐδάφη Σλαύων συμπατριωτῶν της, ἰδίως τῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ τὰς ὁποίας εἶχε προσαρτήσει ἡ Αὐστροουγγαρία τῷ 1908. Ἐν τούτοις τὰ συναισθήματα αὐτῆς ἦσαν ἤπια παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἐν Βουλγαρίᾳ ὀξύτητα. Ἅπαξ ἔτι ἡ πραγματοποίησις τῆς μεγαλυτέρας Βουλγαρίας ἠμποδίζετο ἀπὸ τὴν Σερβίαν, ἐνῷ εἶχεν ἐπιτελέσει αὐτὴν τὴν φορὰν ἡρωϊκὰ κατορθώματα ὥστε νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀξία τῆς πραγματοποιήσεως ταύτης. Ὅταν ἐξερράγη ἐκ νέου πόλεμος, αὐτὴ ἐξῆλθεν ἀπεριφράστως καὶ κυνικῶς εἰς τὴν ἀγορὰν ἀναζητοῦσα σύμμαχον, ὁ ὁποῖος θὰ ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ὅ,τι εἶχε ποθήσει καὶ ἀπολέσει. Γενικώτερον ὅμως αἱ συμπάθειαί της ἐστρέφοντο πρὸς τὰς Κεντρικὰς Δυνάμεις, ἐν μέρει ἐκ μίσους πρὸς τὴν Σερβίαν, καὶ ἐν μέρει ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ἡ ὁποία τὴν ἐβοήθησεν ὅταν ἡ Ρωσία, ἡ παλαιά της προστάτις, τὴν ἐγκατέλειψεν. Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ἠτένιζε μακρόθεν τὰς πλουσίας πεδιάδας τῆς Μακεδονίας, τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἀναμένουσα εὐκαιρίαν, ἀλλὰ μὲ τὴν λύσσαν εἰς τὴν καρδίαν διὰ τὰς ἀποτυχούσας φιλοδόξους σκέψεις της.

Η ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΥ ΣΕΡΒΙΑΣ ΚΑΙ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΤΩ 1914

(Σχεδιάγραμμα ὑπ᾽ ἀριθ. 1).

Ἡ παροῦσα ἱστορία ἀφορᾷ τὴν ἐκστρατείαν Μακεδονίας ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ᾽ ἣν ἡ Μ. Βρεττανία καὶ ἡ Γαλλία ἀπεφάσισαν ν᾽ ἀποβιβάσουν στρατεύματα εἰς Θεσ)νίκην, ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ βοηθήσουν τὴν Σερβίαν. Ἑπομένως ἐνταῦθα θὰ δοθῇ μόνον σκιαγραφία τις τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ 1914 ὡς καὶ τῶν τοῦ Ὀκτωβρίου 1915 βραδύτερον (1).

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὰ γνωστὰ γεγονότα τῆς δολοφονίας τοῦ ἀρχιδουκὸς Φραγκίσκου Φερδινάνδου εἰς Σεράγιεβον καὶ τὰς πυρετώδεις διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐμεσολάβησαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος ν᾽ ἀναφέρωμεν ὅτι κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς Αὐστροουγγαρίας κήρυξιν τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Σερβίας τὴν 28ην Ἰουλίου 1914, ἡ Ἰταλία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρουμανία, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία ἀπεφάσισαν νὰ παραμείνουν οὐδέτεραι. Ἐξ αὐτῶν μόνον ἡ Τουρκία εἰσῆλθεν εἰς τὸν πόλεμον πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1914, καίτοι οἱ Αὐστριακοὶ διὰ τῶν ἐπιθέσεών των κατὰ τῆς Σερβίας ἐδίωκον διαρκῶς τὴν φεύγουσαν σκιὰν τῆς Βουλγαρικῆς ἐπεμβάσεως. Τὸ Μαυροβούνιον ἐτέθη ἀμέσως παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Σερβίας.

Ἡ θέσις τῆς Σερβίας δὲν ἦτο τόσον ἀπελπιστικὴ ὅσον φαίνεται εἰς τὸν πολὺν κόσμον, παρουσίαζεν ὅμως σοβαρά τινα μειονεκτήματα. Ἀληθὲς ἐπίσης εἶναι ὅτι εἶχε στρατὸν γενναῖον, καλῶς διοικούμενον καὶ καλῶς ἐκπαιδευμένον. Εἰς τὸ Κραγιούγεβατς εἶχε καλὸν ἐργοστάσιον ὅπλων, καίτοι ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἔμελλε ν᾽ ἀποδειχθῇ ἀνεπαρκὴς διὰ τὰς ἀνάγκας της. Τὰ βόρεια σύνορά της ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν ποταμῶν Σαύου καὶ Δουνάβεως τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἶναι εἰς τὸ Βελιγράδιον. Τὰ δυτικά της σύνορα ἀπετελοῦντο ἀπὸ παραπόταμον τοῦ Σαύου, τὸν Δρίναν, ἐπίσης φραγμὸν δυσυπέρβλητον. Τὸ Μαυροβούνιον ἦτο μικρὸς μέν, ἀλλὰ ρωμαλέος σύμμαχος. Μέγας κίνδυνος ἐξ Ἀλβανίας δὲν ἠπείλει, νοτίως δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν δὲν ἦτο δυνατὸν ν᾽ ἀναμένεται βοήθειά τις, πάντως οὐδεὶς ἀπολύτως ὑπῆρχε κίνδυνος. Δὲν συνέβαινεν ὅμως τὸ ἴδιον πρᾶγμα μὲ τὰ ἀνατολικά της σύνορα πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε σοβαρὸς κίνδυνος ἐπιθέσεως ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ της ἐχθροῦ, ἀναμένοντος πιθανῶς τὴν στιγμὴν καθ᾽ ἣν αὕτη θὰ ἦτο τελείως ἀπησχολημένη μὲ τὴν Αὐστρίαν πρὸς

(1) Αἱ κύριαι αὐθεντίαι ἃς συνεβουλεύθημεν διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν περίληψιν εἶναι ἀπὸ τῆς Αὐστροουγγρικῆς πλευρᾶς: «Österreich—Ungarns Letzter Krieg». 1. Courant IV καὶ V, καὶ Schwarte Y. ἀπὸ τῆς σερβικῆς πλευρᾶς: Desmages καὶ Barly.

βορρᾶν. Ἄλλα μειονεκτήματα αὐτῆς ἦσαν ἡ κατωτερότης τῶν πολεμικῶν της ἐφοδίων καὶ τῶν συγκοινωνιῶν της ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς Αὐστρίας καὶ δεύτερον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πρωτεύουσά της, καὶ ἡ μόνη σημαντική της πόλις, ἔκειτο μεταξὺ τῶν δεξιῶν ὀχθῶν τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως, ἦτο ἀνυπεράσπιστος καὶ ἠδύνατο νὰ βομβαρδισθῇ διὰ πεδινῶν πυροβόλων ἐκ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους. Πράγματι, ἡ κυβέρνησις ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀμέσως τὴν πόλιν καὶ ν᾽ ἀποσυρθῇ εἰς Νίσσαν, τὸ κυριώτερον φρούριον τῆς χώρας, μικρὰν ὅμως πολίχνην μὲ 25.000 περίπου κατοίκους. Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία ὅτι ἡ δύναμις τῆς Αὐστρίας θὰ κατέβαλλε τὴν Σερβίαν ἐὰν ἡ Ρωσία δὲν ἐπενέβαινεν ὑπὲρ τῆς τελευταίας. Ἡ εἴδησις τῆς ἐπιστρατεύσεως τῆς Ρωσίας ἠκούσθη διὰ τοῦτο μὲ μέγαν ἐνθουσιασμὸν ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων της Σλαύων.

Ὑποχρεωμένη νὰ διαθέσῃ μέρος τι τῶν στρατευμάτων της ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία ἠδυνήθη οὐχ ἧττον νὰ συγκεντρώσῃ σημαντικὴν δύναμιν πρὸς βορρᾶν ἐναντίον τῆς αὐστριακῆς ἀπειλῆς. Ἀλλὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς δυνάμεως ταύτης ἀπετελεῖτο ἀπὸ στρατεύματα τῆς δευτέρας σειρᾶς ἐφεδρείας. Αἱ τρεῖς κύριαι Στρατιαί, ἡ Πρώτη (4 συντάγματα ἱππικοῦ καὶ 52 τάγματα πεζικοῦ), ἡ Δευτέρα (1 σύνταγμα ἱππικοῦ καὶ 64 τάγματα πεζικοῦ) καὶ ἡ Τρίτη (35 περίπου τάγματα πεζικοῦ) (1) συνεκεντρώθησαν νοτιοανατολικῶς, νοτίως καὶ νοτιοδυτικῶς Βελιγραδίου. Οἱ Σέρβοι πληροφορούμενοι μεγάλην συγκέντρωσιν βορείως τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως, τὴν κυρίαν ἐπίθεσιν ἀνέμενον εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Εἶχον ὅμως σταθμεύσει εἰς καλὰς θέσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύναντο νὰ διολισθαίνουν, ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης, πρὸς τὸν Δούναβιν, τὸν Σαῦον ἢ τὸν Δρίναν. Ἄλλη τις Στρατιά, ἡ Στρατιὰ τοῦ Οὔζιτσε (24 τάγματα) λαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου συνεκεντρώθη, ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Νίσσης—Σεραγιέβου, προπαρεσκευάσθη πρὸς συνεργασίαν μετὰ τῶν Μαυροβουνίων. Ἡ ἀνωτάτη διοίκησις εὑρίσκετο ὀνομαστικῶς μὲν εἰς χεῖρας τοῦ νεαροῦ διαδόχου πρίγκηπος Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ εἰς χεῖρας πεπειραμένου παλαιμάχου τοῦ βοεβόδα στρατάρχου Πούτνικ.

Οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον συγκεντρώσει τρεῖς Στρατιάς: τὴν Δευτέραν, τὴν Πέμπτην καὶ τὴν Ἕκτην. Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον εἶχε συνταχθῆ πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ αὐστριακοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου στρατηγοῦ Κόνρατ φὸν Χέτζεντορφ, ἡ Πέμπτη καὶ ἡ Ἕκτη Στρατιαὶ θὰ

---

(1) Αἱ αὐθεντικαὶ πηγαὶ διαφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν ταγμάτων τῶν Στρατιῶν, ἀλλ' ἡ διαφορὰ φαίνεται ὅτι ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ στρατεύματα τῆς τρίτης σειρᾶς περιλαμβάνονται εἰς τινας περιπτώσεις καὶ δὲν περιλαμβάνονται εἰς ἄλλας. Οἱ ἐνταῦθα κατὰ προσέγγισιν διδόμενοι ἀριθμοὶ δὲν τὰ περιλαμβάνουν.

επετίθεντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Δρίνα, ἐπιτυγχανομένης οὕτω συγχρόνως καὶ τῆς προστασίας τῆς Βοσνίας, ἐνῷ ἡ Δευτέρα θὰ ἐπετίθετο πρὸς νότον διὰ τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως. Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ βασισθεῖσα ἐπιστράτευσις, προϋπέθετον ἐκστρατείαν ἐναντίον μόνον τῆς Σερβίας—ἐκστρατείαν τιμωρίας—ὡς ἤθελεν ἡ Αὐστρία νὰ θεωρῆται αὕτη. Ἐναυάγησεν ὅμως μόλις ἐγνώσθη ὅτι ἐπρόκειτο νὰ κατέλθη εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἡ Ρωσία. Ἡ Δευτέρα Στρατιὰ περιωρίσθη τότε διὰ τὴν Γαλικίαν, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀδύνατος ἡ διακοπὴ τῶν κινήσεων τῶν σιδηροδρόμων αἱ ὁποῖαι εἶχον προχωρήσει ἤδη. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Δευτέρα Στρατιὰ διετάχθη νὰ συμπληρώση τὴν ἐπιστράτευσίν της και νὰ παραμείνη ἐπὶ τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως μέχρις οὗ θὰ ἦσαν ἐλεύθεραι αἱ βόρειοι σιδηροδρομικαὶ γραμμαί, περιοριζομένη ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ἐπιδείξεις. Αἱ ἄλλαι δύο Στρατιαί, δυνάμεως 140.000 τυφεκίων, ἦσαν ἀριθμητικῶς κατώτεραι ἀπέναντι τῶν Σέρβων, διαθετόντων 180.000 περίπου τυφέκια τῆς πρώτης καὶ δευτέρας σειρᾶς. Ὁ μικρὸς στρατὸς (1) τοῦ Μαυροβουνίου θὰ συνεκρατεῖτο ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς φρουρᾶς τῆς Ν. Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης, ἀριθμούσης 40.000 περίπου ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ Σεραγέβου μέχρι τοῦ Κατταροu. Τὸ νέον σχέδιον προέβλεπε διάβασιν τοῦ Δρίνα καὶ προχώρησιν διὰ δύο κοιλάδων, αἱ ὁποῖαι βαίνουν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰαδάρ, παραποτάμου τοῦ Δρίνα καὶ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Λετίντζα ἔχοντος τὰς πηγάς του πολὺ πλησίον τοῦ Δρίνα, ἀλλὰ ῥέοντος πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐκχυνομένου εἰς τὸν Μοράβαν.

Ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τῶν δύο Στρατιῶν ἀνετέθη εἰς τὸν στρατάρχην Ποτιορέκ, διοικητὴν τῆς Ἕκτης Σρατιᾶς, δραστήριον ἀξιωματικόν, μεγάλης φήμης, γνωρίζοντα καλῶς τὴν χώραν καὶ διατελέσαντα διοικητὴν τῆς Βοσνίας.

Ἡ μορφὴ τῆς χώρας ἀνατολικῶς τοῦ Δρίνα ἀλλάσσει πολὺ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἀνατολικῶς τοῦ κάτω Δρίνα, περιλαμβανομένης τῆς μεγάλης καμπῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σαύου, ὑπάρχει πλουσία πεδιάς, γνωστὴ ὡς Μάτσβα, ἡ ὁποία εἰς βροχεροὺς καιροὺς τελματοῦται. Τόσον ἡ Μάτσβα ὅσον καὶ αἱ ὄχθαι τοῦ Δρίνα περαιτέρω πρὸς νότον δεσπόζονται ὑπὸ τοῦ Τσὲρ Πλάνινα, ἀποτόμου καὶ δασοσκεποῦς ὀροσειρᾶς, ἥτις ἐν τῇ πραγματικότητι ἀποτελεῖ ἀντέρεισμα συνδεόμενον διὰ χαμηλοῦ αὐχένος μετὰ τῶν νοτιώτερον ὀρέων. Νοτίως τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰαδάρ, συμβάλλοντος εἰς τὸν Δρίνα δυτικῶς τοῦ Τσὲρ Πλάνινα, αἱ ἐδαφικαὶ ἐξάρσεις αὐξάνον-

(1) Τὸ Μαυροβούνιον πιστεύεται ὅτι ἐπεστράτευσε 40.000 περίπου ἀνδρῶν, σημαντικὸν ὅμως μέρος αὐτῶν ἠπείλει τὸ Κάτταρον, οὗ ὁ λιμὴν ἐβομβαρδίζετο ἐκ τῶν δεσποζόντων ὑψωμάτων.

ται ὁλονὲν καὶ ἐξικνοῦνται βαθμηδὸν εἰς τοιαῦτα ὕψη ὥστε νὰ ἀποβαίνῃ δυσχερὴς ὁ πόλεμος ἐκεῖ. Διανοίγεται ἐν τούτοις στενωπός τις, ἡ κοιλὰς τοῦ Λετίντζα, συνεχιζομένη ὑπὸ τῆς τοῦ δυτικοῦ Μοράβα. Αὕτη ὅμως εἶναι ἡ τελευταία ὁπωσδήποτε ἀξιόλογος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ὁδός· περαιτέρω πρὸς νότον ἡ χώρα εἶναι τελείως ὀρεινὴ μὲ κορυφὰς ὕψους 6,000 ποδῶν (ἄνω τῶν 1.800 μ.), βατὴ μόνον δι᾽ ἐλαφρῶς ὡπλισμένα στρατεύματα, μὲ ὀρειβατικὸν πυροβολικόν.

Ἡ μάχη ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν πρώτην αὐστριακὴν ἐπίθεσιν, ὑπενθυμίζει τὰς μακρὰς μάχας μεταξὺ Αὐστριακῶν καὶ Γάλλων ἐπὶ τοῦ Ρήνου τῷ 1796. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, συνετελεῖτο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἡ διάβασις ποταμοῦ τινος μεγάλου καὶ ἐπηκολούθει ἀντεπίθεσις ἀπωθοῦσα τὸν ἐπιτιθέμενον πάλιν εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην. Καὶ τότε, ὡς καὶ τώρα, ἡ διασπορὰ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων παρεῖχεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν εὐκαιρίαν, ὅταν ὑφίστατο ἐπίθεσιν εἰς σημεῖόν τι νὰ προβαίνῃ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν εἰς ἀνάλογον ἐνέργειαν καὶ νὰ ἀπειλῇ τὰς συγκοινωνίας τοῦ ἐπιτιθεμένου εἰς ἕτερον σημεῖον. Τὰ δύο ἀντίπαλα μέρη ἦσαν ἰσόπαλα, τῆς αὐστριακῆς ὑπεροχῆς εἰς πυροβολικὸν καὶ μεταφορὰς ἀντισταθμιζομένης ὑπὸ τοῦ προσόντος τῆς μεγαλυτέρας ρωμαλεότητος τοῦ συνόλου τοῦ σερβικοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἴσως κατώτερον τῶν ἐκλεκτοτέρων αὐστριακῶν συνταγμάτων, ἀλλ᾽ εἶχε πολὺ μείζονα συνοχὴν ἀπὸ τὰ δυσηρεστημένα τσεχικὰ στρατεύματα τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ μάχη ἤρχισε τὴν 12ην Αὐγούστου, ὁπότε αἱ αὐστριακαὶ Ἕκτη καὶ Πέμπτη Στρατιαὶ διέβησαν τὸν Δρίνα εἰς διάφορα σημεῖα μεταξὺ Βίτσεγκρατ καὶ Μπγελίνας. Ἡ προχώρησίς των διημφισβητήθη ἀγρίως ὑπὸ τῶν σερβικῶν στρατευμάτων προκαλύψεως καὶ ἡ πρόοδός των ὑπῆρξε βραδεία, καίτοι ἡ Πέμπτη Στρατιὰ ἀφίκετο εἰς Κρούπανγ, 15 μίλια ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ, τὴν 16ην. Αἱ σερβικαὶ Δευτέρα καὶ Τρίτη Στρατιαὶ προυχώρησαν ἀμέσως πρὸς δυσμὰς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀπειλῆς καὶ κατόπιν σφοδρᾶς μάχης ἀπώθησαν τὴν Πέμπτην Στρατιὰν ἐκεῖθεν τοῦ Δρίνα τὴν 21ην. Ἡ Ἕκτη Στρατιὰ εἰς τὴν ὁποίαν ἀντετάχθη ἐν Βίτσεγκρατ μόνον ἡ ἀσθενὴς Στρατιὰ τοῦ Οὐζίτσε, φαίνεται ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἀνακόψῃ τὴν προχώρησίν της, μᾶλλον λόγῳ μὴ ἐπιτυχίας τῶν παρακειμένων δυνάμεων, παρὰ λόγῳ τῶν προσπαθειῶν τῶν Σέρβων. Αἱ προσπάθειαι καὶ αὐτῆς ἦσαν παραδόξως ἀσθενεῖς. Ἡ πρώτη φάσις ἔληξε λίαν εὐνοϊκῶς διὰ τὸν βοεβόδαν Πούτνικ, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἔλλειψις πληροφοριῶν δὲν εἶναι ἀναγκαίως ὀλεθρία διὰ διοικητὴν διατηροῦντα τὴν εὐθυκρισίαν του. Ἀγνοῶν ποῦ θὰ ἐγένετο ἡ κυρία προσπάθεια καὶ ἀπατηθεὶς πράγματι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶχε διατηρήσει τὸν ὄγκον τοῦ ἑλιγμοῦ του εἰς κεντρικὴν θέσιν, μέχρις οὗ, βεβαιωθεὶς περὶ τῶν προθέσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἐπετέθη δι᾽ ὅλων τῶν δυνάμεών του. Ἀντιπερισπασμοὶ ἐκ μέρους ἀμφοτέρων τῶν πο-

ται ὁλονὲν καὶ ἐξικνοῦνται βαθμηδὸν εἰς τοιαῦτα ὕψη ὥστε νὰ ἀποβαίνῃ δυσχερὴς ὁ πόλεμος ἐκεῖ. Διανοίγεται ἐν τούτοις στενωπός τις, ἡ κοιλὰς τοῦ Λετίντζα, συνεχιζομένη ὑπὸ τῆς τοῦ δυτικοῦ Μοράβα. Αὕτη ὅμως εἶναι ἡ τελευταία ὁπωσδήποτε ἀξιόλογος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ὁδός· περαιτέρω πρὸς νότον ἡ χώρα εἶναι τελείως ὀρεινὴ μὲ κορυφὰς ὕψους 6,000 ποδῶν (ἄνω τῶν 1.800 μ.), βατὴ μόνον δι' ἐλαφρῶς ὡπλισμένα στρατεύματα, μὲ ὀρειβατικὸν πυροβολικόν.

Ἡ μάχη ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν πρώτην αὐστριακὴν ἐπίθεσιν, ὑπενθυμίζει τὰς μακρὰς μάχας μεταξὺ Αὐστριακῶν καὶ Γάλλων ἐπὶ τοῦ Ρήνου τῷ 1796. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, συνετελεῖτο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἡ διάβασις ποταμοῦ τινος μεγάλου καὶ ἐπηκολούθει ἀντεπίθεσις ἀπωθοῦσα τὸν ἐπιτιθέμενον πάλιν εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην. Καὶ τότε, ὡς καὶ τώρα, ἡ διασπορὰ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων παρεῖχεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν εὐκαιρίαν, ὅταν ὑφίστατο ἐπίθεσιν εἰς σημεῖόν τι νὰ προβαίνῃ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν εἰς ἀνάλογον ἐνέργειαν καὶ νὰ ἀπειλῇ τὰς συγκοινωνίας τοῦ ἐπιτιθεμένου εἰς ἕτερον σημεῖον. Τὰ δύο ἀντίπαλα μέρη ἦσαν ἰσόπαλα, τῆς αὐστριακῆς ὑπεροχῆς εἰς πυροβολικὸν καὶ μεταφορὰς ἀντισταθμιζομένης ὑπὸ τοῦ προσόντος τῆς μεγαλυτέρας ρωμαλεότητος τοῦ συνόλου τοῦ σερβικοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἴσως κατώτερον τῶν ἐκλεκτοτέρων αὐστριακῶν συνταγμάτων, ἀλλ' εἶχε πολὺ μείζονα συνοχὴν ἀπὸ τὰ δυσηρεστημένα τσεχικὰ στρατεύματα τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ μάχη ἤρχισε τὴν 12ην Αὐγούστου, ὁπότε αἱ αὐστριακαὶ Ἕκτη καὶ Πέμπτη Στρατιαὶ διέβησαν τὸν Δρίνα εἰς διάφορα σημεῖα μεταξὺ Βίτσεγκρατ καὶ Μπγελίνας. Ἡ προχώρησίς των διημφισβητήθη ἀγρίως ὑπὸ τῶν σερβικῶν στρατευμάτων προκαλύψεως καὶ ἡ πρόοδός των ὑπῆρξε βραδεία, καίτοι ἡ Πέμπτη Στρατιὰ ἀφίκετο εἰς Κρούπανγ, 15 μίλια ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ, τὴν 16ην. Αἱ σερβικαὶ Δευτέρα καὶ Τρίτη Στρατιαὶ προυχώρησαν ἀμέσως πρὸς δυσμὰς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀπειλῆς καὶ κατόπιν σφοδρᾶς μάχης ἀπώθησαν τὴν Πέμπτην Στρατιὰν ἐκεῖθεν τοῦ Δρίνα τὴν 21ην. Ἡ Ἕκτη Στρατιὰ εἰς τὴν ὁποίαν ἀντετάχθη ἐν Βίτσεγκρατ μόνον ἡ ἀσθενὴς Στρατιὰ τοῦ Οὐζίτσε, φαίνεται ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἀνακόψῃ τὴν προχώρησίν της, μᾶλλον λόγῳ μὴ ἐπιτυχίας τῶν παρακειμένων δυνάμεων, παρὰ λόγῳ τῶν προσπαθειῶν τῶν Σέρβων. Αἱ προσπάθειαι καὶ αὐτῆς ἦσαν παραδόξως ἀσθενεῖς. Ἡ πρώτη φάσις ἔληξε λίαν εὐνοϊκῶς διὰ τὸν βοεβόδαν Πούτνικ, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἔλλειψις πληροφοριῶν δὲν εἶναι ἀναγκαίως ὀλεθρία διὰ διοικητὴν διατηροῦντα τὴν εὐθυκρισίαν του. Ἀγνοῶν ποῦ θὰ ἐγένετο ἡ κυρία προσπάθεια καὶ ἀπατηθεὶς πράγματι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶχε διατηρήσει τὸν ὄγκον τοῦ ἐλιγμοῦ του εἰς κεντρικὴν θέσιν, μέχρις οὗ, βεβαιωθεὶς περὶ τῶν προθέσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἐπετέθη διὰ ὅλων τῶν δυνάμεών του. Ἀντιπερισπασμοὶ ἐκ μέρους ἀμφοτέρων τῶν πο

λεμίων ἀπέτυχον. Ἡ αὐστριακὴ Δευτέρα Στρατιὰ εἶχεν ἀποστείλει σπασμα ἐκεῖθεν τοῦ Σαύου καὶ εἶχε καταλάβει τὸ Σαμπάτς, ἀλλὰ ἀπέ τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τὴν 20ήν. Μακρὰν πρὸς νοτιοδυσμὰς οἱ Μαυρο νιοι εἶχον διέλθει τὰ σύνορα καὶ εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν νότιον Βοσ ἀλλ' εἶχον ἐκδιωχθῆ ταχέως.

Ἦτο ἤδη ἡ σειρὰ τῶν Σέρβων ν' ἀναλάβουν ἐπίθεσιν τὴν ὁποία ζήτει ἀπὸ αὐτοὺς ἡ Ρωσία καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἦσαν πρόθυμοι καὶ διότι εἶχον μάθει, ὅτι ὅλη σχεδὸν ἡ αὐστριακὴ Δευτέρα Στρατιὰ εἶχεν χωρήσει καὶ ὅτι ὁ Σαῦος καὶ ὁ Δούναβις ἐκρατοῦντο ἀσθενῶς. Πράγ ὁ Ποτιορὲκ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐκτείνῃ τὰς Στρατιάς του πρὸς Βοσ ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δρίνα τὰ στρατεύματά το σαν διεσπαρμένα ἀραιῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὴν 6ην Σεπτεμβρίου ἡ βικὴ Πρώτη Στρατιὰ διέβη τὸν Σαῦον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πλουσία διάδα τῆς Συρμίας ὅπου ἐχαιρετίσθη μὲ φρενιτιώδη ἐνθουσιασμὸν τῶν κατοίκων. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀριστερόν της ὑπέστη συμφοράν· μία Μεραρχία της διαβᾶσα τὸν ποταμὸν μεταξὺ Γιαρὰκ καὶ Μιτροβί ὑπέστη ἐπίθεσιν πρὶν ἢ προλάβῃ νὰ διαπεραιώσῃ τὰ πυρομαχικά της ἀπωθήθη εἰς τὴν γέφυραν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταστρέψει οἱ φυγάδες. ταῦθα 5.000 ἄνδρες κατέθεσαν τὰ ὅπλα των. Νοτιοανατολικῶς, εἰς μεγάλην καμπὴν τοῦ Σαύου, ἡ πρόοδος ἦτο μεγάλη, ἀφοῦ τὴν 11ην μηνὸς τὸ ὅριον τῆς προχωρήσεως εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 20 μιλίων τὸ σημεῖον διαβάσεως. Ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθεν εἰς τὸ Σ νον, κείμενον ἀπέναντι τοῦ Βελιγραδίου μεταξὺ τοῦ Σαύου καὶ τοῦ νάβεως.

Ὁ Ποτιορὲκ ἐν τῷ μεταξὺ ἠσχολεῖτο εἰς προετοιμασίας πρὸς ἐπο θωσιν τῆς πρώτης του ἀποτυχίας. Ἤλπιζεν εἰς βουλγαρικὴν ἐπέμβ ἀλλ' ἤδη εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι αὕτη ἦτο ἀπίθανος. Ὅταν ἔμαθεν ὅτ Σέρβοι διέβησαν τὸν Σαῦον ἔκρινεν ὀρθῶς, ὡς ἐνομίζετο, ὅτι ἡ καλυ του ἐνέργεια θὰ ἦτο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἤδη σχεδιασθεῖσαν ἐπίθεσιν ἐκε τοῦ Δρίνα καὶ ἐξαπέλυσεν αὐτὴν τὴν 8ην τοῦ μηνός. Τὰ πράγματα ἐξειλίχθησαν πολὺ κακῶς. Ἡ Πέμπτη Στρατιὰ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἀπεκ σθη μὲ ἀπώλειαν 4.000 ἀνδρῶν. Εἰς τὸ δεξιὸν ἡ Ἕκτη Στρατιὰ προ ρησε περαιτέρω πρὸς τὸν Δρίνα καὶ ἐγκατέστησε τὰ προγεφυρώματά μὲ μικρὰς ἀπωλείας, ἀλλ' ἡ πρὸς ἀνατολὰς προχώρησίς της ἐπεβραδι εἰς τὴν δύσβατον ταύτην χώραν. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ὁ Ποτιορὲκ κατ γε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν. Ἡ Ἕκτη Στρατιὰ ἀπώθησε τοὺς Σέρβους τὰ ὑψώματα Γιαγκόντνγια δυτικῶς Κρουπάνγ καὶ οὕτω ἐγκατεστάθη ἰσχυρὰν τοποθεσίαν ἀπέχουσαν ὀκτὼ περίπου μίλια ἀνατολικῶς τοῦ Δ Τοῦτο συνέβη εἰς λίαν εὐμενῆ δι' αὐτὸν στιγμήν, ἀκριβῶς ὅταν ἡ σερ προχώρησις ἐν Συρμίᾳ εἶχεν ἐξιχθῆ εἰς τὸ ἀνώτατόν της ὅριον καὶ ἐπέ

λεμίων ἀπέτυχον. Ἡ αὐστριακὴ Δευτέρα Στρατιὰ εἶχεν ἀποστείλει ἀπόσπασμα ἐκεῖθεν τοῦ Σαύου καὶ εἶχε καταλάβει τὸ Σαμπάτς, ἀλλὰ ἀπέσυρε τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τὴν 20ήν. Μακρὰν πρὸς νοτιοδυσμὰς οἱ Μαυροβούνιοι εἶχον διέλθει τὰ σύνορα καὶ εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν νότιον Βοσνίαν, ἀλλ' εἶχον ἐκδιωχθῆ ταχέως.

Ἦτο ἤδη ἡ σειρὰ τῶν Σέρβων ν' ἀναλάβουν ἐπίθεσιν τὴν ὁποίαν ἀπήτει ἀπὸ αὐτοὺς ἡ Ρωσία καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἦσαν πρόθυμοι καὶ αὐτοὶ διότι εἶχον μάθει, ὅτι ὅλη σχεδὸν ἡ αὐστριακὴ Δευτέρα Στρατιὰ εἶχεν ἀναχωρήσει καὶ ὅτι ὁ Σαῦος καὶ ὁ Δούναβις ἐκρατοῦντο ἀσθενῶς. Πράγματι, ὁ Ποτιορὲκ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐκτείνῃ τὰς Στρατιάς του πρὸς Βορρᾶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δρίνα τὰ στρατεύματά του ἦσαν διεσπαρμένα ἀραιῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὴν 6ην Σεπτεμβρίου ἡ σερβικὴ Πρώτη Στρατιὰ διέβη τὸν Σαῦον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πλουσίαν πεδιάδα τῆς Συρμίας ὅπου ἐχαιρετίσθη μὲ φρενιτιώδη ἐνθουσιασμὸν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀριστερόν της ὑπέστη συμφοράν· διότι μία Μεραρχία της διαβᾶσα τὸν ποταμὸν μεταξὺ Γιαρὰκ καὶ Μιτροβίτσης ὑπέστη ἐπίθεσιν πρὶν ἢ προλάβῃ νὰ διαπεραιώσῃ τὰ πυρομαχικά της καὶ ἀπωθήθη εἰς τὴν γέφυραν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταστρέψει οἱ φυγάδες. Ἐνταῦθα 5.000 ἄνδρες κατέθεσαν τὰ ὅπλα των. Νοτιοανατολικῶς, εἰς τὴν μεγάλην καμπὴν τοῦ Σαύου, ἡ πρόοδος ἦτο μεγάλη, ἀφοῦ τὴν 11ην τοῦ μηνὸς τὸ ὅριον τῆς προχωρήσεως εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 20 μιλίων ἀπὸ τὸ σημεῖον διαβάσεως. Ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθεν εἰς τὸ Σεμλῖνον, κείμενον ἀπέναντι τοῦ Βελιγραδίου μεταξὺ τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως.

Ὁ Ποτιορὲκ ἐν τῷ μεταξὺ ἠσχολεῖτο εἰς προετοιμασίας πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πρώτης του ἀποτυχίας. Ἤλπιζεν εἰς βουλγαρικὴν ἐπέμβασιν, ἀλλ' ἤδη εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι αὕτη ἦτο ἀπίθανος. Ὅταν ἔμαθεν ὅτι οἱ Σέρβοι διέβησαν τὸν Σαῦον ἔκρινεν ὀρθῶς, ὡς ἐνομίζετο, ὅτι ἡ καλυτέρα του ἐνέργεια θὰ ἦτο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἤδη σχεδιασθεῖσαν ἐπίθεσιν ἐκεῖθεν τοῦ Δρίνα καὶ ἐξαπέλυσεν αὐτὴν τὴν 8ην τοῦ μηνός. Τὰ πράγματα ὅμως ἐξειλίχθησαν πολὺ κακῶς. Ἡ Πέμπτη Στρατιὰ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἀπεκρούσθη μὲ ἀπώλειαν 4.000 ἀνδρῶν. Εἰς τὸ δεξιὸν ἡ Ἕκτη Στρατιὰ προυχώρησε περαιτέρω πρὸς τὸν Δρίνα καὶ ἐγκατέστησε τὰ προγεφυρώματά της μὲ μικρὰς ἀπωλείας, ἀλλ' ἡ πρὸς ἀνατολὰς προχώρησίς της ἐπεβραδύνθη εἰς τὴν δύσβατον ταύτην χώραν. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ὁ Ποτιορὲκ κατήγαγε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν. Ἡ Ἕκτη Στρατιὰ ἀπώθησε τοὺς Σέρβους ἀπὸ τὰ ὑψώματα Γιαγκόντνγια δυτικῶς Κρουπάνγ καὶ οὕτω ἐγκατεστάθη εἰς ἰσχυρὰν τοποθεσίαν ἀπέχουσαν ὀκτὼ περίπου μίλια ἀνατολικῶς τοῦ Δρίνα. Τοῦτο συνέβη εἰς λίαν εὐμενῆ δι' αὐτὸν στιγμήν, ἀκριβῶς ὅταν ἡ σερβικὴ προχώρησις ἐν Συρμίᾳ εἶχεν ἐξιχθῆ εἰς τὸ ἀνώτατόν της ὅριον καὶ ἐπέτυχε

τελείως νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς εἰσβαλόντας εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος. Τὴν 14ην τοῦ μηνὸς οἱ Σέρβοι εἶχον ἐκκενώσει τὴν Συρμίαν. Δύο ἐκ τῶν Μεραρχιῶν των τῆς βορείας πτέρυγος ἐκινήθησαν πρὸς νότον διὰ συντόνων πορειῶν καὶ τὴν 17ην εἶχον ἐμπλακῆ εἰς μάχην διὰ νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν ἐκ δυσμῶν προχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἀκολουθήσασα κατὰ πόδας τοὺς ἐκ Συρμίας ἀποσυρομένους Σέρβους ἡ αὐστριακὴ ἀριστερὰ πτέρυξ διέβη τὸν Σαῦον εἰς Γάρακ καὶ εἰσέβαλεν εἰς Μάτσβαν. Ὁ Ποτιορὲκ ἤλπιζεν ὅτι ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατὰ τοῦ σερβικοῦ δεξιοῦ θὰ ὑπεβοήθη τὴν κυρίαν του ἐπίθεσιν, ἀλλὰ βροχαὶ ἐπλημμύρισαν τὴν Μάτσβαν καὶ ἡ Αὐστριακὴ πρόοδος ἐνταῦθα ὑπῆρξε μικρά. Ἀνατολικῶς τοῦ Δρίνα ταχεῖαι ἐπιθέσεις καὶ ἀντεπιθέσεις διεδέχθησαν ταχέως ἀλλήλας διὰ μέσου δασοσκεπῶν λόφων. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπολέμησαν μὲ μεγάλην γενναιότητα καί, ὡς συνέβη προφανῶς καθ' ὅλην τὴν ἐκστρατείαν, μὲ τρομερὰν ἀγριότητα, ὀλίγαι δὲ ἀσφαλῶς μάχαι ὑπῆρξαν αἱματηρότεραι ταύτης κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Τὰ δύο αὐστριακὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἐρρίφθησαν ἀκάθεκτα εἰς τὴν μάχην, ὑπέστησαν ἀπωλείας 30.000 ἀνδρῶν μεταξὺ τῆς 8ης καὶ τῆς 24ης Σεπτεμβρίου· ἐνῷ κατὰ τὴν μάχην νοτίως Κρουπὰνγ μία σερβικὴ μεραρχία εἶχε 6.000 ἀπωλείας.

Οἱ αὐστριακοὶ οὐσιαστικῶς οὐδεμίαν πρόοδον ἐπετέλεσαν, ἔχασαν μάλιστα τὰ ὑψώματα Γιαγκόντνγια. Ὅταν οἱ Σέρβοι λόγῳ πλήρους ἐξαντλήσεως παρητήθησαν τῶν ἀποπειρῶν των νὰ τοὺς ἀπωθήσουν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ, ὁ Ποτιορὲκ ἀνέστειλε προσωρινῶς τὰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ τοῦ κάτω Δρίνα, εὐχαριστημένος διότι ἀνέπνευσε ὥστε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὴν κρίσιμον ὄπισθεν τοῦ δεξιοῦ του κατάστασιν.

Ὅταν ἡ μάχη εὑρίσκετο εἰς τὴν ὀξυτέραν φάσιν της, ἡ σερβικὴ Στρατιὰ τοῦ Οὔζιτσε εἶχε διαβῆ αἰφνιδίως τὴν 15ην τοῦ μηνὸς τὸν ἄνω Δρίνα ἐν Μπαγιναμπαστὰ καὶ Βίσεγκρατ, ἐνῷ συγχρόνως δύο μαυροβουνιακὰ ἀποσπάσματα εἰς τὸ ἀριστερόν της προὐχώρησαν κατὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Σεραγέβου καὶ Καλίνοβικ. Οἱ αὐστριακοὶ συγκεντρωμένοι εἰς τὴν ἐπίθεσιν των εἶχον ἀφήσει μικρὰ ἀποσπάσματα μόνον εἰς τὴν δεξιάν των πτέρυγα καὶ ἡ ἐπίθεσις προώδευσε ταχύτατα. Ὁ Ποτιορὲκ κατ' ἀρχὰς ἐνόμισεν ὅτι ἡ Στρατιὰ τοῦ Οὔζιτσε ἐστρέφετο κατὰ τοῦ Σεραγέβου, τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ἀπόρθητον, πράγματι δὲ ὁ Σέρβος διοικητὴς φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐνατενίσει μὲ τρυφερότητα τὴν ἰδέαν τῆς καταλήψεως τῆς βοσνιακῆς πρωτευούσης διὰ πολιτικοὺς λόγους καὶ ὅτι εἶχε φαντασθῆ τὸν ἑαυτόν του διαδραματίζοντα τὸν ῥόλον ἐλευθερωτοῦ τῶν Σλαύων ἀδελφῶν του.

Ἐπιτακτικὴ ὅμως διαταγὴ τοῦ βοεβόδα Πούτνικ τὸν ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ τὸν κατηύθυνεν ἐναντίον τῆς Βλασένιτσας διὰ νὰ καταλάβῃ τὸ ἄκρον τοῦ σιδηροδρόμου ὁ ὁποῖος ἀνήρχετο τὴν κοιλάδα Κριβάγια ὄπισθεν τοῦ αὐστριακοῦ δεξιοῦ. Τὴν 27ην ὁ Ποτιορέκ, ὁ ὁποῖος εἰ-

χεν ἀρχίσει νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν κίνδυνον ὅστις τὸν ἠπείλει, ἐπετέθη κατὰ τῆς μικρᾶς φάλαγγος ἐκ Μπαγινάμπαστα, τὴν ἀπώθησεν εἰς τὸν Δρίνα καὶ περιῆλθεν οὕτω εἰς χεῖρας του διαταγὴ ἡ ὁποία ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πόσον σοβαρὰ ἦτο ἡ ἀπειλή. Ὁ Ποῦτνικ εἶχε διατάξει τὴν Στρατιὰν Οὔζιτσε, ἀφοῦ καταλάβη τὴν Βλαζένιτσα, νὰ συνεχίση τὴν προχώρησίν της πρὸς βορρᾶν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν νώτων τῆς αὐστριακῆς Ἕκτης Στρατιᾶς, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἐπανελάμβανε τὴν μετωπικὴν ἐπίθεσιν.

Ὁ Ποτιορὲκ ἐνήργησε τώρα ταχέως καὶ μετ᾽ ἀδιαμφισβητήτου σθένους. Εἶχε λάβει μικράς τινας ἐνισχύσεις καὶ ἠδύνατο νὰ διαθέση ἐκ τοῦ μετώπου Δρίνα δύο ταξιαρχίας. Οἱ Σέρβοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει τὴν Βλαζένιτσαν τὴν 28ην, εἶδον νὰ τοῖς ἀντιτάσσεται σθεναρωτέρα ἀντίστασις καὶ ὑπέστησαν σφοδρὰς ἐπιθέσεις. Τὴν 4ην Ὀκτωβρίου εἶχον ἀπωθηθῆ πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, ὅπου ὁ στρατηγὸς Μπόγιοβιτς ἀνέφερεν εἰς τὸν βοεβόδαν, ὅτι δὲν εἶχε ἐλπίδας ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ. Πράγματι, ἐξετοπίσθη οὗτος διὰ συνδεδυασμένων μετωπικῶν καὶ πλευρικῶν ἐπιθέσεων καὶ ἀπεσύρθη πολεμῶν πεισματωδῶς ὁλόκληρον τὴν 8ην, 9ην καὶ 10ην τοῦ μηνός, ἐνῷ νέα αὐστριακὴ φάλαγξ ἐκ Σεραγιέβου ἐπετίθετο κατὰ τῶν εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ Μαυροβουνίων. Τὸ αὐστριακὸν ἀριστερόν, συνεχίζον τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐπιτυχίας του, ὑπὸ κακοκαιρίαν μεγάλην ἀφίκετο εἰς τὸν Δρίνα ἐν Μπαγινάμπαστα τὴν 14ην τοῦ μηνός. Τὴν 25ην ἡ σερβικὴ ὀπισθοφυλακὴ εἶχε διαπεραιωθῇ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ εἰς Βίσεγκρατ. Ἡ μικρὰ σερβικὴ δύναμις ἐδοκιμάσθη σκληρῶς ἐκ τῶν προχειρολογικῶν μεθόδων καὶ τῆς ἐλλείψεως πειθαρχίας τῶν συμμάχων των Μαυροβουνίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι γενναῖοι καὶ τολμηροὶ στρατιῶται ἀλλ᾽ ἐμάχοντο μᾶλλον ὡς πατριαὶ παρὰ ὡς στρατιωτικοὶ σχηματισμοί. Τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα ὅμως εἶναι ἄξια πάσης τιμῆς διὰ τὴν δραστηριότητα μεθ᾽ ἧς ἐξήγαγον ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεως τοὺς συναδέλφους των εἰς τὸν κάτω Δρίνα.

Ὁ στρατάρχης Ποτιορὲκ εἶχεν ἤδη ἐκκαθαρίσει τὴν Βοσνίαν. Εἶχεν ἰσχυρὰ προγεφυρώματα ἐπὶ τοῦ Δρίνα ἐπὶ ἐχθρικοῦ ἐδάφους. Τὸ Βελιγράδιον δὲν εἶχε μὲν περιέλθη εἰς χεῖρας του, ἀλλ᾽ ἦτο ἄχρηστον εἰς τοὺς Σέρβους, διότι ἐβάλλετο συνεχῶς ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πυροβολαρχιῶν του καὶ ἐκ μονιτόρων. Δὲν εἶχεν ἐπιτύχει βεβαίως ὅλα ὅσα τὸ ἀνήσυχον καὶ φιλόδοξον πνεῦμα του ἐπεθύμει, ἦτο δὲ ἐξευτελιστικὸν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου τὸ θέαμα ὅτι ἡ μεγάλη του Αὐτοκρατορία ἀνεχαιτίζετο ἀπὸ τόσον μικρὸν κράτος. Λαμβανομένων ὅμως ὑπ᾽ ὄψει τῶν ἀριθμῶν τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων, δὲν εἶχεν ἐνεργήσει διόλου κακῶς. Πιθανὸν δὲν θὰ ἐσκέπτετο καλύτερον ἐὰν ἠρκεῖτο εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ βάθυνσιν τῶν προγεφυρωμάτων του ἐπὶ τοῦ Δρίνα, εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μάτσβα, ὥστε νὰ ἐξασφαλίση τὸ ἀριστερόν του, καὶ ἀπεφάσιζε ν᾽ ἀναμείνη ἐν στασιμό-

τητι μέχρι τοῦ ἔαρος. Εἶχεν ἐνσκήψει κακοκαιρία καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ χιονίζῃ. Προχώρησις θὰ ἐσήμαινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν καλῶν ὁδῶν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Οὑγγαρίας διὰ τὰς κακὰς ὁδοὺς τῆς Σερβίας. Ἀφ' ἑτέρου κατὰ πληροφορίας ἀπὸ αἰχμαλώτους καὶ πράκτορας, οἱ Σέρβοι ἦσαν περισσότερον τῶν ἰδικῶν του στρατευμάτων ἐξηντλημένοι καὶ ὀλιγώτερον ἐφωδιασμένοι εἰς πυρομαχικά. Εἶχεν ἤδη ἀπαλλαγῆ, πρὸς λύπην τοῦ Conrad, τοῦ ἐλέγχου τοῦ αὐστριακοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καὶ ἦτο πλέον ἀνεξάρτητος διοικητής. Πάντως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶχεν ἄδικον διότι ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν.

Εἰς τὸ βόρειον μέτωπον εἶχεν ἀρχίσει ὁ πόλεμος χαρακωμάτων, μὲ ἐπιθέσεις ἀπὸ ὀρύγματος εἰς ὄρυγμα. Τὴν 24 Ὀκτωβρίου αἱ αὐστριακαὶ ἐπιθέσεις ἐν Μάτσβα ἐπανελήφθησαν καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς οἱ Σέρβοι ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς προεξοχῆς ταύτης, τῶν αὐστριακῶν κρατούντων τὸν σιδηρόδρομον Σαμπὰτς—Λέσνιτσα τὸν ἀποτελοῦντα τὴν χορδὴν αὐτῆς. Ὁ Ποτιορὲκ πληρώσας τὰς ἀποθήκας του πυρομαχικῶν κατὰ μῆκος τοῦ Δρίνα, ἦτο ἤδη ἕτοιμος νὰ καταφέρῃ τὸ σοβαρὸν κατὰ τοῦ ἀντιπάλου πλῆγμα. Τὴν 5ην Νοεμβρίου ἤρχισε προπαρασκευὴν πυροβολικοῦ καὶ τὴν ἑπομένην ἐξαπέλυσε τὴν ἐπίθεσίν του. Ἐπὶ τέλους ἤρχισε νὰ δρέπῃ τοὺς καρποὺς τῶν προηγουμένων του κόπων. Ἡ Ἕκτη ἰδίως Στρατιά, ἐπετέλεσε καταπληκτικὴν πρόοδον καὶ ἀπώθησε τὴν πρὸ αὐτῆς σερβικὴν Πρώτην Στρατιὰν κατὰ ὀκτὼ μίλια εἰς μάχας δύο ἡμερῶν, τῆς εἰς τὸ δεξιὸν αὐτῆς Τρίτης Στρατιᾶς ἀναγκασθείσης νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ὑποχώρησίν της. Ὁ Βοεβόδας Πούτνικ ἀπεφάσισε τὴν 10ην τοῦ μηνὸς νὰ διακόψῃ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ διέταξεν ὑποχώρησιν τῆς δευτέρας Στρατιᾶς εἰς Οὔμπ καὶ τῆς Τρίτης καὶ Πρώτης Στρατιᾶς εἰς τοποθεσίαν κυκλικὴν εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ μιλίων βορείως καὶ δυτικῶς τῆς ἀξιολόγου πόλεως Βάλγιεβο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Κολούμπαρα Εἰς τὸ Βάλγιεβο εὑρίσκετο ἤδη τὸ στρατηγεῖόν του, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο μέγας ὁδικὸς κόμβος, ἀπεφάσισε νὰ τὸ κρατήσῃ ἐπὶ χρόνον ὅσῳ τὸ δυνατὸν μακρότερον. Ἡ μάχη τοῦ Δρίνα διεξήχθη μετ' ἐπιτυχίας.

Ὁ Ποτιορὲκ ἐσκέφθη ὅτι ἐπέστη εὐκαιρία δι' αὐτὸν καὶ διέταξεν ἄμεσον καταδίωξιν. Ἐπεθύμει πολὺ τὴν κατάληψιν τοῦ σιδηροδρόμου ἀπὸ Ὀμπρένοβατς—ἐπὶ τοῦ Σαύου—μέχρι τοῦ Βάλγιεβο διὰ νὰ ἄρῃ τὴν μεγάλην δυσχέρειαν ἣν ἐδοκίμαζε διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς. Κατὰ χρονικὰ διαστήματα οἱ Σέρβοι ἀντέτασσον ἀποφασιστικὴν ἀντίστασιν, ἀλλ' ἀπωθοῦντο πάντοτε. Μετὰ λύπης ἠναγκάσθη ὁ βοεβόδας Πούτνικ νὰ δεχθῇ τὴν γνώμην τοῦ διοικητοῦ τῆς Πρώτης Στρατιᾶς στρατηγοῦ Μίσιτς, ὅτι ἦτο ἀνωφελὴς ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀντιτάξεως ἀντιστάσεως εἰς Βάλγιεβο, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτό. Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν τὴν 15ην τοῦ μηνός. Ἐνταῦθα, ὡς ἄλλως τε καὶ καθ'

ὅλην τὴν ὑποχώρησιν, τόσον ὁ Ποῦτνικ ὅσον καὶ ὁ Μίσιτς ἐπέδειξαν θαυμασίαν εὐθυκρισίαν, ρυθμίσαντες καλῶς τὰς ἐπιβληθείσας αὐτοῖς διαδοχικὰς ὑποχωρήσεις, διασώσαντες τὰ σοβαρῶς κλονισθέντα στρατεύματά των ἀπὸ πλῆγμα τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ τὰ μεταβάλῃ εἰς συντρίμματα, προξενήσαντες δ' οὐχ ἧττον ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρας ἀπωλείας καὶ κόπωσιν εἰς τὸν προχωροῦντα ἐχθρόν.

Μετὰ ταῦτα ἤρχισε τρομερὰ μάχη ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Κολούμπαρα καὶ τοῦ παραποτάμου του Λγίγκ. Αἱ συνθῆκαι ἦσαν χείρισται. Ἐχιόνιζεν ἐπὶ συνεχεῖς ἡμέρας εἰς τὰ νοτίως τοῦ Βαλγιέβου ὄρη καὶ ἔβρεχεν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν χαμηλὰς περιοχάς. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν κατεσπαρμέναι μὲ ἀσθενεῖς, τῶν ὁποίων μεγάλη ἀναλογία ὑπέφερεν ἀπὸ κρυολογήματα. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐδοκιμάσθησαν μεγάλως (1). Οἱ ἀντίπαλοί των, οἱ ὁποῖοι διέθετον ἀτελεστέραν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν, ἐδοκιμάσθησαν ἔτι περισσότερον. Καὶ οἱ καλύτερον ἐφωδιασμένοι αὐστριακοὶ στρατιῶται ἀντεμετώπιζον τὴν ἀνηλεῆ αὐτὴν κακοκαιρίαν ἀνυπόδητοι καὶ σκεπασμένοι μὲ ῥάκη.

Περὶ τὴν 17ην τοῦ μηνὸς οἱ Σέρβοι εἶχον ἀπωθηθῆ ἐπὶ τοῦ Λγίγκ. Τὴν ἑπομένην τὸ δεξιὸν τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς διέβη παρὰ τὰς δυσκολίας τὸν πλημμυρισμένον Κολούμπαρα ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς συμβολῆς του μετὰ τοῦ Λγίγκ.

Παρουσιάσθη τώρα δευτέρα εὐκαιρία εἰς τὸν Ποτιορὲκ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν θέσιν του. Εἶχε κερδίσει νίκην ἀδιαμφισβήτητον, εἶχε συλλάβει 8.000 αἰχμαλώτους καὶ εἶχε κυριεύσει 42 πυροβόλα. Τὰ στρατεύματά του ὅμως εἶχον ἐξαντλήσει τὰ τρόφιμά των καὶ σχεδὸν ἐλίμωττον. Ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Ὀμπρένοβατς—Βάλγιεβο ἦτο μὲν εἰς χεῖράς του, ἀλλ' ἦτο ἄχρηστος ἀκόμη, διότι ἐβάλλετο σφοδρῶς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ ἐπισκευάσῃ τὰς καταστραφείσας γεφύρας της. «Ἡ σύνεσις, γράφει ὁ ἐπίσημος αὐστριακὸς ἱστορικός, ὁμιλῶν μετὰ τὸ ἀνωτέρω γεγονός, ὑπηγόρευσεν ὑποχώρησιν ὄπισθεν τοῦ Κολούμπαρα μὲ προγεφύρωμα εἰς Βάλγιεβο, διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διεξαγωγὴ τῆς ἀναδιοργανώσεως». Ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐπιτραπῇ ἄνεσις τοιαύτη εἰς ἡττημένον ἐχθρόν; Ἦτο ἀκόμη βέβαιον ἂν ἡ σερβικὴ ἀντίστασις ἦτο κατά τι ἀποφασιστικωτέρα ἐνταῦθα παρ' ὅ,τι ὑπῆρξεν εἰς τὸ μέτωπον Βαλγιέβου; Πρέπει νὰ προχωρήσῃ! Ἀμέσως ἤρχισε τὸ δύσκολον ἔργον τῆς διαπεραιώσεως πυροβόλων εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην τοῦ Κολούμπαρα.

Τὴν 22αν τοῦ μηνὸς ὁ Ποτιορὲκ ἐβεβαιώθη ἀποτόμως, ὅτι εἶχον τερματισθῆ αἱ ἐνέργειαι ὀπισθοφυλακῆς καὶ ὅτι ἤρχισεν ἄλλη μάχη προπαρα-

---

(1) Τὸ Αὐστριακὸν XV Σ. Στρατοῦ τῆς Ἕκτης Στρατιᾶς εἶχε 5.000 ἀσθενεῖς καὶ 3.000 ἀπωλείας μάχης κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον.

σκευασμένη. Τόσῳ τὸ καλύτερον· εἶχε καθηλώσει τὸν ἐχθρὸν περιάγων αὐτὸν εἰς λίαν δυσάρεστον θέσιν. Ὄπισθεν τῶν Σέρβων ὑπῆρχεν ἡ κοιλὰς τοῦ Μοράβα, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς μόνον μέσον τῆς συγκοινωνίας των, τὸν σιδηρόδρομον Νίσσης καὶ Θεσσαλονίκης. Διέταξε τὸ εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν ἀπόσπασμά του νὰ ἀπωθήσῃ τοὺς Σέρβους ἀπὸ τὸ Οὔζιτσε, τὴν κυρίαν δεξιὰν πτέρυγα νὰ προχωρήσῃ κατὰ τοῦ Γκόρνγι Μιλάνοβατς καὶ τὸ κέντρον νὰ συνεχίσῃ τὰς προσπαθείας του ἐπὶ τοῦ Λγίγκ. Ἅπαξ ἔτι οἱ αὐστριακοὶ ἐπροχώρησαν ὁρμητικῶς εἰς τὸ δεξιόν, συναντήσαντες μικρὰν ἀντίστασιν, ἐνῷ εἰς τὸ κέντρον κατόπιν σφοδρᾶς μάχης ἀπώθησαν τοὺς Σέρβους ἀπὸ τὸ Λγίγκ.

Ἡ Σερβικὴ διοίκησις ἀντιμετώπιζεν ἤδη τὴν δυσκολωτέραν ἀπόφασιν ὅλης τῆς ἐκστρατείας. Ὁ βοεβόδας ἀντελήφθη ὅτι ὁ καλύτερός του σύμμαχος ἦτο ὁ χρόνος. Εὑρίσκετο εἰς θέσιν τῆς ὁποίας τὸν κίνδυνον σοβαρῶς τονίζει ὁ Hamley. Ἐμάχετο δηλαδὴ παραλλήλως πρὸς τὰς γραμμὰς συγκοινωνιῶν του καὶ ἐὰν ὑπεχώρει περισσότερον ἐκινδύνευε νὰ ἀπωθηθῇ μακρὰν αὐτῶν. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἔδρεπε τὸ πλεονέκτημα τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὸν σιδηρόδρομον, ἐνῷ ἐγνώριζεν ὅτι οἱ αὐστριακοὶ μὲ ἕκαστον βῆμα των πρὸς τὰ ἔμπρος θὰ συνήντων μεγαλυτέρας δυσκολίας. Θαρραλέως ἀνέλαβε τὸν κίνδυνον ἄλλης μεγάλης ὑποχωρήσεως, καίτοι αὐτὴ συνεπήγετο καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δὲν ἦτο ἐνέργεια ἀπογνώσεως, ἀφοῦ ἤλπιζεν ὅτι αὐτὴ θὰ τῷ παρεῖχε τὴν εὐκαιρίαν ἀντεπιθέσεως. Οὐχ ἧττον ἐνεῖχε μέγιστον κίνδυνον ἠθικὸν καὶ ὑλικόν. Ἀπεφάσισε νὰ ἀποσύρῃ τὸ δεξιόν του ἐκ τῆς συμβολῆς τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως, νοτίως Βελιγραδίου, τὸ δὲ κέντρον του ἀνατολικῶς τοῦ Λγίγκ εἰς ἀπόστασιν 10 μιλίων, ἐγκαταλείπων οὕτω τελείως τὸν σιδηρόδρομον Βαλγιέβου εἰς τὸν ἐχθρόν.

Διὰ τὴν πρώτην Στρατιάν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὸ ἀριστερόν, εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν της. Αἱ διαταγαὶ αὗται δὲν θὰ ἐξετελοῦντο εἰμὴ ὅταν ἡ ὑποχώρησις θὰ καθίστατο ἐπιτακτική, ἀλλὰ καὶ τότε κατόπιν ἐγκρίσεώς του.

Αἱ μάχαι τῆς 27ης καὶ τῆς 28ης ἔλυσαν τὸ πρόβλημα, διότι ἡ αὐστριακὴ ἕκτη Στρατιὰ ἐπετέλεσε καταπληκτικὴν πρόοδον. Ὄχι μόνον ὁ Ποῦτνικ ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἔναρξιν τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ κέντρου του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸἀριστερὸν ὁ στρατηγὸς Μίσιτς τὴν πρωΐαν τῆς 29ης ὑπεχώρησεν ὑπὸ ἰδίαν αὐτοῦ εὐθύνην κατὰ 12 μίλια ἐφ᾽ ὅλου τοῦ μετώπου, ἐνῷ τὸ ἀριστερόν του εὑρίσκετο τότε εἰς Τάκοβο, βορειοδυτικῶς τοῦ Γκόρνγι Μιλάνοβατς. Ἡ Στρατιὰ Οὔζιτσε εἰς τὸ ἀριστερόν του ἐνήργησεν ὁμοίως, ὑποχωρήσασα ἐν μεγάλῃ σπουδῇ διὰ νὰ διαφύγῃ τὴν καταστροφήν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ εὐκαιρία ἥτις παρουσιάσθη εἰς τὸν Ποτιορέκ. Εἶχε παίξει, ὡς ἀναγνωρίζουν κριτικοὶ ὄχι καὶ πολὺ εὐμενεῖς καὶ φιλόφρονες, «παιγνίδι κλασσικόν». (1) Μία ἀκόμη σφοδρὰ ἐπίθεσις μὲ τὴν κυρίαν προσπάθειαν ἐκδηλουμένην ἐπίσης εἰς τὸ δεξιόν, θὰ ἀπώθει τοὺς Σέρβους μακρὰν τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης, θὰ τοὺς συνεπίεζεν εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἐδάφους των, μὲ τὸν Δούναβιν πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοανατολὰς καὶ τὴν Βουλγαρίαν πρὸς ἀνατολάς, καὶ οὕτω θὰ ἐδημιούργει Σεδὰν Σερβικόν. -Ἀλλ' ὤφειλε νὰ ἐπιτρέψῃ μικράν τινα ἀνάπαυσιν εἰς τὴν Ἕκτην Στρατιάν του, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκτελέσει σχεδὸν ὅλον τὸ ἔργον, ἐνῷ πυρομαχικά, ἱματισμός, τρόφιμα, ὑλικὸν μετεφέροντο εἰς αὐτὴν δι' ὁδῶν κατεστραμμένων. Τὴν 30ὴν τοῦ μηνὸς ἐξέδωκε διαταγὴν πρὸς τὴν Ἕκτην Στρατιὰν ὅπως ἀναμείνῃ εἰς τὴν θέσιν της μέχρι τῆς 3ης Δεκεμβρίου, ἐνῷ ἡ Πέμπτη Στρατιὰ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν της ἀνατολικῶς τοῦ σιδηροδρόμου Βαλγιέβου καὶ ἐξησφάλισε τὸ ἀνεκτίμητον ἐκεῖνο μέσον ἀνεφοδιασμοῦ. Συγχρόνως ἔγινε καὶ ἡ σερβικὴ ὑποχώρησις εἰς τὸ δεξιὸν καὶ τὸ κέντρον. Τὸ αὐστριακὸν ἀριστερὸν οὐδὲν εὗρε πρὸ αὐτοῦ ὅταν ἤρχισε νὰ προχωρῇ καὶ προήλασε μὲ ταχύτητα ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν κατὰ τοῦ Βελιγραδίου. Ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τὴν πόλιν παρετήρησεν ὅτι οἱ Σέρβοι τὴν εἶχον ἐκκενώσει καὶ ὅτι τὴν εἶχε καταλάβει ἤδη αὐστριακόν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὸ Σεμλῖνον ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ Σαύου.

Ὁ Ποτιορὲκ διέταξεν ἀμέσως τὴν Πέμπτην Στρατιὰν νὰ προχωρήσῃ εἰς γραμμὴν ἀπὸ Πόποβιτς μέχρι Γκρότσκα ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐνεῖχε κίνδυνόν τινα διότι ηὔξανε πολὺ τὸ μέτωπον τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς, εἶχεν ὅμως δύο ἀντισταθμίσματα· ἔφερε τὸ ἀριστερόν της ὄπισθεν τοῦ πλευροῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὴν νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν της τὸ Βελιγράδιον, ἀφιεμένου τοῦ σιδηροδρόμου Βαλγιέβου εἰς τὴν Ἕκτην Στρατιάν. Πράγματι προσεπάθει τώρα νὰ κυκλώσῃ ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας τοῦ ἀντιπάλου του ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ γίνεται λόγος περὶ «θαύματος τοῦ Μάρνη», ὅπου τὸ θαῦμα ὑπῆρξε μικρόν. Θὰ ἦτο περισσότερον δικαιολογημένον νὰ γίνεται λόγος περὶ «θαύματος τοῦ Κολούμπαρα», ἀφοῦ αἱ σερβικαὶ Στρατιαὶ εἶχον δοκιμασθῆ πολὺ σκληρότερον καὶ κλονισθῆ περισσότερον παρὰ οἱ Γάλλοι κατὰ τὰς πρὸ τῆς ἀντεπιθέσεώς των ἑβδομάδας. Οὐχ ἧττον ἡ λύσις τῶν δύο μυστηρίων εἶναι ἴσως ἡ αὐτή. Στρατὸς ἀπωθούμενος εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἰδίας του χώρας διατρέχει βεβαίως θλιβερὸν ἠθικὸν κίνδυνον, ὑλικῶς ὅμως εὑρίσκεται εἰς θέσιν πλεονεκτικωτέραν ἐν συγκρίσει

(1) Desmazes, σελ. 89.

Αὐτὴ ἦτο ἡ εὐκαιρία ἥτις παρουσιάσθη εἰς τὸν Ποτιορέκ. Εἶχε παίξει, ὡς ἀναγνωρίζουν κριτικοὶ ὄχι καὶ πολὺ εὐμενεῖς καὶ φιλόφρονες, «παιγνίδι κλασσικόν». (1) Μία ἀκόμη σφοδρὰ ἐπίθεσις μὲ τὴν κυρίαν προσπάθειαν ἐκδηλουμένην ἐπίσης εἰς τὸ δεξιόν, θὰ ἀπώθει τοὺς Σέρβους μακρὰν τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης, θὰ τοὺς συνεπίεζεν εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἐδάφους των, μὲ τὸν Δούναβιν πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοανατολὰς καὶ τὴν Βουλγαρίαν πρὸς ἀνατολάς, καὶ οὕτω θὰ ἐδημιούργει Σεδὰν Σερβικόν. -Ἀλλ' ὤφειλε νὰ ἐπιτρέψῃ μικράν τινα ἀνάπαυσιν εἰς τὴν Ἕκτην Στρατιάν του, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκτελέσει σχεδὸν ὅλον τὸ ἔργον, ἐνῷ πυρομαχικά, ἱματισμός, τρόφιμα, ὑλικὸν μετεφέροντο εἰς αὐτὴν δι' ὁδῶν κατεστραμμένων. Τὴν 30ὴν τοῦ μηνὸς ἐξέδωκε διαταγὴν πρὸς τὴν Ἕκτην Στρατιὰν ὅπως ἀναμείνῃ εἰς τὴν θέσιν της μέχρι τῆς 3ης Δεκεμβρίου, ἐνῷ ἡ Πέμπτη Στρατιὰ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν της ἀνατολικῶς τοῦ σιδηροδρόμου Βαλγιέβου καὶ ἐξησφάλισε τὸ ἀνεκτίμητον ἐκεῖνο μέσον ἀνεφοδιασμοῦ. Συγχρόνως ἔγινε καὶ ἡ σερβικὴ ὑποχώρησις εἰς τὸ δεξιὸν καὶ τὸ κέντρον. Τὸ αὐστριακὸν ἀριστερὸν οὐδὲν εὗρε πρὸ αὐτοῦ ὅταν ἤρχισε νὰ προχωρῇ καὶ προήλασε μὲ ταχύτητα ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν κατὰ τοῦ Βελιγραδίου. Ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τὴν πόλιν παρετήρησεν ὅτι οἱ Σέρβοι τὴν εἶχον ἐκκενώσει καὶ ὅτι τὴν εἶχε καταλάβει ἤδη αὐστριακὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὸ Σεμλῖνον ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ Σαύου.

Ὁ Ποτιορὲκ διέταξεν ἀμέσως τὴν Πέμπτην Στρατιὰν νὰ προχωρήσῃ εἰς γραμμὴν ἀπὸ Πόποβιτς μέχρι Γκρότσκα ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐνεῖχε κίνδυνόν τινα διότι ηὔξανε πολὺ τὸ μέτωπον τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς, εἶχεν ὅμως δύο ἀντισταθμίσματα· ἔφερε τὸ ἀριστερόν της ὄπισθεν τοῦ πλευροῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὴν νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν της τὸ Βελιγράδιον, ἀφιεμένου τοῦ σιδηροδρόμου Βαλγιέβου εἰς τὴν Ἕκτην Στρατιάν. Πράγματι προσεπάθει τώρα νὰ κυκλώσῃ ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας τοῦ ἀντιπάλου του ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ γίνεται λόγος περὶ «θαύματος τοῦ Μάρνη», ὅπου τὸ θαῦμα ὑπῆρξε μικρόν. Θὰ ἦτο περισσότερον δικαιολογημένον νὰ γίνεται λόγος περὶ «θαύματος τοῦ Κολούμπαρα», ἀφοῦ αἱ σερβικαὶ Στρατιαὶ εἶχον δοκιμασθῆ πολὺ σκληρότερον καὶ κλονισθῆ περισσότερον παρὰ οἱ Γάλλοι κατὰ τὰς πρὸ τῆς ἀντεπιθέσεώς των ἑβδομάδας. Οὐχ ἧττον ἡ λύσις τῶν δύο μυστηρίων εἶναι ἴσως ἡ αὐτή. Στρατὸς ἀπωθούμενος εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἰδίας του χώρας διατρέχει βεβαίως θλιβερὸν ἠθικὸν κίνδυνον, ὑλικῶς ὅμως εὑρίσκεται εἰς θέσιν πλεονεκτικωτέραν ἐν συγκρίσει

---

(1) Desmazes, σελ. 89.

πρὸς τὸν ἐπιτιθέμενον. Τὰ τμήματα καὶ ὁ ἐφοδιασμός των ἔχουν νὰ διατρέχουν ἀπόστασιν ὁλονὲν σμικρυνομένην, ἐνῷ τοῦ ἀντιπάλου ὁλονὲν αὐξανομένην. Τόσον ὁ στρατιώτης, ὅσον καὶ ὁ ἱστορικὸς σκέπτονται μὲ τάγματα, καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν ταγμάτων τὰ ὁποῖα ἀντιπαρατάσσονται εἰς τοιαύτην μάχην δὲν ἀλλάσσουν. Τὰ ἡττημένα ὅμως τάγματα ἀποβαίνουν μεγαλύτερα καὶ τὰ καταδιώκοντα τάγματα καταντοῦν μικρότερα. Τότε, ἐὰν ὁ ἐπιτιθέμενος ἀπολέσῃ πρὸς στιγμὴν τὴν πρωτοβουλίαν του, τὴν ὁρμήν του, εὑρίσκεται ἐν κινδύνῳ, ἐὰν ἐννοεῖται ὁ ἀμυνόμενος ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ ἢ ἀνακτήσῃ τὸ ἠθικὸν τῶν στρατευμάτων του. Οἱ Σέρβοι εἶχον ἔν τινι μέτρῳ συμπληρώσει τὰ κενά των καὶ εἶχον λάβει πυρομαχικὰ ἀπὸ τὴν Μ. Βρεττανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν (1). Τὰ ὑλικὰ ταῦτα πλεονεκτήματα δὲν πρέπει νὰ ἐπισκιάζουν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἠθικοῦ των. Εἰς τὴν Πρώτην Στρατιὰν ἰδίως ἡ ὁποία εἶχε δοκιμασθῆ σκληρῶς καθ' ὅλην τὴν ὑποχώρησιν, ὁ λίαν ἱκανὸς καὶ ἐμψυχωτὴς διοικητής της, ὁ στρατηγὸς Μίσιτς, φαίνεται ὅτι ἀποκατέστησε τελείως τὸ μαχητικὸν πνεῦμά της. Ὁ γηραιὸς βασιλεύς, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν υἱόν του, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ χαρακώματα μὲ ἓν τυφέκιον καὶ πεντήκοντα σφαίρας καὶ ἠγόρευε πρὸς τοὺς στρατιώτας διεγείρων μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς αὐτούς. Ὅταν οἱ Σέρβοι ἀνέλαβον ἐπίθεσιν ἐφαίνοντο ὅτι εἶχον λησμονήσει τοὺς κόπους καὶ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἡ μάχη πρὸς στιγμὴν ἦτο ἀμφίβολος. Ἅπαξ ὅμως ἤρχισαν οἱ Σέρβοι νὰ προχωροῦν πρὸς δυσμάς, ὑπὸ τὴν παρόρμησιν τῆς ζέσεώς των, ἡ νίκη εἶχεν ἐξασφαλισθῆ πράγματι δι' αὐτούς, διότι τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ πλέον τ' ἀποθαρρυνθέντα καὶ ἐξηντλημένα αὐστριακὰ στρατεύματα.

Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μάχης εἶναι πλῆρες γεγονότων, ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαί της δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν. Τὴν πρωΐαν τῆς 3ης Δεκεμβρίου, ἐνῷ ἔκρουον οἱ κώδωνες τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ τῇ θριαμβευτικῇ εἰσόδῳ τοῦ στρατηγοῦ Φράγκ, διοικητοῦ τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς, ὁ Πούτνικ κατέφερε τὸ πρῶτον του πλῆγμα, κυρίως διὰ τῆς Πρώτης Στρατιᾶς. Τὴν 4ην καὶ τὴν 5ην αἱ ἐπιθέσεις καὶ τῆς Πρώτης Στρατιᾶς καὶ τῆς Τρίτης Στρατιᾶς ἐσημείωσαν μεγάλην πρόοδον. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἐδημιουργήθη πανικὸς μεταξὺ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἕκτης Στρατιᾶς, ἥτις ἀντετάσσετο εἰς τὴν σερβικὴν Πρώτην Στρατιάν· καὶ οἱ ἐπιτιθέμενοι προχωρήσαντες εἰς τὴν ὁδὸν Μιλάνοβατς—Βάλγιεβο ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν πέντε μιλίων ἀπὸ

(1) Παρὰ τὴν δρᾶσιν συμμορίας διευθυνομένης ὑπὸ Βουλγάρων ἀξιωματικῶν, ἡ ὁποία διελθοῦσα τὰ σύνορα παρὰ τὴν Στρώμνιτσαν, εἶχε βλάψει χωρὶς εὐτυχῶς νὰ καταστρέψῃ τὴν μεγάλην γέφυραν τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ.

πρὸς τὸν ἐπιτιθέμενον. Τὰ τμήματα καὶ ὁ ἐφοδιασμός των ἔχουν νὰ διατρέχουν ἀπόστασιν ὁλονὲν σμικρυνομένην, ἐνῷ τοῦ ἀντιπάλου ὁλονὲν αὐξανομένην. Τόσον ὁ στρατιώτης, ὅσον καὶ ὁ ἱστορικὸς σκέπτονται μὲ τάγματα, καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν ταγμάτων τὰ ὁποῖα ἀντιπαρατάσσονται εἰς τοιαύτην μάχην δὲν ἀλλάσσουν. Τὰ ἡττημένα ὅμως τάγματα ἀποβαίνουν μεγαλύτερα καὶ τὰ καταδιώκοντα τάγματα καταντοῦν μικρότερα. Τότε, ἐὰν ὁ ἐπιτιθέμενος ἀπολέση πρὸς στιγμὴν τὴν πρωτοβουλίαν του, τὴν ὁρμήν του, εὑρίσκεται ἐν κινδύνῳ, ἐὰν ἐννοεῖται ὁ ἀμυνόμενος ἠδυνήθη νὰ διατηρήση ἢ ἀνακτήση τὸ ἠθικὸν τῶν στρατευμάτων του. Οἱ Σέρβοι εἶχον ἔν τινι μέτρῳ συμπληρώσει τὰ κενά των καὶ εἶχον λάβει πυρομαχικὰ ἀπὸ τὴν Μ. Βρεττανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν (1). Τὰ ὑλικὰ ταῦτα πλεονεκτήματα δὲν πρέπει νὰ ἐπισκιάζουν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἠθικοῦ των. Εἰς τὴν Πρώτην Στρατιὰν ἰδίως ἡ ὁποία εἶχε δοκιμασθῆ σκληρῶς καθ᾽ ὅλην τὴν ὑποχώρησιν, ὁ λίαν ἱκανὸς καὶ ἐμψυχωτὴς διοικητής της, ὁ στρατηγὸς Μίσιτς, φαίνεται ὅτι ἀποκατέστησε τελείως τὸ μαχητικὸν πνεῦμά της. Ὁ γηραιὸς βασιλεύς, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν υἱόν του, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ χαρακώματα μὲ ἓν τυφέκιον καὶ πεντήκοντα σφαίρας καὶ ἠγόρευε πρὸς τοὺς στρατιώτας διεγείρων μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς αὐτούς. Ὅταν οἱ Σέρβοι ἀνέλαβον ἐπίθεσιν ἐφαίνοντο ὅτι εἶχον λησμονήσει τοὺς κόπους καὶ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἡ μάχη πρὸς στιγμὴν ἦτο ἀμφίβολος. Ἅπαξ ὅμως ἤρχισαν οἱ Σέρβοι νὰ προχωροῦν πρὸς δυσμάς, ὑπὸ τὴν παρόρμησιν τῆς ζέσεώς των, ἡ νίκη εἶχεν ἐξασφαλισθῆ πράγματι δι᾽ αὐτούς, διότι τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατήση πλέον τ᾽ ἀποθαρρυνθέντα καὶ ἐξηντλημένα αὐστριακὰ στρατεύματα.

Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μάχης εἶναι πλῆρες γεγονότων, ἀλλ᾽ αἱ λεπτομέρειαί της δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν. Τὴν πρωΐαν τῆς 3ης Δεκεμβρίου, ἐνῷ ἔκρουον οἱ κώδωνες τοῦ Βελιγραδίου ἐπὶ τῇ θριαμβευτικῇ εἰσόδῳ τοῦ στρατηγοῦ Φράγκ, διοικητοῦ τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς, ὁ Πούτνικ κατέφερε τὸ πρῶτον του πλῆγμα, κυρίως διὰ τῆς Πρώτης Στρατιᾶς. Τὴν 4ην καὶ τὴν 5ην αἱ ἐπιθέσεις καὶ τῆς Πρώτης Στρατιᾶς καὶ τῆς Τρίτης Στρατιᾶς ἐσημείωσαν μεγάλην πρόοδον. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐδημιουργήθη πανικὸς μεταξὺ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἕκτης Στρατιᾶς, ἥτις ἀντετάσσετο εἰς τὴν σερβικὴν Πρώτην Στρατιάν· καὶ οἱ ἐπιτιθέμενοι προχωρήσαντες εἰς τὴν ὁδὸν Μιλάνοβατς—Βάλγιεβο ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν πέντε μιλίων ἀπὸ

---

(1) Παρὰ τὴν δρᾶσιν συμμορίας διευθυνομένης ὑπὸ Βουλγάρων ἀξιωματικῶν, ἡ ὁποία διελθοῦσα τὰ σύνορα παρὰ τὴν Στρώμνιτσαν, εἶχε βλάψει χωρὶς εὐτυχῶς νὰ καταστρέψη τὴν μεγάλην γέφυραν τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ.

τὸν Καλούμπαρα. Ὁ Ποτιορὲκ εἶχε νὰ παίξῃ ἕνα ἀκόμη ἀτού. Τὰ δύο ἀριστερὰ σώματα τῆς Πέμπτης Στρατιᾶς του εὑρίσκοντο ὄπισθεν τοῦ σερβικοῦ δεξιοῦ πλευροῦ καὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ προχωρήσει σημαντικῶς νοτιοανατολικῶς τοῦ Βελιγραδίου. Τὰ διέταξε νὰ προωθήσουν τὴν ἐπίθεσιν πρὸς νότον καὶ νὰ κυκλώσουν τὸ σερβικὸν δεξιόν, συγχρόνως δὲ συνίστα ὅτι ἔπρεπε νὰ κρατηθῇ πάσῃ θυσίᾳ ἡ γραμμὴ Κολούμπαρα. Αἱ ἐπιθέσεις αὗται ἐξαπελύθησαν μὲ μεγάλην ἀποφασιστικότητα καὶ κατελήφθησαν σπουδαῖαι τινὲς θέσεις, ἀλλ' ἡ πρόοδος τῶν Σέρβων βορείως Ἀραγγέλοβατς ὄχι μόνον τὰς κατέστησεν ἀχρήστους, ἀλλ' ἐξέθεσε τοὺς ἐπιτιθεμένους καὶ εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀποκοποῦν ἐκ τοῦ κυρίου σώματος διὰ σερβικῆς διασπάσεως τοῦ κέντρου. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης ὁ διοικητὴς τῆς αὐστριακῆς 29ης Μεραρχίας, εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερόν, ἔλαβε τὸ κάτωθι τηλεγράφημα, σπαραξικάρδιον ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ θυσίαι τῶν στρατευμάτων του: «Ὅλα εἶναι μάταια τώρα. Μὴ καταβάλλετε ἄλλας προσπαθείας. Ὀφείλομεν νὰ ὑποχωρήσωμεν. Διαταγὴ ἐπακολουθεῖ».

Ταῦτα συνέβαινον τὴν 9ην Δεκεμβρίου. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν οἱ Σέρβοι διέβησαν τὸν Κολούμπαρα εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Λιγίγκ. Ὁ Ποτιορὲκ ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ἡ Ἕκτη Στρατιὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν τελευταίαν της πνοήν, ἀπεφάσισε τὴν διακοπὴν τῆς μάχης καὶ διέταξε τὴν Στρατιὰν ν' ἀποσυρθῇ εἰς θέσιν ἀπέχουσαν 20 μίλια βορείως τοῦ ποταμοῦ καὶ περίπου εἰς τὸ ἥμισυ τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σαύου, ἀποστείλας τὰ μεταγωγικὰ σώματος ὀπίσω εἰς Σάμπατς. Τὴν ἐπομένην ἔδωκεν ὁδηγίας περὶ τῆς διαβάσεως τῶν μεταγωγικῶν καὶ περὶ τῆς ἐν ἀνάγκῃ ὑποχωρήσεως τῶν στρατευμάτων. Αἱ ὁδοὶ παρουσιάζουν τρομακτικὸν θέαμα. Εἶχον φραχθῆ ὑπὸ τῶν ἐν ὑποχωρήσει φαλάγγων μεταγωγικοῦ καὶ τῶν βραδυπορούντων, εὑρισκομένων εἰς μεγίστην σύγχυσιν. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Ποτιορὲκ οἱ Σέρβοι δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς παρακολουθοῦν εἰμὴ βραδέως. Εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν προέβησαν κατὰ τοῦ Δρίνα ὅπου οἱ αὐστριακοὶ εἶχον μικρὰ μόνον ἀποσπάσματα πρὸς ἀναχαίτισίν των. Τὴν 12ην ἡ Ἕκτη Στρατιὰ ἤρχισε νὰ διαβαίνῃ τὸν Σαῦον εἰς Σάμπατς, καὶ ἡ διάβασις εἶχε συμπληρωθῆ τὴν ἐπομένην πρωΐαν. Ἡ Πέμπτη Στρατιὰ ἐκράτει ἐν τῷ μεταξὺ τὴν συμβολὴν Σαύου καὶ Δουνάβεως, νοτίως Βελιγραδίου, ὅπου ὁ Ποτιορὲκ ἤλπιζε κατ' ἀρχὰς ὅτι θὰ παρέμενε. Τὴν 13ην Δεκεμβρίου ὅμως ὁ Φρὰγκ τὸν ἐπληροφόρησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρῇ τὴν θέσιν του ἔχων ὄπισθέν του ποταμοὺς πλημμυρισμένους. Τὴν 14ην καὶ τὴν 15ην τοῦ μηνὸς διέβη τὸν ποταμὸν καὶ ἡ Στρατιὰ αὐτή, τῶν αὐστριακῶν μονιτόρων ἀναχαιτιζόντων τοὺς Σέρβους. Τὴν 10ην π. μ. τῆς 15ης Δεκεμβρίου τὸ σερβικὸν ἱππικὸν εἰσῆλθεν εἰς τὴν σερβικὴν πρωτεύουσαν, μετὰ ἡμίσειαν δὲ ὥραν ἠκούσθησαν ἐκρήξεις ἰσχυραί. Οἱ Αὐστριακοὶ ἀνετίνασσον τὰς γεφύρας.

Ἡ Σερβία εἶχε σώσει ἑαυτὴν καὶ εἶχεν ἀπελευθερώσει τὸ ἔδαφός της διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ ὑπομονῆς της καὶ χάρις εἰς τὴν ἐπιδεξίαν ἡγεσίαν τοῦ γηραιοῦ διοικητοῦ εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὰς τύχας της. Τὸ σερβικὸν Σεδὰν εἶχε μετατραπῆ εἰς σερβικὸν Μάρνην. Ἡ αὐστριακὴ ἧττα ἦτο πράγματι καταστρεπτικὴ καὶ αἱ εἰς νεκρούς, τραυματίας καὶ ἐξαφανισθέντας ἀπώλειαι ὑπερέβαινον τό ἥμισυ τοῦ ὁλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον μεταφερθῆ ἐν συνόλῳ εἰς τὸ Θέατρον τοῦτο πολέμου (1). Ὁ Ποτιορὲκ ἀντικατεστάθη ἀμέσως εἰς τὴν διοίκησιν διὰ τοῦ ἀρχιδουκὸς Εὐγενίου, ὅστις ἐξελέγη, ὡς βασιλικὸς πρίγκηψ καὶ δημοφιλὴς στρατιώτης, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ἠθικὸν τῶν στρατευμάτων.

Παρ᾽ ὅλα ταῦτα ἡ νίκη τοῦ Κολούμπαρα εἶχεν ἐξαντλήσει τοὺς Σέρβους ὅσον καὶ τοὺς ἐχθρούς των. Καὶ αὐτῶν αἱ ἀπώλειαι ἦσαν πολὺ μεγάλαι, καίτοι δὲν ἦσαν πολὺ περισσότεραι τῶν τριῶν τετάρτων τῶν αὐστριακῶν ἀπωλειῶν (2). Τὸ ἄνθος τῆς φυλῆς εἶχε πέσει ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ. Ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Αὐστριακῶν ὅτι ἡ ἐπίθεσίς των εἶχε θραύσει τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς Σερβίας ἦτο ὑπερβολικὸς καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν καλυτέραν ἐκμετάλλευσιν τῆς ὀλεθρίας ἐκστρατείας των. Ἦτο οὐχ᾽ ἧττον ἀληθές, ὅτι ἡ Σερβία εἶχε κλονισθῆ σοβαρῶς. Τὰ γεγονότα τοῦ ἑπομένου ἔαρος ἀφῄρουν πᾶσαν ἐλπίδα ῥωσικῆς βοηθείας καὶ τὴν ἐγκατέλειπον μόνην, ἐξησθενημένην καὶ μὴ ἔχουσαν τὸ θάρρος ν᾽ ἀντιμετωπίσῃ ἄλλην τρομερὰν ἐπίθεσιν.

---

(1) Ἤτοι 227.088, ἐπὶ 450.000. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος περιελάμβανεν 76.690 ἐξαφανισθέντας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Σέρβοι ἐδήλουν ὅτι εἶχον αἰχμαλωτίσει μόνον τοὺς 40.000.

(2) «Armées Françaises Tome VIII, vol. I Annexes, vol II. (Ἔκθεσις τοῦ Γάλλου στρατιωτικοῦ ἀκολούθου).

Ὁ ἐνταῦθα διδόμενος ἀριθμὸς εἶναι 180.000, ἀλλ᾽ οὗτος περιλαμβάνει καὶ ἄνω τῶν 15.000 ἀποθανόντας εἰς νοσοκομεῖα κατὰ τοὺς πρώτους ἑπτὰ μῆνας τοῦ 1915 ἐξ ὧν τοὐλάχιστον 10.000 ἀπέθανον ἐξ ἀσθενειῶν. Ἑπομένως αἱ ἐκ μαχῶν ἀπώλειαι τῶν Σέρβων δύνανται νὰ ὑπολογισθοῦν μᾶλλον κατώτεραι τῶν 170.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΝΙΚΗΝ

(Ἰανουάριος 1915)

Πῶς θὰ ἐξεμεταλλεύετο ἡ Σερβία τὴν νίκην της δι᾽ ἑαυτὴν καὶ διὰ ούς συμμάχους της; Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο βέβαιον ὅτι εὑρίσκετο εἰς οιαύτην θέσιν ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῆς νίκης ταύης. Ὁ ἐχθρός της, ἡ Αὐστρία, ἦτο πιθανὸν νὰ ἀναγκασθῇ ν᾽ ἀποστείλῃ ιέγα μέρος τῶν στρατευμάτων ἅτινα ἐχρησιμοποίησεν ἤδη ἐναντίον αὐτῆς, ιαίτοι ἦσαν ἐξηντλημένα, εἰς τὰ Καρπάθια καὶ βραδύτερον εἰς τὸ ἰταλικὸν ιέτωπον. Ἡ Σερβία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας ταύτης.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1915 αἱ Σερβικαὶ Στρατιαὶ εἶχον ἀνάγκην πλήρους ἀναδιοργανώσεως. Ἐπιδημία τύφου ἐλυμαίνετο ὅλην τὴν χώραν, βραδύτερον δὲ καὶ τὸν Ἀπρίλιον ἀκόμη, ὅταν εἶχε παρέλθῃ πλέον τὸ κρίσιμον σημεῖον, ὑπῆρχον 48.000 ἄνδρες εἰς διάφορα νοσοκομεῖα. Οὔτε ἦτο δυνατὸν δι᾽ αὐτὴν νὰ πράξῃ τι εἰς τὸ βόρειον μέτωπον καὶ ἂν ἔτι ἦτο ἕτοιμος, διότι κατόπιν βροχερωτέρας τοῦ συνήθους ἐποχῆς ὁ Σαῦος εἶχεν ὑπερεκχειλίσει καὶ εἶχεν πλημμυρίσει ὅλην τὴν πεδιάδα Μάτσβα. Ἡ μόνη ἐπιχείρησις, τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθη ἑαυτὴν ἱκανὴν νὰ ἐκτελέσῃ, ἦτο μικρᾶς στρατιωτικῆς ἀξίας καὶ εἶχεν ὑπαγορευθῆ ἀπὸ καθαρῶς πολιτικὰς φιλοδοξίας ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν εἰς Ἀλβανίαν· μία δὲ φάλαγξ της κατέλαβε τὸν Ἰούνιον τὰ Τύρανα. Μαυροβουνιακαὶ δυνάμεις ἐγκατεστάθησαν εἰς Σκόδραν πρὸς δυσαρέσκειαν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τοὺς συμμάχους ἐφαίνετο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ στρατοῦ ἀδρανοῦντος, εἰς στιγμὴν καθ᾽ ἣν ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ θὰ ἦτο χρησιμωτάτη. Ὁ μέγας δοὺξ Νικόλαος εἰς τὰς παραμονὰς τῆς θερινῆς ἀνεπιτυχοὺς ἐπιθέσεώς του εἰς τὰ Καρπάθια ἐκάλεσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκτελέσουν τοὐλάχιστον ἀν-

τιπερισπασμόν τινα, ἀλλὰ τοὺς εὗρεν ἀπροθύμους (ἴσως δέ, ὡς προείπομεν, ἀνικάνους) νὰ κινηθοῦν. Ὅταν ἡ Ἰταλία κατῆλθεν εἰς τὸν πόλεμον παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων, ἡ κατάστασις ἦτο ἡ αὐτή. Τὴν 11ην Μαΐου 1915 τὸ βρεττανικὸν Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ἠρώτησε τὸν ἐν Νίσσῃ στρατιωτικὸν ἀκόλουθον ἀντισυνταγματάρχην H. P. B. Harrison κατὰ πόσον οἱ Σέρβοι θὰ ἠδύναντο νὰ συνεργασθοῦν ἢ ἂν εἶχον σχεδιάσει τι μετὰ τῶν Ἰταλῶν, ἔλαβε δὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι ἕνεκα τῆς πλημμύρας τῆς κοιλάδος τοῦ Σαύου καὶ ἐλλείψεως νομῆς εἶχεν ἀναβληθῆ ἡ σχεδιασθεῖσα ἐπίθεσις. Ἐπίσης τὴν 7ην Ἰουλίου ἀντιπρόσωποι τῶν συμμαχικῶν στρατῶν συνελθόντες ἐν Chantilly ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γάλλου ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν κ. Μιλλερὰν διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ Σέρβοι ἔπρεπε νὰ ἀναλάβουν ἐπίθεσιν ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς Ἰταλίας. Οὐδὲν πάλιν ἐγένετο, καίτοι δὲν ἠδύνατο νὰ προβληθῇ ὡς δικαιολογία, οὔτε πλημμύραι, οὔτε δυσκολίαι ἀνεφοδιασμοῦ, οὔτε ἀσθένειαι.

Ὑπῆρχον ὅμως ἄλλοι λόγοι διὰ τὴν ἀδράνειαν καὶ λόγοι σοβαροί. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος, ὅταν ἡ Σερβία εἶχεν ἀποβῆ ἀνάπηρος, αἱ ρωσικαὶ Στρατιαὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ Καρπάθια καὶ κατεῖχον μέγα τεμάχιον οὐγγρικοῦ ἐδάφους. Τότε ἡ μὲν Σερβία εὑρίσκετο εἰς καλυτέραν κατάστασιν, ἡ δὲ κατάστασις τῆς Ρωσίας εἶχεν ἀποβῆ ἐλεεινῶς κακή. Τὴν 2αν Μαΐου ὁ Falkenhayn εἶχεν ἀναλάβει ἐπιχείρησιν ἧς ἡ σύλληψις ἦτο καλυτέρα ὅλων τῶν ἄλλων ἐπιχειρήσεών του, καίτοι ἡ πατρότης αὐτῆς ἀπεδόθη εἰς τὸν Αὐστριακὸν Conrad· ἡ ἐπιχείρησις αὕτη εἶναι γνωστὴ ὡς διάσπασις τοῦ Gorlice. Δύο Στρατιαί, ἀποτελούμεναι ἐξ ἐννέα γερμανικῶν καὶ 7 αὐστριακῶν μεραρχιῶν (1), μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοιούτου βαρέος πυροβολικοῦ, ὁποῖον οὐδέποτε εἶχε χρησιμοποιηθῆ μέχρι τότε εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Μέτωπον, συνεκεντρώθησαν μὲ μεγάλην μυστικότητα εἰς τὴν Γαλικίαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Mackensen.

Τὸ μέτωπον τῆς ἐπιθέσεώς των εἶχεν ἐκλεγῆ θαυμασίως ὅπως καὶ ἡ ἡμερομηνία της, προηγηθεῖσα κατὰ τρεῖς ἑβδομάδας τῆς κηρύξεως πολέμου ὑπὸ τῆς Ἰταλίας ἐναντίον τῆς Αὐστρίας· διότι τὰ πλευρά των ἐκαλύπτοντο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ Βιστούλα πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς ὀροσειρᾶς Beskide πρὸς νότον, σημαντική δέ τις ἐπιτυχία θὰ ἀνέτρεπε τελείως τὰς ρωσικὰς θέσεις εἰς τὰ Καρπάθια. Οὕτω καὶ συνέβη. Τὴν 6ην Μαΐου οἱ Ρῶσοι εὑρίσκοντο ἐν πλήρῃ ὑποχωρήσει. Τὴν 22αν Ἰουνίου ἔπεσεν ἡ Λεμβέργη. Ἐξέλιπεν οὕτω ἡ κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀπειλὴ καὶ ἠδύνατο αὕτη

---

(1) Ἡ γερμανικὴ ἑνδεκάτη στρατιὰ ἐξ ὀκτὼ γερμανικῶν καὶ δύο αὐστριακῶν μ)χιῶν καὶ ἡ αὐστροουγγρικὴ Τετάρτη Στρατιὰ ἐκ πέντε αὐστριακῶν καὶ μιᾶς γερμανικῆς μ)χιῶν. Εἰς ἑκάστην στρατιὰν περιελαμβάνετο καὶ μία αὐστριακὴ μ)χία ἱππικοῦ.

ὰ διαθέση στρατεύματα κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ἀλλ' ὁ Φαλκεγχάϊν ἦτο ἀποφασισμένος νὰ καταφέρῃ κατὰ τῶν Ρώσων πλῆγμα, τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς ἔθετεν ἐκτὸς μάχης τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Τὴν 12ην Ἰουλίου τὸ ἀπόσπασμα Στρατιᾶς τοῦ Στρατηγοῦ von Gallnitz ἐπέφερε ῥῆγμα βορείως Βαρσοβίας καὶ προυχώρησε νοτιοανατολικῶς πρὸς τὸ Μπούγκ (Bug). Τὴν 29ην ἡ Ὁμὰς τοῦ Mackensen ἐπέφερε ῥῆγμα μὲ κατεύθυνσιν βορειανατολικὴν καὶ ὅλον τὸ ρωσικὸν κέντρον κατέρρευσε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου ἡ αὐστρογερμανικὴ γραμμὴ εἶχε προχωρήσει ἐν τῷ κέντρῳ εἰς ἀπόστασιν 250 μιλίων. Ἡ Γαλικία, ἡ Πολωνία, καὶ ἡ Κουρλανδία εἶχον ἐκκενωθῇ ἀπὸ τοὺς Ρώσους, ἀπολέσαντας 750.000 αἰχμαλώτους καὶ κολοσσιαίας ποσότητας πυροβολικοῦ, ὑλικὸν καὶ μεταγωγικὰ καὶ περιελθόντας εἰς κατάστασιν ἐξαντλήσεως καὶ ἀποθαρρύνσεως ἀπὸ τὴν ὁποίαν—παρὰ τὴν ἐπίθεσιν Μπρουσίλωφ τοῦ ἐπομένου Ἰουνίου—οὐδέποτε ἀνέλαβον πλήρως.

Πολὺ πρὸ τῆς ἡμερομηνίας ἐκείνης φαίνεται ὅτι ἡ σερβικὴ διοίκησις εἶχεν ὁριστικῶς ταχθῆ ἐναντίον πάσης ἐπιθετικῆς ἐνεργείας. Εἰς τὴν θέρμην τῆς νίκης, κατόπιν ἀμυντικῆς μάχης, ὁ βοεβόδας Πούτνικ δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι αἱ προηγούμεναι ἐπιθέσεις του, τόσον ἐν Συρμίᾳ ὅσον καὶ ἐν Βοσνίᾳ εἶχον ἀποτύχει τελείως. Διέθετε ἀνεπαρκὲς ὑλικὸν γεφυροποιΐας διὰ νὰ δύναται νὰ διαπεραιώσῃ μεγάλας δυνάμεις ἐκεῖθεν τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ταχύτητα. Ἡ Σερβία ἦτο ὑπέρ ποτε ἀνήσυχος διὰ τὰς προθέσεις τῆς Βουλγαρίας. Ἡ προχώρησις τῶν Βρεττανῶν καὶ Γάλλων ἀπὸ τῆς πρώτης ἀποβάσεώς των εἰς τὴν Χερσόνησον Καλλιπόλεως, γενομένης τὴν 25ην Ἀπριλίου, δὲν ἦτο τόσον ταχεῖα ὥστε νὰ τὴν καθησυχάσῃ. Τέλος ἀντελήφθη τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς δισταγμούς της ὁ λόρδος Κίτσενερ καὶ οὐδεμίαν παρατήρησιν διετύπωσεν. Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Hrrrison ἀνέφερεν εἰς τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου, ὅτι συνέστησεν εἰς τὸ Σερβικὸν Γενικὸν Ἐπιτελεῖον νὰ μὴ προβῇ εἰς καμμίαν ἀπερίσκεπτον ἐνέργειαν παρὰ τὴν πίεσιν τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν ἀκολούθων ὑπὲρ σφοδρᾶς τινος ἐπιθέσεως.

Ὑπάρχει καὶ ἕτερος λόγος πολιτικῆς φύσεως, συγγενὴς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς τούτους λόγους. Ἡ γενικὴ κατάστασις εἰς τὰ Βαλκάνια δὲν εἶχεν ἀλλάξει εἰσέτι μεγάλως ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου. Οὔτε ἡ εἴσοδος τῆς Τουρκίας εἰς τὸν πόλεμον παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων ἀφ' ἑνός, οὔτε ἡ τῆς Ἰταλίας παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Συνεννοήσεως ἀφ' ἑτέρου, εἶχον ἐπιδράσει πολὺ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ πολέμου. Ἡ Τουρκία κατ' ἀρχὰς ἦτο τελείως ἀπησχολημένη μὲ τὴν ἐκστρατείαν της τοῦ Καυκάσου καὶ τὴν κατὰ τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ ἀπειλήν της, εἶχε δὲ ἤδη καθηλωμένον τὸ ἄνθος τῶν Στρατιῶν της εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλι-

πόλεως. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶχε κἂν κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας· ἡ δὲ φύσις τῶν μετὰ τῆς Αὐστρίας συνόρων της δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὴν προόψεις σπουδαίας τινὸς ἐπιτυχίας, καίτοι οἱ ἀντίπαλοί της ἦσαν κατὰ πολὺ κατώτεροι. Ἡ Βουλγαρία, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρουμανία ἐνέμενον στερρῶς εἰς τὴν οὐδετερότητά των, καίτοι ἡ πρώτη ἐφαίνετο ἀποκλίνουσα ὁλονὲν ὑπὲρ τῆς Γερμανίας. Ἡ ρωσικὴ πανωλεθρία τοῦ θέρους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ τὴν ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν τάσιν της αὐτήν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ πανωλεθρία αὕτη διαρκῶς ἐνέπνεεν ἀνησυχίας εἰς τὴν Ρουμανίαν, τῆς ὁποίας αἱ συμπάθειαι γενικῶς ἐστρέφοντο πρὸς τὴν ἑτέραν παράταξιν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὰ Ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν τῶν Συμμάχων ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ κλεὶς τῆς καταστάσεως ἦτο ἡ Βουλγαρία. Αὕτη, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἀπετέλει διαρκῆ ἀπειλὴν κατὰ τῆς Σερβίας. Ἐὰν ἐπενέβαινε κατὰ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Ποτιορέκ τῷ 1914, ἡ Σερβία θὰ εἶχε κατατροπωθῆ· οἱ αὐστριακοὶ ἴσως δὲν θὰ ἐπετίθεντο πλέον πρὶν ἢ ἐξασφαλίσουν τὴν βοήθειάν της. Ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ συνεργασία της ἢ τοὐλάχιστον νὰ πεισθῇ νὰ παραμείνῃ οὐδετέρα; Προφανῶς ὄχι, ἐὰν δὲν τῇ ἐδίδετο ὑπόσχεσις οὐσιαστικῶν πλεονεκτημάτων, κυρίως εἰς βάρος τῆς Σερβίας καὶ εἰς μικρότερον βαθμὸν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος, καίτοι θὰ εἶχε καί τινα ὠφελήματα ἐκ τῆς Τουρκίας. Οὐδὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναμένῃ τις ἀπὸ αὐτήν, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἀνέκτα ὅ,τι εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον καὶ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπολέσει κατὰ τὸν δεύτερον. Ἀπὸ τῆς 21ης Αὐγούστου 1914 ἔτι, τὸ βρεττανικὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν διέταξε τὸν ἐν Σόφιᾳ πρεσβευτήν του Sir H. Bax-Ironside νὰ τὴν βολιδοσκοπήσῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Εἶχε κατανοηθῆ ὅτι πρὸς προαγωγὴν τῆς ἰδέας ὁμοσπονδίας τινὸς τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ «προβοῦν εἰς ἀρκετὰ ἑλκυστικὰς προτάσεις πρὸς τὴν Βουλγαρίαν», θὰ ἐλάμβανον ὅμως ἄφθονον ἀντιστάθμισμα ἀλλαχοῦ, ἐὰν ἡττᾶτο ἡ Αὐστρία. Αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως πράγματι ἐπεθύμουν τόσον πολὺ νὰ μὴ ἐμπλακοῦν εἰς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν Κρατῶν, ὥστε ὅταν τὴν 18ην Αὐγούστου ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος κ. Βενιζέλος ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους των ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἑτοίμη νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν των ὅλας τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικάς της δυνάμεις, ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἐπεθύμουν ***χωριστὴν*** εἴσοδον τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον. Τὸν Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῆς Μ. Βρεττανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Σερβίας ἀφ' ἑτέρου, περὶ τοῦ ζητήματος τῶν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν παραχωρήσεων, ἀλλ' εἰς οὐδὲν κατέληξαν αὗται ἀποτέλεσμα, διότι προεκλήθησαν καὶ ἐκ λόγων οἱ ὁποῖοι ἐξέλιπον μετ' οὐ πολὺ κατόπιν τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλέως Καρόλου τῆς Ρουμανίας ἐπισυμβάντος τὸν Ὀκτώβριον, ἐξ αἰτίας τῆς συμπα-

πόλεως. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶχε κἂν κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας· ἡ δὲ φύσις τῶν μετὰ τῆς Αὐστρίας συνόρων της δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὴν προόψεις σπουδαίας τινὸς ἐπιτυχίας, καίτοι οἱ ἀντίπαλοί της ἦσαν κατὰ πολὺ κατώτεροι. Ἡ Βουλγαρία, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρουμανία ἐνέμενον στερρῶς εἰς τὴν οὐδετερότητά των, καίτοι ἡ πρώτη ἐφαίνετο ἀποκλίνουσα ὁλονὲν ὑπὲρ τῆς Γερμανίας. Ἡ ρωσικὴ πανωλεθρία τοῦ θέρους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ τὴν ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν τάσιν της αὐτήν. Ἀφ᾿ ἑτέρου ἡ πανωλεθρία αὕτη διαρκῶς ἐνέπνεεν ἀνησυχίας εἰς τὴν Ρουμανίαν, τῆς ὁποίας αἱ συμπάθειαι γενικῶς ἐστρέφοντο πρὸς τὴν ἑτέραν παράταξιν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὰ Ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν τῶν Συμμάχων ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ κλεὶς τῆς καταστάσεως ἦτο ἡ Βουλγαρία. Αὕτη, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἀπετέλει διαρκῆ ἀπειλὴν κατὰ τῆς Σερβίας. Ἐὰν ἐπενέβαινε κατὰ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Ποτιορὲκ τῷ 1914, ἡ Σερβία θὰ εἶχε κατατροπωθῆ· οἱ αὐστριακοὶ ἴσως δὲν θὰ ἐπετίθεντο πλέον πρὶν ἢ ἐξασφαλίσουν τὴν βοήθειάν της. Ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ συνεργασία της ἢ τοὐλάχιστον νὰ πεισθῇ νὰ παραμείνῃ οὐδετέρα; Προφανῶς ὄχι, ἐὰν δὲν τῇ ἐδίδετο ὑπόσχεσις οὐσιαστικῶν πλεονεκτημάτων, κυρίως εἰς βάρος τῆς Σερβίας καὶ εἰς μικρότερον βαθμὸν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος, καίτοι θὰ εἶχε καί τινα ὠφελήματα ἐκ τῆς Τουρκίας. Οὐδὲν ἦτο δυνατὸν ν᾿ ἀναμένῃ τις ἀπὸ αὐτήν, ἐφ᾿ ὅσον δὲν θὰ ἀνέκτα ὅ,τι εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον καὶ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπολέσει κατὰ τὸν δεύτερον. Ἀπὸ τῆς 21ης Αὐγούστου 1914 ἔτι, τὸ βρεττανικὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν διέταξε τὸν ἐν Σόφιᾳ πρεσβευτήν του Sir H. Bax-Ironside νὰ τὴν βολιδοσκοπήσῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Εἶχε κατανοηθῆ ὅτι πρὸς προαγωγὴν τῆς ἰδέας ὁμοσπονδίας τινὸς τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ «προβοῦν εἰς ἀρκετὰ ἑλκυστικὰς προτάσεις πρὸς τὴν Βουλγαρίαν», θὰ ἐλάμβανον ὅμως ἄφθονον ἀντιστάθμισμα ἀλλαχοῦ, ἐὰν ἡττᾶτο ἡ Αὐστρία. Αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως πράγματι ἐπεθύμουν τόσον πολὺ νὰ μὴ ἐμπλακοῦν εἰς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν Κρατῶν, ὥστε ὅταν τὴν 18ην Αὐγούστου ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος κ. Βενιζέλος ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους των ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἑτοίμη νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν των ὅλας τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικάς της δυνάμεις, ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἐπεθύμουν ***χωριστὴν*** εἴσοδον τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πόλεμον. Τὸν Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῆς Μ. Βρεττανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας ἀφ᾿ ἑνὸς καὶ τῆς Σερβίας ἀφ᾿ ἑτέρου, περὶ τοῦ ζητήματος τῶν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν παραχωρήσεων, ἀλλ᾿ εἰς οὐδὲν κατέληξαν αὗται ἀποτέλεσμα, διότι προεκλήθησαν καὶ ἐκ λόγων οἱ ὁποῖοι ἐξέλιπον μετ᾿ οὐ πολὺ κατόπιν τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλέως Καρόλου τῆς Ρουμανίας ἐπισυμβάντος τὸν Ὀκτώβριον, ἐξ αἰτίας τῆς συμπα-

θείας δηλαδὴ τῆς Ρουμανικῆς αὐλῆς πρὸς τὰς Κεντρικὰς Δυνάμεις. Μετὰ τὴν κάθοδον τῆς Τουρκίας εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν δευτέραν Αὐστριακὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Σερβίας, οἱ Σύμμαχοι ἀπετάθησαν πάλιν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ζητοῦντες τὴν φορὰν ταύτην ἁπλῶς αὐστηρὰν οὐδετερότητα ἀπέναντι τῆς Ρουμανίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας καὶ ὑποσχόμενοι εἰς ἀντάλλαγμα »σπουδαῖα ἐδαφικὰ πλεονεκτήματα» κατὰ τὴν τελικὴν διευθέτησιν. Τὰ πλεονεκτήματα ὅμως ταῦτα θὰ ηὐξάνοντο εἰς τὴν περίπτωσιν καθ᾽ ἣν ἡ Βουλγαρία θὰ ἐπετίθετο, εἴτε κατὰ τῆς Τουρκίας, εἴτε κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Σόφια ἀπήντησε τὴν 9ην Δεκεμβρίου μετὰ ψυχρότητος, ὅτι οὐδὲν νέον γεγονὸς εἶχεν ἐπέλθη ἐπιτρέπον τὴν ἀναθεώρησιν τῆς στάσεώς της τῆς οὐδετερότητος καὶ ὅτι ἡ βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ ταύτην, ἀλλὰ θέλει «νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπαγρυπνοῦσα ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῆς χώρας», τὸ ὁποῖον ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς «ἀναμονὴ εὐκαιρίας».

Τότε παρετηρήθη ὅτι ἐπετρέπετο μὲν ἐλπὶς προσωρινῆς ἀποχῆς τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ ἐνέργειάν τινα, ὄχι ὅμως καὶ βοηθείας αὐτῆς πρὸς τὴν Σερβίαν. Δὲν ἐξησφαλίσθησαν καλύτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι ἐδήλωσαν ἀμφότεραι ὅτι αἱ ἐγγυήσεις τῶν Συμμάχων ἦσαν ἄχρηστοι, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἠδύναντο οὗτοι νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου εἶχεν ἀποτραπῆ ὁ ἄμεσος κίνδυνος τῆς Σερβίας καὶ αἱ αὐστριακαὶ Στρατιαὶ ἡττηθεῖσαι εἶχον ἐπανέλθη εἰς Οὐγγαρίαν, οὐχ ἧττον ὡς εἴδομεν ἡ θέσις της παρέμενεν ἐπισφαλής. Ὁ Sir Edward Grey, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν κ. κ. Delcassé καὶ Sazonov, ἐπανέλαβε διὰ τοῦτο τὰς προσπαθείας του τὴν 23ην Ἰανουαρίου 1915. Διεβίβασεν ὁδηγίας πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτήν του Sir Froncis Elliot νὰ ὑπαινιχθῇ ἐδαφικὰς παραχωρήσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐδέχετο νὰ βοηθήσῃ τὴν Σερβίαν. Πρὸς τὴν Σερβίαν ἀνεκοίνωσε διὰ τοῦ ἐν Νίσσῃ πρεσβευτοῦ Sir Charles des Graz, ὅτι κατὰ τὰς πληροφορίας του ἡ Βουλγαρία θὰ ἐτήρει τοὐλάχιστον εὐμενῆ οὐδετερότητα ἐὰν τῇ ἐδίδετο ὑπόσχεσις ἐδαφικῆς παραχωρήσεως ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τὸν ὅρον ἡ ἐδαφικὴ αὕτη παραχώρησις νὰ πραγματοποιηθῇ ὅταν ἡ Σερβία θὰ ἔχῃ πραγματοποιήσει τοὺς ἰδίους αὐτῆς πόθους, τῆς «Μεγαλυτέρας Σερβίας» περιλαμβανούσης καὶ μέρος τι τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀδριατικῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, ὁ κ. Βενιζέλος δὲν ἤθελε νὰ κινηθῇ ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Ρουμανίας, αἱ δὲ ἐλάχισται ἐλπίδες αἱ ὁποῖαι ὑφίσταντο διὰ συνεννόησίν τινα μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἐξηφανίσθησαν, ὅταν τὴν 2αν Φεβρουαρίου ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἐξησφάλισε σημαντικὸν δάνειον ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργὸς παρετήρησε τότε, κατά τινα μεταγενεστέραν δημοσίαν δήλωσιν, ὅτι ἦτο ἀνωφελὴς ἡ ἀπόπειρα συνεννοήσεως μετὰ τῆς Βουλγαρίας τὴν ὁποίαν ἐθεώρει πλέον ὡς

προσδεθεῖσαν πρὸς τὰς Κεντρικὰς Δυνάμεις. Οἱ ἐν Νίσσῃ πρεσβευταὶ τῆς Συνεννοήσεως ἦσαν καὶ αὐτοὶ τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Σερβία δὲν ἔπρεπε νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν περισσότερον τῆς γραμμῆς τοῦ Ἀξιοῦ καὶ αὐτὴν οὐχὶ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου.

Ἡ Μ. Βρεττανία δὲν ἀπηλπίσθη τόσον εὐκόλως. Τὰ βλέμματά της εἶχε ἀκριβῶς τώρα ἐστραμμένα εἰς τὰ Βαλκάνια, δεδομένου ὅτι τότε ὁ κ. Lloyd George εἶχε διατυπώσει εἰς τὸ ***Συμβούλιον Πολέμου*** τὴν πρότασιν περὶ ἀποστολῆς Στρατιᾶς εἰς Θεσσαλονίκην, πρὸς συσπείρωσιν ὅλων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν καὶ κατατρόπωσιν τῆς Αὐστρίας. (1) Οὐδὲν ἀπεφασίσθη τότε, ἐκτὸς τῆς τμηματικῆς ναυπηγήσεως ἀριθμοῦ τινος μονιτόρων διὰ τὸν Δούναβιν, οἱ ὁποῖοι θὰ μετεφέροντο ἐκεῖ σιδηροδρομικῶς, καίτοι πρὸ τῆς ἀποβιβάσεως εἰς τὴν χερσόνησον Καλλιπόλεως εἶχε προταθῆ ἡ ἀποβίβασις τῆς 29ης Μ)χίας καὶ μιᾶς γαλλικῆς Μ)χίας εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ κ. Βενιζέλος ἐθεώρει ἀνεπαρκῆ τὴν δύναμιν ταύτην. Τὴν 6ην Μαρτίου παρῃτήθη οὗτος διαφωνήσας μὲ τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς βοηθείας εἰς τὰ Δαρδανέλλια, σχέδιον ἐνεργείας εἰς ὃ ἀντετάσσετο σφοδρῶς ἡ Ρωσία. Καίτοι ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν προσέφερε δὶς (τὴν 22αν Μαρτίου καὶ τὴν 14ην Ἀπριλίου) τὴν Ἑλληνικὴν συμμετοχὴν οὐδὲν ἐγένετο, διότι ὁ Sir Edward Grey ἐνόμιζεν ὅτι αἱ προσφοραὶ αὗται ἀπέβλεπον ἐν τῇ πραγματικότητι εἰς τὴν δημιουργίαν ἐχθρότητος μετὰ τῆς Βουλγαρίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤλπιζεν ἀκόμη ἐκεῖνος ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ. Πράγματι δὲ αἱ ἐκθέσεις τοῦ Sir H. Bax—Ironside αἱ ὁποῖαι ἀνέφερον πόσον μεγάλην ἐντύπωσιν εἶχεν ἐμποιήσει εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ ἐνέργεια τῶν Συμμάχων εἰς τὰ Δαρδανέλλια, εἶχον γεννήσει νέας, καίτοι ἀστηρίκτους, ἐλπίδας. Αἱ συνομιλίαι ἐσυνεχίσθησαν ἐν Λονδίνῳ καὶ Σόφιᾳ καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου καὶ τὴν 8ην Μαΐου ὁ Sir H. Bax—Ironside ἀνέφερεν ὅτι ὁ Βούλγαρος πρωθυπουργὸς εἶχεν ὑποσχεθῆ τὴν ὑποστήριξιν τῆς χώρας του ἀλλ᾽ ὑπὸ τοὺς βαρυτέρους δυνατοὺς ὅρους. Ἀπὸ τὴν Σερβίαν ἐζήτει οὐ μόνον τὴν «μὴ ἀμφισβητουμένην ζώνην», δηλαδὴ τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος τὸ ἀπὸ βορειονατολικῶς Ἐγρὶ Παλάγκα μέχρι τῆς λίμνης Ἀχρίδος, τὸ ὁποῖον ἡ Σερβία ἦτο διατεθειμένη, κατὰ τὴν σύναψιν τῆς μυστικῆς συνθήκης τῆς Σόφιας μετὰ τῆς Βουλγαρίας πρὸ τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου, νὰ δώσῃ εἰς αὐτήν, ἀλλ᾽ ἐζήτει καὶ τὴν «ἀμφισβητουμένην ζώνην» τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποφασίσει τότε τὰ δύο Κράτη νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν διαιτησίαν τοῦ Τσάρου, καὶ ἡ ὁποία περιελάμβανε τὸ Κουμάνοβον, τὰ Σκόπια

---

(1) Εἰς Ὑποεπιτροπὴν τοῦ Συμβουλίου Πολέμου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, τὴν 28ην Ἰανουαρίου.

καὶ τὴν Λίβρην. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἡ Βουλγαρία ἐζήτει τὸν λιμένα τῆς Καβάλλας μὲ ἐνδοχώραν περιλαμβάνουσαν τὰς Σέρρας.

Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται ἦσαν προφανῶς ἀπαράδεκτοι καὶ αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως διὰ νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, προέβησαν εἰς ἐπίσημον προσφορὰν πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, ἐπιδοθεῖσαν τὴν 29ην Μαΐου εἰς τὸν Ραδοσλαύωφ ὑπὸ τοῦ Sir H. Bax—Ironside ὑποστηριζομένου ὑπὸ τῶν συναδέλφων του τῆς Γαλλίας, Ἰταλίας, Ρωσίας. Κατὰ τὴν προσφορὰν ταύτην ἐὰν ἡ Βουλγαρία ἐπετίθετο κατὰ τῆς Τουρκίας μεθ᾿ ὅλων τῶν ἐνόπλων δυνάμεών της, ἡ Συνεννόησις θὰ συνήνει εἰς τὴν ἄμεσον κατάληψιν τῆς Θράκης παρ᾿ αὐτῆς μέχρι τῆς γραμμῆς Αἴνου—Μηδείας (γραμμὴ συνθήκης Λονδίνου μετὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον), ἥτις θὰ καθίστατο κτῆσις βουλγαρική. Θὰ ἠγγυῶντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν τὴν παραχώρησιν τῆς «μὴ ἀμφισβητουμένης ζώνης» τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν πόλεμον. Ταῦτα θὰ ἐγίνοντο ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἡ Σερβία λάβῃ «δίκαιον ἀντιστάθμισμα» εἰς Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην καὶ εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἀδριατικῆς, ἡ δὲ Βουλγαρία δὲν θὰ ἐπεδίωκε νὰ καταλάβῃ μακεδονικὸν ἔδαφος πρὸ τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης. Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρουν τὴν εὐμενῆ των μεσολάβησιν παρὰ τῇ Ἑλλάδι διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Καβάλλας ὅταν θὰ εὑρίσκοντο εἰς θέσιν νὰ τῇ προσφέρουν ἀνταλλάγματα ἐν Μ. Ἀσίᾳ.

Τὸ αὐθαίρετον τῆς προσφορᾶς ταύτης, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς Σερβίας, μόνον ἐκ τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης τῆς ἐξαγορᾶς τῆς Βουλγαρίας ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ. Δυστυχῶς ὑπόθεσις αὐτοῦ τοῦ εἴδους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διευθετηθῇ ταχέως καὶ ἐὰν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι ἡ Βουλγαρία ἦτο εἰλικρινής, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο ἀμφίβολον, καὶ οὕτω ἑκάστη ἡμέρα παρελκύσεως παρουσίαζε τὴν στρατιωτικὴν κατάστασιν τῶν Συμμάχων δυσμενεστέραν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Τσάρου Φερδινάνδου τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν ὑπουργῶν του. Ἡ Σερβία κατ᾿ ἀρχὰς ἀπέκρουσεν ὅλας τὰς παραχωρήσεις μετ᾿ ἀγανακτήσεως. Ὁ Sir Edward Grey τὴν ἐπίεσε. Τί περισσότερον ἤθελεν αὐτη ; ἠρώτησε πράγματι ἐκεῖνος. Ἐκαλεῖτο νὰ παραιτηθῇ τώρα ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἦτο διατεθειμένη αὐτη τῷ 1912 νὰ δώσῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας. Εἰς ἀντάλλαγμα τῇ προσεφέρετο ἡ Βοσνία, ἡ Ἐρζεγοβίνη, ἡ Σλοβενία καὶ τὸ ἥμισυ τῆς Δαλματίας. Ἐπὶ τέλους τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ὁ Sir Charles des Graz ἀνέφερεν ὅτι ἡ σερβικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη τοὺς ὅρους ὑπὸ ὡρισμένους περιορισμοὺς «κατόπιν μακρᾶς καὶ ὀδυνηρᾶς ἠθικῆς πάλης».

Ἡ λίαν συνοπτικὴ αὕτη ἐξιστόρησις τῶν προσπαθειῶν τῆς συμμαχικῆς διπλωματίας μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1915 δίδει ἀσφαλῶς εἰκόνα τινὰ τῆς γενικῆς καταστάσεως εἰς τὸν ἀναγνώστην καὶ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀ-

προθυμίαν τῆς Σερβίας νὰ μετάσχῃ οἱασδήποτε ἐπιθετικῆς ἐνεργείας. Πολὺ πρὸ τῆς στιγμῆς μέχρι τῆς ὁποίας ἐξεθέσαμεν τὰ γεγονότα, αὕτη εἶχε καταθορυβηθῆ, φαίνεται δὲ ὅτι ἐπὶ στιγμὴν εἶχε φοβηθῆ ὅτι θὰ ἀφῃρεῖτο ἀπὸ αὐτὴν ἡ Μακεδονία διὰ τῆς βίας διὰ νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς οὐδέποτε ἀνεγνώριζε καλὴν πίστιν εἰς αὐτοὺς καὶ διεμαρτύρετο διότι αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις δὲν ἀντελαμβάνοντο τὴν νοοτροπίαν ἐκείνην. Προσθετέον ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἐν Νίσσῃ πρεσβευτὴς τῆς Μ. Βρεττανίας Sir Charles des Graz, ἀλλὰ καὶ ὁ λοχαγὸς L. S. Amiery εὑρισκόμενος ἐπὶ ἀποστολῇ ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ κατ᾿ Ἰούνιον, ὡς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος ἀντισυνταγματάρχης Harrison εἶχον ἐπανειλημμένως τονίσει τὸν κίνδυνον τῆς περαιτέρω πιέσεως αὐτῆς. Ὁ τελευταῖος εἶχε τονίσει μάλιστα ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων ἐκείνων ἦτο νὰ προετοιμάζεται ἡ Σερβία νὰ στείλῃ νέας δυνάμεις εἰς Μακεδονίαν (1). Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν περαιτέρω τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπόθεσις εἶχεν ἤδη ἐκφύγει τῶν χειρῶν τῆς διπλωματίας. Τὴν 2αν Αὐγούστου, ὁπότε αὗται εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀκμήν των, ὁ κ. Hugh O'Beirne, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Sir Henry Bax-Ironside ἐν Σόφιᾳ, ἐπληροφόρησε τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ὅτι συνταγματάρχης τις Γκάντσεφ εἶχεν ἀναχωρήσει ἐν μυστικότητι εἰς Βερολῖνον. Πράγματι ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἦτο ἀπεσταλμένος ἔχων τὴν ἐντολὴν νὰ διακανονίσῃ μετὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας τὴν συμφωνίαν ἡ ὁποία θὰ καθώριζεν ἀκριβῶς ποίους ρόλους θὰ διεδραμάτιζεν ἑκάστη αὐτῶν εἰς τὴν συντριβὴν τῆς Σερβίας. Ἡ συμφωνία αὕτη ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν Conrad Falkenhayn καὶ αὐτοῦ τοῦ Γκάντσεφ ἐν Pless τὴν 6ην Σεπτεμβρίου. Εἶχε ριφθῆ ὁ κύβος. Τὴν 22αν Σεπτεμβρίου ὁ Τσάρος Φερδινάνδος διέταξε γενικὴν ἐπιστράτευσιν.

Η ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Ὁ Falkenhayn ἀπησχολημένος μὲ τὴν προσπάθειαν νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν ἐκ Ρωσσίας κίνδυνον κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος καὶ τηρῶν ἄμυναν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ (2), εἶχε συγχρόνως τὸ βλέμμα του ἐστραμμένον καὶ

(1) Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Harrison πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, τὴν 6ην Αὐγούστου 1915.

(2) Ἡ δι' ἀερίων ἐπίθεσις τῆς 22ας Ἀπριλίου εἶχε κατ' ἀρχὰς γίνει ἐν μέρει πρὸς δοκιμὴν τοῦ νέου ὅπλου, κυρίως ὅμως πρὸς προκάλυψιν τῆς μεταφορᾶς στρατευμάτων εἰς Γαλικίαν διὰ τὴν διάσπασιν τοῦ Gorlice.

πρὸς τὴν Σερβίαν. Μετὰ τὴν αὐστριακὴν ἧτταν εἶχεν ἀποστείλει ὀλίγα γερμανικὰ στρατεύματα εἰς Συρμίαν, τὰ ὁποῖα ηὔξησεν εἰς τρεῖς μεραρχίας, ὅταν ἡ Ἰταλία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἐκεῖ ἠδύναντο αἱ δυνάμεις αὗται νὰ ἀναπαυθοῦν καὶ ἀνασυνταχθοῦν εἰς χώραν πλουσίαν καὶ εὐχάριστον, νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ νὰ μελετήσουν ἐπὶ τόπου τὰ ληπτέα μέτρα εἰς περίπτωσιν νέας τινὸς ἐπιχειρήσεως. Ἡ Ρωσσία ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς ἀπόστασιν καὶ οὕτω ὁ Falkenhayn ἔστρεψεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἔχων καὶ νέαν παρόρμησιν διὰ μίαν νέαν προσπάθειαν. Ἡ καταστροφὴ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ τῇ συνεργασίᾳ τῆς Βουλγαρίας θὰ ἐπέτρεπε τὴν μεταφορὰν πυρομαχικῶν διὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ σιδηροδρομικῶς διὰ Σόφιας εἰς τὴν βαρέως πιεζομένην Τουρκίαν. Ἡ Γερμανία θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν διάδρομον Μοράβα—Ἕβρου διὰ νὰ σώσῃ τὴν σύμμαχόν της. Ἡ Βουλγαρία θὰ ἐκέρδιζε τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν διάδρομον τοῦ Ἀξιοῦ. Διεξήγετο «ἀγοροπωλησία κοιλάδων» (1). Ἡ ἀμοιβὴ τῆς Σερβίας θὰ ἦτο ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς νοτιοσλαυϊκῆς ἀπειλῆς. Δὲν θὰ ὑπῆρχεν ὅμως πλέον σύγχυσίς τις. Ἡ Γερμανία θὰ ἔδιδε μέγα μέρος τῶν στρατευμάτων, θὰ ἔδιδεν ἐπίσης καὶ τὴν διοίκησιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐζήτησεν ἡ Βουλγαρία ὡς ὅρον τῆς συνεργασίας της. Μία γερμανική, μία αὐστριακὴ καὶ μία βουλγαρικὴ Στρατιὰ θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατάρχου von Mackensen μὲ τὸν στρατηγὸν von Seckxt ὡς ἐπιτελάρχην, ἐνῷ ἑτέρα βουλγαρικὴ Στρατιὰ θὰ ἐνήργει ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ βουλγαρικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου. Ἐξελέγησαν οἱ καλύτεροι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων διοικητῶν Στρατιᾶς, ὁ Γερμανὸς Στρατηγὸς von Gallnitz καὶ ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς von Kövess (2). Ἡ αὐστρογερμανικὴ ἐπίθεσις θὰ ἐξώρμα αὐτὴν τὴν φορὰν ἐκ τῆς Συρμίας καὶ τοῦ Μπανάτου ἐκεῖθεν τοῦ Σαύου καὶ τοῦ Δουνάβεως. Παρὰ τὴν δυσκολίαν τῆς διαβάσεως τῶν μεγάλων τούτων ποταμῶν, ἡ ἐπίθεσις ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἦτο πολὺ προτιμωτέρα τῆς ἐπιθέσεως ἐκ δυσμῶν, λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τῶν σιδηροδρόμων τῆς Οὐγγαρίας ἐπὶ τῶν τῆς Βοσνίας καὶ διότι ἡ χώρα εἰς τὴν ὁποίαν θὰ προήλαυνεν ἡ δύναμις αὕτη ἦτο περισσότερον βατή. Διὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναμνησθῇ τις τὰς ἑξῆς λέξεις τοῦ ἀτυχοῦς Ποτιερὲκ πρὸς τὸν ἀντικαταστάτην του: «Wen sie Serbien noch-

(1) (Τὰ πεδία μάχης τοῦ παγκοσμίου πολέμου) σελ. 583.

(2) Ἀντικατέστησε τὴν τελευταίαν στιγμὴν τὸν στρατηγὸν von Terztyanský, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἔλθη εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν κόμητα Tisza, πρωθυπουργὸν τῆς Οὐγγαρίας.

mals anzugreifen haben, tun sie es nur bei Belgrad» (1), ἤτοι «Ἐὰν προτίθεσθε νὰ ἐπιτεθῆτε πάλιν κατὰ τῆς Σερβίας, ἐπιτεθῆτε μόνον παρὰ τὸ Βελιγράδιον». Ὅταν οἱ Αὐστριακοὶ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξεύρουν ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα στρατεύματα, ὁ Falkenhayn δὲν ἐδίστασε νὰ παρατάξῃ τὰς πενιχράς του ἐφεδρείας μέχρις ἑνὸς γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ τριῶν μ)χιῶν ὑπαγωγὼν αὐτὸ εἰς τὴν αὐστριακὴν Στρατιάν. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὑπέστη τὴν ἀπειλὴν τῆς συμμαχικῆς ἐπιθέσεως, Champagne Loos, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸν ἔπεισε νὰ ἀλλάξῃ τὰ σχέδιά του.

Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ὑπέρτεροι τῶν πρὸς βορρᾶν ἀπέναντί των Σέρβων, καὶ ἡ ὑπεροχή των εἰς ἀμφότερα τὰ μέτωπα θὰ ἦτο πολὺ μεγάλη ὅταν τὴν ἕκτην ἡμέραν θὰ προσετίθεντο καὶ οἱ Βούλγαροι. (2) Ἀλλ' ἡ ὑπεροχή των εἰς πυροβολικὸν ἦτο ἔτι μεγαλυτέρα, μετὰ πεποιθήσεως δὲ προεβλέπετο ὅτι οἱ Σέρβοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνθέξουν εἰς τὰ συγκεντρωμένα πυρὰ τῶν βαρέων πυροβολαρχιῶν καὶ τῶν ὅλμων χαρακωμάτων. Κατὰ τὸ θέρος εἶχον ἐκτελέσει ἐπιμεμελημένας ἀναγνωρίσεις. Εἶχον προπαρασκευάσει θέσεις πυροβολαρχιῶν, εἶχον μεταφέρει ἐκ τῶν προτέρων ὑλικὸν γεφυροποιΐας καὶ εἶχον καθορίσει δρομολόγια προσπελάσεως καὶ θέσεις συγκεντρώσεως. Πάντα ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀξιολόγου ἐκείνου ἀξιωματικοῦ γενικῶν ὑπηρεσιῶν, τοῦ ἀποκτήσαντος φήμην εἰς τὸν Μάρνην ἀντισυνταγματάρχου Hentsch, ὅστις εἶχεν ἀποσπασθῆ εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Στρατάρχου, ὅταν οὗτος ἀφίκετο μυστικῶς καὶ ἐγκατέστησε τὸ στρατηγεῖόν του εἰς Temisoara τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου. Τὸ πεζικὸν προωθήθη τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ «οὐδὲν ἄλλο κατ' οὐσίαν εἶχε νὰ πράξῃ παρὰ νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν διάβασιν. (3) Ἡ αὐστριακὴ Τρίτη Στρατιὰ ἐπρόκειτο νὰ διαβῇ τὸν Σαῦον καὶ τὸν Δούναβιν μεταξὺ Κουπίνοβα καὶ Βελιγραδίου καὶ νὰ προχωρήσῃ κατὰ τοῦ Κραγιούγιεβατς, ὅπου εὑρίσκοντο τὸ Σερβικὸν Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ πολεμικὰ ἐργοστάσια. Ἡ γερμανικὴ Ἑνδεκάτη Στρατιὰ ἐπρόκειτο νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν μεταξὺ Σεμένδρια (Σμεντέρεβο) καὶ Ρομ καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μοράβα. Ἡ βουλγαρικὴ Πρώτη Στρατιὰ (στρατηγὸς Μπογιάντιεφ) ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Mackensen

---

(1) Kuhl, I, σελὶς 98.

(2) Ὁ Falkenhayn ὑπελόγιζεν εἰς 330.000, ἕως 190.090 τυφέκια. Ἡ Γερμανικὴ Στρατιὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἑπτὰ μ)χίας, μὲ μίαν μ)χίαν αὐστριακὴν (ἡ «ὁμὰς Fülöpp» εἰς Ὄρσοβα) προσκεκολλημένην. Οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον περίπου πέντε αὐστριακὰς μ)χίας, τρεῖς γερμανικὰς μ)χίας καὶ ἓξ ἀνεξαρτήτους ταξ)χίας. Ἡ βουλγαρικὴ Πρώτη Στρατιὰ εἶχε τέσσαρας πολὺ μεγάλας μ)χίας καὶ ἡ Δευτέρα Στρατιὰ δύο. Ἡ τελευταία ἐνισχύθη βραδύτερον διὰ τοῦ καλυτέρου μέρους τριῶν ἄλλων μ)χιῶν.

(3) Falkenhayn, σελ. 165.

θὰ διήρχετο τὰ σύνορα μετὰ πέντε ἡμέρας καὶ θὰ ἐβάδιζε κατὰ τῆς Νίσσης, ἐνῷ ἡ ἀνεξάρτητος Δευτέρα Στρατιὰ (στρατηγὸς Τοντωρὼφ) εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Ὁ Conrad, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ στρατηγικώτερον βλέμμα μεταξὺ ὅλων τῶν στρατιωτικῶν τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων, θὰ προυτίμα ἡ βουλγαρικὴ Στρατιὰ νὰ ἐπετίθετο νοτιώτερον, ἀλλὰ ἐπεκράτησεν ὁ Falkenhayn, ὅστις ἐπεθύμει ἀναμφιβόλως τὸ νὰ δύναται ὁ Mackensen νὰ ἀσκῇ ὅσον τὸ δυνατὸν πληρέστερον τὴν ἐπ᾽ αὐτῆς διοίκησιν. (1)

Οἱ Σέρβοι δὲν εἶχον πλέον προειδοποίησιν. Τὴν 20ὸν Σ)βρίου ὁ τότε στρατ. ἀκόλουθος συνταγματάρχης G. E.Phillips ἀνέφερε πρὸ τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ὅτι παρετηρεῖτο περισσοτέρα τῆς συνήθους κίνησις στρατευμάτων καὶ ἁμαξοστοιχιῶν πέραν τῶν ποταμῶν, μετὰ τρεῖς δὲ ἡμέρας ὅτι παρετηρεῖτο «σταθερὰ αὔξησις» τῶν γερμανικῶν καὶ αὐστριακῶν δυνάμεων. Τὴν 22αν ἦλθεν ἡ διαταγὴ τῆς βουλγαρικῆς ἐπιστρατεύσεως! Ὁ βοεβόδας Ποῦτνικ ἦτο ἀσθενὴς ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ ὁ σθεναρὸς ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου ἀντισυνταγματάρχης Παύλοβιτς ὅστις ἤσκει οὐσιαστικῶς τὴν διοίκησιν, συνέλαβεν ἀμέσως τὴν σκέψιν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν νέων τούτων ἐχθρῶν πρὶν ἢ ἐπιστρατευθοῦν καὶ πρὶν ἢ προπαρασκευασθῇ ἡ αὐστρογερμανικὴ δύναμις. Τόσον ὁ λόρδος Κίτσενερ, ὅσον καὶ ὁ Sir Edward Grey ἀνέλαβον τὴν βαρεῖαν εὐθύνην νὰ τὸν ἀποτρέψουν τῆς ἐνεργείας ταύτης. Εἶχον εἰσέτι ἀμυδράν τινα ἐλπίδα, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποφευχθοῦν αἱ ἐχθροπραξίαι μετὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ ὁ κ. O'Beirne ἐν Σόφιᾳ προὐχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ παρατηρήσῃ πρὸς τὸν Σέρβον συνάδελφόν του ὅτι ὁ κίνδυνος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτραπῇ ἐὰν ἡ Σερβία παρεχώρει τώρα ὅλην τὴν «μὴ ἀμφισβητουμένην ζώνην», θέτουσα αὐτὴν λ. χ. εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας (2).

Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Παύλοβιτς διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ Σερβία δὲν θὰ ἐπετίθετο ἐὰν δὲν προυκαλεῖτο, ἀλλ᾽ἐτόνισε πρὸς τοὺς Συμμάχους ὅτι ἐπεβάλλετο ταχεῖα ἐνέργεια καὶ ὑπέδειξεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ζητήσουν ἀμέσως ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν νὰ καθορίσῃ ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ εἰρήνης ἢ πολέμου. Ἐπίσης ἐτόνισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποσταλῇ συμμαχικὴ δύναμις 100.000 ἀνδρῶν εἰς Βελεσσὰ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν βουλγαρικῆς ἀπειλῆς. Τὴν 26ην Σεπτεμβρίου τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἐπληροφόρησε τὸν συνταγματάρχην Phillips ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ τοῦτο πρὸ τῆς παρελεύσεως ἑβδομάδων τινῶν, ἀλλ᾽ ὅτι ἤλπιζεν ὅτι ἡ ἄφιξις στρατευμάτων προοριζομέ-

---

(1) Kuhl, **I**, σελ. 278.

(2) Λόρδος Κίτσενερ πρὸς συνταγματάρχην Phillips, 25 Σεπτ. κ. H. J.O'Beirne πρὸς Sir E. Grey, 26 Σεπτ. 1915.

νων ἤδη διὰ τὴν Θεσσαλονίκην θὰ εἶχε «κατευναστικὴν ἐπίδρασιν» ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατηγείου καὶ ἔβλεπε διὰ τοῦτο μὲ μεγάλην ἀνησυχίαν τὴν ἔκβασιν τῶν ἐπικειμένων ἐχθροπραξιῶν τῆς Σερβίας. Λαβοῦσα ἀρνητικὴν ἀπάντησιν ἡ Σερβία καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνέμενεν ὑποστήριξιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, προέβη εἰς προπαρασκευὰς διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν κίνδυνον μόνη της κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον.

Τρεῖς μικραὶ δυνάμεις, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἡ Τρίτη Στρατιά, τὸ Ἀπόσπασμα Βελιγραδίου καὶ ἡ Πρώτη Στρατιά, ἀντιμετώπισαν τοὺς Αὐστρογερμανοὺς ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σαύου. Ἡ Στρατιὰ Τιμὸκ καὶ ἡ Δευτέρα Στρατιὰ ἐκάλυψαν τὴν κοιλάδα τοῦ Μοράβα διὰ νὰ ἀντιταχθοῦν κατὰ τῆς προχωρήσεως τῶν βορείων βουλγαρικῶν φαλάγγων. Ὅλη ἡ δύναμις ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ περὶ τὰ Σκόπια καὶ τὰ Βελεσσὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ νέα συντάγματα συγκροτηθέντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων, ἐθελοντῶν καὶ ἀτάκτων καὶ λαβόντα τὸ ὄνομα «Στρατιὰ Μακεδονίας». Τὰ μαυροβουνιακὰ στρατεύματα κατεῖχον τὸν ἄνω Δρίνα, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῆ, εἰς Βίσεγκραντ, μία μόνη αὐστριακὴ μεραρχία. Εἶχον ὁπωσδήποτε ὀχυρωθῆ αἱ ὄχθαι τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σαύου, ἀλλὰ κατασκευὴ ὀχυρωμάτων δὲν ἦτο ἔργον εὐχάριστον διὰ τοὺς Σέρβους, ἄλλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτελέσουν περισσότερα ἐνταῦθα κατὰ τὸν ἄφθονον χρόνον τὸν ὁποῖον εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των. Τὰ χαρακώματα καὶ αἱ προφυλακαὶ κατείχοντο ὑπὸ ταγμάτων τῆς τρίτης σειρᾶς ἐφεδρείας, τῶν στρατευμάτων τῆς πρώτης γραμμῆς εὑρισκομένων συγκεντρωμένων εἰς ἀπόστασίν τινα πρὸς τὰ ὀπίσω.

Τὴν 6ην Ὀκτωβρίου ἤρξατο ὁ βομβαρδισμὸς καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἡ διάβασις τῶν ποταμῶν. Ὁ Δούναβις παρὰ τὸ Βελιγράδιον ἔχει πλάτος ἄνω τῶν χιλίων ὑαρδῶν (περὶ τὸ χιλιόμετρον) καὶ ὁ Σαῦος τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ πλάτους τούτου κατὰ τόπους. Ἡ διάβασις ὅμως τῶν ποταμῶν διηυκολύνετο πολὺ ὑπὸ τῶν μεγάλων νήσων, μία τῶν ὁποίων, ἡ Τεμεζίγετ, εἰς τὸ γερμανικὸν μέτωπον (καταληφθεῖσα ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπιτιθεμένων), εἶχε μῆκος 12 μιλίων περίπου μὲ βραχίονα τοῦ ποταμοῦ πολὺ στενόν, μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Εἰς τὸ αὐστριακὸν μέτωπον ὑπῆρχεν ἄλλη νῆσος μεγάλη καὶ δὲν εἶχε μὲν καταληφθῆ εἰσέτι αὕτη, ἀπεδείχθη ὅμως ἔτι μᾶλλον πολύτιμος, διότι οἱ Σέρβοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστρέψουν τὴν γέφυραν εἰς τὴν νοτίαν πλευράν. Ἡ ἄμυνα ἦτο πολὺ κρατερά, καί τινες τῶν ἀποπειρῶν διαβάσεως ἀπέτυχον τελείως, πολυάριθμα ὅμως μικρὰ ἀποσπάσματα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σερβικὴν ὄχθην τῶν ποταμῶν. Τὴν 8ην τοῦ μηνὸς τὰ στρατεύματα προωθήθησαν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, αἱ δὲ σερβικαὶ ἀντεπιθέσεις ἐθραύσθησαν διὰ τῶν πυρῶν τοῦ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πυροβολικοῦ καὶ τῶν αὐστριακῶν μονιτόρων.

Τὴν 9ην τοῦ μηνὸς κατελήφθη τὸ Βελιγράδιον ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. ιἱ τρεῖς ἑπόμεναι ἡμέραι κατηναλώθησαν διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ χώρου, ὁποῖος ἀπῃτεῖτο διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν κυρίων σωμάτων, ἐσημειώθη-αν δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἀντεπιθέσεις σφοδραὶ μέν, ἀλλ' ἀνε-ιτυχεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον. Τὴν 15ην ὁ Mackensen ἐξέδωκε διαταγὰς γε-ικῆς προχωρήσεως. Ὁ Galwitz ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἴδῃ τὸν στρατάρχην αὶ ἐτόνισεν ὅτι ἡ ἐπίθεσις ἦτο ἀδύνατος διότι δὲν εἶχε διαπεραιωθῆ τὸ τπικόν του. Ἡ γενικὴ ἐπίθεσις ἀνεβλήθη τότε μέχρι τῆς 18ης τοῦ μηνός. ιατ' ἀρχὰς αὕτη προώδευσεν ὀλίγον, τὴν 19ην ὅμως οἱ Γερμανοὶ προὐ-ώρησαν ὁρμητικῶς. Τὴν 24ην ἡ Ἑνδεκάτη Στρατιὰ εἶχε προχωρήσει ἤδη 5 μίλια κατὰ μῆκος τοῦ Μοράβα, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ εἰς τὸ δεξιὸν αὐτῆς ὑρίσκοντο πρὸ τοῦ Ἀραγγιέλοβατς. Μετὰ ταῦτα αἱ δύο Στρατιαὶ προὐχώ-ησαν σταθερῶς, ἀλλὰ βραδέως, εἰς τὴν καρδίαν τῆς Σερβίας. Ὁ Macken-en ἤλπιζε νὰ συνάψῃ ἀποφασιστικὴν μάχην καὶ νὰ καταστρέψῃ τὸν ἀντί-αλόν του πρὸ τοῦ Κραγιούγιεβατς, ἀλλὰ δὲν συνέβη τοῦτο. Οἱ Σέρβοι ιέκοψαν τὴν μάχην, ἀνετίναξαν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τὰ πολεμικά των ργοστάσια καὶ αἱ καταδιώκουσαι αὐτοὺς δυνάμεις δὲν ἠδύναντο διόλου νὰ υλλάβουν τὸ κύριον σῶμά των, λόγῳ τῆς καταστάσεως τῶν ὁδῶν καὶ τῆς ειμερινῆς πλέον κακοκαιρίας. Εἶναι πρόδηλον πράγματι ὅτι οἱ Σέρβοι, ἐ-αναγκαζόμενοι νὰ ἐγκαταλείψουν τό ἔδαφός των, εὐκόλως θὰ διετήρουν ὰς Στρατιάς των, ἐὰν εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν μόνον τοὺς Γερμανοὺς αὶ τοὺς Αὐστριακούς. Ὁ μεγαλύτερός των κίνδυνος εὑρίσκετο τώρα πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε βραδύνει, ἀλλ' ὅταν ἐκινήθη, ἐκινήθη ἀποφασι-στικῶς. Ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τὴν 13ην Ὀκτωβρίου καὶ τὴν ἑπομένην ἐ-έθη εἰς πορείαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ I Στρατιά της βαδίζουσα κατὰ τῆς Νίσσης, προὐχώρησε βραδύτατα διότι εὑρέθη πρὸ ἀντιστάσεως πείσμονος. Η II Στρατιὰ ὅμως κατέλαβε τὸ Κουμάνοβο τὴν 19ην τοῦ μηνός. Οὕτω ἶχεν ἀποκοπῆ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Θεσσαλονίκης — Νίσσης εἰς τὰ ώτα τῶν ὑποχωρούντων Σέρβων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐν Βίσεγκραντ αὐστρια-ὴ μ)χία εἶχεν ἐπιτύχει νὰ διαβῇ τὸν Δρίνα καὶ ἐπίεζε τὴν ἀριστεράν των ιτέρυγα.

Ἡ σερβικὴ διοίκησις οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐλπίζῃ, ἐκτὸς ἐὰν τὰ υμμαχικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποβιβασθῆ εἰς Θεσσαλονίκην ιατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ εἶχον προχωρήσει κατὰ μῆ-ιος τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι Κριβολὰκ κατὰ τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τοῦ αὐτοῦ ιηνός, ἠδύναντο νὰ λάβουν ἐπαφὴν μὲ τὰ εἰς Βελεσσὰ στρατεύματά της. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῆ. Ἐπανερχόμεθα ἤδη εἰς ὰς γαλλικὰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα. Ἐνταῦθα πρέ-πει νὰ ἀναφέρωμεν ἁπλῶς ὅτι οἱ Βούλγαροι προὐχώρησαν διὰ μεγάλων

προσπαθειῶν κατ᾽ εὐθεῖαν εἰς τὰ νῶτα τῶν Σέρβων καὶ τοὺς ἀπέκοψαν ἀπὸ τοὺς συμμάχους των, ὅτι οἱ Γάλλοι ἀποσυρόμενοι διέβησαν τὸν Τσέρνα τὴν πρωΐαν τῆς 21ης Νοεμβρίου καὶ τὴν 23ην ἤρχισαν τὰς προετοιμασίας των δι᾽ ὑποχώρησιν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ σερβικαὶ Στρατιαὶ ἀπεσύροντο ἐκ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον, τὴν μοιραίαν ἐκείνην «πεδιάδα τῶν κοσσύφων», ὅπου τὸ 1389 εἶχεν ἡττηθῆ ἡ φυλή των. Δύο μ)χίαι ἠμύνθησαν ἡρωϊκῶς εἰς τὸ στενὸν Κατσανίκ, τὴν βαθεῖαν φάραγγα μεταξὺ Τσέρνα Γκόρα ἢ Καρὰ—Ντὰγ καὶ Σὰρ Πλάννινα, ἐναντίον τῶν Βουλγαρικῶν φαλάγγων αἱ ὁποῖαι προυχώρουν βορείως ἐκ Σκοπίων καὶ οὕτω ἔσωσαν τοὺς συναδέλφους των ἀπὸ πλήρη κύκλωσιν καὶ καταστροφήν. Ἡ ἄμυνα αὕτη ἔδωσεν ἐπὶ στιγμὴν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπέτρεπε καὶ τὴν διαφυγὴν τῶν σερβικῶν κυρίων δυνάμεων πρὸς νότον διὰ τῆς καρροποιήτου ὁδοῦ Πρεσρένη —Τετόβου καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Μοναστηρίου, τῆς μόνης ὁδοῦ διὰ τῆς ὁποίας ἠδύναντο νὰ συνδεθοῦν μὲ τοὺς Γάλλους μετὰ τὴν ἀπόφραξιν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ. Ἀλλὰ διεψεύσθη καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη. Τὴν πρωΐαν τῆς 19ης Νοεμβρίου ἐλήφθη ἡ πληροφορία ὅτι οἱ Βούλγαροι, προσπαθοῦντες νὰ παρακάμψουν τὸ στενὸν Κατσανίκ, ἀφοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ τὸ καταλάβουν διὰ τῆς βίας, εἶχον ἀφιχθῆ εἰς Τέτοβον. Πρὸς βορρᾶν αἱ αὐστρογερμανικαὶ φάλαγγες ἐπλησίαζον πρὸς τὸ Νόβι Παζὰρ καὶ τὴν Μητροβίτσαν. Πρὸς ἀνατολὰς βουλγαρικὴ φάλαγξ ἠκολούθει τὸν Μοράβα ὁ ὁποῖος ῥέει κατὰ μῆκος τῶν βορείων κλιτύων τοῦ Τσέρνα Γκόρα. Ἡ τελευταία ἐλπὶς σωτηρίας ἦτο ὑποχώρησις πρὸς τὴν Ἀδριακὴν διὰ τῶν ἀποτόμων καὶ ἀξένων ὀρέων τῆς Ἀλβανίας.

Ἐδῶ ἀρχίζει ὁ Γολγοθᾶς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Τὰ στρατεύματα ἐτράπησαν πρὸς τρεῖς κατευθύνσεις, δὲν δύναται νὰ ὀνομάσῃ τις αὐτὰς ὁδούς, ἐγκαταλείψαντα ὄπισθέν των τὰς χιλιάδας τῶν γυναικοπαίδων τὰ ὁποῖα τὰ εἶχον ἀκολουθήσει μέχρις ἐνταῦθα καὶ τὰ ὁποῖα ἀπέθνησκον κατὰ μεγάλους ἀριθμοὺς καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν των περαιτέρω. Ἡ βορεία κατεύθυνσις εὑρίσκετο εἰς τὸ μαυροβουνιακὸν ἔδαφος διερχομένη διὰ Πὲτς καὶ Ποντγορίτσα, ἐκεῖθεν ἔβαινε νοτίως πρὸς Σκόδραν καὶ ἦτο ἴσως ἡ καλυτέρα, καίτοι σχεδὸν δὲν ἦτο βατὴ εἰς τροχοφόρα. Τὸ κέντρον ἠκολούθησε τὸν Λευκὸν Δρίνα ἀπὸ τῆς Πρεσρένης καὶ εἶτα διῆλθε τὴν κορυφογραμμὴν εἰς δύο φάλαγγας, ὧν ἡ μία διηυθύνετο πρὸς τὴν Σκόδραν καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς Ἀλέσιον. Ἐντεῦθεν ἀκριβῶς μετεφέρθη ὁ Βοεβόδας Πούτνικ ἐπὶ εἴδους τινὸς φορείου, τῆς διαδρομῆς διαρκεσάσης δέκα ἡμέρας. Ἡ νοτιωτέρα ὁδὸς ἦτο ἡ ἄγουσα διὰ Ντέμπορ εἰς Τύραννα. Αἱ ἀτραποὶ ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ χιόνος, τὸ ψῦχος ἦτο δριμύ· οἱ μὴ φιλικῶς διακείμενοι Ἀλβανοὶ τῶν πτωχῶν διεσπαρμένων χωρίων εἶχον ἀποκρύψει ὅσα τρόφιμα εἶχον, καὶ ἐπειδὴ τὸ νόμισμα ἦτο σχεδὸν ἄχρηστον

δι᾽ αὐτούς, μόνον ἀπέναντι εἰδῶν ἱματισμοῦ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ παραχωρήσουν τεμάχιον τῆς ἀθλίας των τροφῆς. Ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, τρέμοντες ἐκ τοῦ ψύχους καὶ ἡμίγυμνοι ἔτεινον τὰ ὑποκάμισά των πρὸς τοὺς χωρικούς. Αὐτὴ ἡ Στρατιὰ τῆς ἀθλιότητος ἐσύρθη βραδέως πρὸς τὴν ἀκτήν, διασπείρουσα ἀνὰ τὰς ὁδοὺς δι᾽ ὧν διήρχετο ἐψυγμένα πτώματα.

Καθ᾽ ὁμάδας μεμονωμένας, ἄνευ πειθαρχίας καὶ τάξεως, πολλάκις ἄνευ ὅπλων, ἀφίχθησαν τὰ λείψανα εἰς Σκόδραν κατὰ τὸν Δεκέμβριον. Ὁ ἀριθμός των κατ᾽ ἀρχὰς ὑπελογίζετο εἰς 100.000, ἀλλὰ διὰ τῶν ὁσημέραι προσερχομένων βραδυπορούντων συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην καὶ ἄλλοι ἀνερχόμενοι εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνωτέρω ἀριθμοῦ. Αἱ σερβικαὶ ἀπώλειαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν ἐπακριβῶς, ἀλλ᾽ ἀναφέρεται ὅτι ἡ ὁλικὴ δύναμις σιτηρεσίου, συμπεριλαμβανομένων καὶ ὅλων τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν, ἀνήρχετο πρὸ τῆς ἐπιθέσεως εἰς 420.000 (1). Οἱ Αὐστριακοί, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι συνέλαβον 170.000 αἰχμαλώτους καὶ ἐκυρίευσαν περὶ τὰ 900 πυροβόλα. Ἀφ᾽ ἑτέρου οἱ ὑποχωροῦντες Σέρβοι κατώρθωσαν νὰ συμπαρασύρουν 24.000 αἰχμαλώτους Αὐστριακούς, τοὺς ὁποίους εἶχον συλλάβει τῷ 1914. Ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεμία καταδίωξις ὑπῆρχεν. Οἱ Αὐστριακοὶ διῆλθον μὲν τὰ μαυροβουνιακὰ σύνορα, ἀλλὰ ἔμειναν εἰς Πέτς, μικραὶ δὲ βουλγαρικαὶ φάλαγγες κατέλαβον τὸ Ντέμπορ, τὴν Ἀχρίδα καὶ τὸ Μοναστήριον.

Τὰ δεινοπαθήματα καὶ οἱ κίνδυνοι τῶν Σέρβων δὲν εἶχον τελειώσει ἀκόμη. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ Ἀλβανία διετέλει εἰς χαώδη κατάστασιν. Ἡ κυβέρνησις τοῦ πρίγκηπος William τοῦ Wied (τοῦ Μπρὲτ τῆς Ἀλβανίας), ὅστις μόλις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, εἶχεν ἐκπέσει καὶ ἡ χώρα ἐστερεῖτο κεντρικῆς διοικήσεως. Ἡ μόνη διοίκησις, διαθέτουσα δύναμίν τινα, ἦτο ἡ τοῦ Ἐσὰτ Πασᾶ, Ἀλβανοῦ συμμάχου τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Μαυροβουνίων καὶ Σέρβων εἰς τὸν πρῶτον βαλκανικὸν πόλεμον. Ὁ Ἐσὰτ ἤθελε νὰ φανῇ χρήσιμος, ἀλλ᾽ ἡ ἐξουσία του περιωρίζετο εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὸ Δυρράχιον. Εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ περαιτέρω εἰς τὴν Αὐλῶνα οἱ Ἰταλοὶ εἶχον ἀποβιβάσει ἀποσπάσματα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Μαυροβούνιον ἦτο πασίγνωστον ὅτι δὲν εἶχε μέγαν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὸν πόλεμον, τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ πράξῃ τι, καὶ ἂν οἱ Αὐστριακοὶ ἀπεφάσιζον νὰ προχωρήσουν οἱ Μαυροβούνιοι θὰ ὑπέκυπτον ἀμέσως.

Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης τῆς Μεδούης, ὁ λιμὴν τῆς Σκόδρας, δὲν ἦτο μόνον πολὺ μικρός, ἀλλ᾽ εὑρίσκετο καὶ εἰς πολὺ μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν ἐν Καττάρῳ αὐστριακὸν στόλον, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιβίβασις τῶν

---

(1) Feyler, 1, σελ. 114.

Σέρβων ἐκ τοῦ λιμένος τούτου. Ἦτο ἀρκετὰ ἐπικίνδυνος καὶ ὡς τόπος ἐκφορτώσεως τῶν ἐπιτακτικωτέρων ἐφοδίων των, ὡς ἀπεδείχθη τὴν 5ην Δεκεμβρίου, ὁπότε οἱ Αὐστριακοὶ ἐπιδραμόντες κατεβύθισαν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον αἱ βρεττανικαὶ καὶ γαλλικαὶ ἀρχαὶ ἀπεφάσισαν ὅπως οἱ Σέρβοι προχωρήσουν νοτιώτερον εἰς Δυρράχιον καὶ Αὐλῶνα, ἀφοῦ ἐφοδιασθοῦν ἐν Ἁγ. Ἰωάννῃ τῆς Μεδούης μὲ τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν πορείαν ταύτην ἐφόδια.

Ἀπὸ τῶν μέσων Νοεμβρίου τὸ βρεττανικὸν Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν εἶχε στείλει εἰς τὸν σερβικὸν στρατὸν ἀποστολὴν (αὕτη βραδύτερον ὠνομάσθη Βρεττανικὴ Ἀποστολὴ Ἀδριατικῆς), ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι μέρος τι τῶν σερβικῶν δυνάμεων ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ ἀποσυρθῇ διὰ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ ἑπομένως θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀνεφοδιασθῇ διὰ τῆς Ἀδριατικῆς. Οἱ πρῶτοι ἀξιωματικοὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἀφίκοντο εἰς Σκόδραν τὴν 24ην τοῦ μηνός, τέσσαρας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ σερβικοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Ὀλίγον βραδύτερον ἀπεστάλη τμῆμα τι βρεττανικοῦ μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην A. C. Macdonald διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν ἢ δι᾽ ἐπισκευάς τῶν ὁδῶν. Ὅταν διεπιστώθη ὅτι ἀπῃτοῦντο ἤδη μέσα φύσεως διαφόρου τῶν ἀρχικῶς ὑπολογισθέντων, ἀπεστάλη περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου ἀνώτατος ἀξιωματικὸς τῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ βρεττανικοῦ στρατοῦ, ὁ ὑποστράτηγος F. P. S. Taylor διὰ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς. Συγχρόνως μετέβη ὑπὸ τὸν στρατηγὸν de Mondésir ἀποστολὴ γαλλικὴ πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν Σέρβων, ἐνῷ ἡ Βρεττανικὴ Ἀποστολὴ Ἀδριατικῆς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀναγκαιοτάτην προκαταρτικὴν ἐργασίαν τῆς προλήψεως τοῦ ἐκ πείνης θανάτου τῶν Σέρβων. Αἱ δύο ἀποστολαὶ ἠγνόουν τὴν ὕπαρξιν ἡ μία τῆς ἑτέρας, μέχρις οὗ συνηντήθησαν ἐκεῖ. Ἀλλ᾽ ἐν σπουδῇ ἔλαβον τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς συνεργασίαν καὶ πρὸς ὑπερνίκησιν τῆς ἀπροθυμίας τῶν Ἰταλῶν νὰ ἐπιτρέψουν τὴν πρὸς νότον κίνησιν καὶ τὴν εἰς τὴν ζώνην των εἴσοδον τῶν Σέρβων. Τὸ βρεττανικὸν μηχανικὸν προσέφερε πολύτιμον ὑπηρεσίαν διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς διαβάσεως τῶν μεταξὺ Μεδούης καὶ Δυρραχίου ρευμάτων· ἄνευ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης οἱ Σέρβοι οὐδέποτε θὰ ἠδύναντο νὰ διαφύγουν. Διότι οἱ Αὐστριακοὶ προυχώρησαν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰανουαρίου, διεσκόρπισαν τοὺς Μαυροβουνίους εἰς τὴν πρώτην ἐπίθεσιν, κατέλαβον ὅλην τὴν χώραν καὶ τὴν 21ην τοῦ μηνός, μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν τελευταίων Σέρβων, εἰσῆλθον εἰς τὴν Σκόδραν. Εὐτυχῶς δὲν ὑπῆρχον Μαυροβούνιοι διὰ νὰ διασωθοῦν, διότι οἱ Μαυροβούνιοι στρατιῶται οὐδὲν ἄλλο ἐπεθύμουν παρὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἑστίας των.

Κατόπιν πορειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἀληθῆ βασανιστήρια ὡς ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως καὶ τῆς κοπώσεως, οἱ Σέρβοι ἀφίκοντο εἰς Δυρράχιον καὶ Αὐλῶνα, ὁπόθεν ἐπεβιβάσθησαν εἰς πλοῖα βρεττανικά, γαλλικὰ καὶ ἰταλι-

κά, καὶ μετεφέρθησαν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος των εἰς τὴν ἑλληνικὴν νῆσον Κέρκυραν καταληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ναυτικοῦ, μικρὸν δὲ σχετικῶς μέρος των μετεφέρθη εἰς Μπιζέρταν. Ἤρχισε πλέον ἡ μεταφορὰ γαλλικῶν πολεμοφοδίων κατὰ μεγάλας ποσότητας εἰς Κέρκυραν, ὅπου τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ τὸν ἐπανεξοπλισμὸν τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ στρατηγὸς Mondésir. Ὁ ὑποστράτηγος Taylor ἐπέστρεψε πλέον εἰς Ἀγγλίαν, τοῦ ἐπιτελάρχου του ταγματάρχου W. C. Garsia παραμείναντος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς βρεττανικῆς Ἀποστολῆς Ἀδριατικῆς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Mondésir. Ὁ Falkenhayn ἐπίστευσεν ὅτι εἶχεν ἐκμηδενίσει τὸν σερβικὸν στρατόν. Πράγματι κατήνεγκε τρομερὸν πλῆγμα, περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ Μαΐου ἀντιμετώπισεν 125.000 ἀνδρῶν ἐπανεξωπλισμένων, μὲ τὴν ὑγείαν καὶ τὸ ἠθικόν των ἀποκατεστημένα, ἐμπνεομένων ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ συμμάχων των Βουλγάρων.

Η ΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΑΠΟΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι οἱ Σύμμαχοι δὲν εἶχον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ νὰ συζητήσουν τὸ σερβικὸν ζήτημα, ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ 1915 ἐμελετᾶτο τὸ σχέδιον ἀποστολῆς στρατευμάτων εἰς Θεσσαλονίκην. Οὐχ' ἧττον αἰφνιδιάσθησαν ἐκ τῆς ταχύτητος καὶ τῆς μυστικότητος τῶν γερμανικῶν προπαρασκευῶν καὶ ἐβράδυναν πολὺ νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἐπέμβουν. Πράγματι, ἡ ἀποστολὴ στρατευμάτων εἰς Θεσσαλονίκην ἦτο ἀποτέλεσμα σκέψεως ἐκ τῶν ὑστέρων· ἀπέστειλαν ἐκεῖ τὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποφασίσει νὰ στείλουν εἰς τὴν Μεσόγειον, δηλαδὴ τὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα προωρίζοντο διὰ τὴν Χερσόνησον Καλλιπόλεως ἢ τὴν ἐκεῖ πλησίον ἀσιατικὴν ἀκτήν.

Τὸν Ἰούλιον ἀντικατεστάθη ὁ διοικητὴς τῆς γαλλικῆς III Στρατιᾶς στρατηγὸς Sarrail καὶ διετάχθη νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, ὅπου ἔμαθεν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ διαδεχθῇ τὸν στρατηγὸν Gouraud διοικητὴν τοῦ Σώματος Ἐκστρατείας Ἀνατολῆς ἐν Καλλιπόλει, τραυματισθέντα σοβαρῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου μηνός. Κατόπιν συζητήσεως ἐδήλωσε τὴν 3ην Αὐγούστου εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν κ. Millerand, ὅτι ἐδέχετο τὴν θέσιν ταύτην ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: νὰ σχηματισθῇ Στρατιὰ Ἀνατολῆς· νὰ μὴ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Sir Iam Hamilton, ὡς εἶχε τεθῆ ὁ προκάτοχός του, καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ μὲ

ενισχύσεις. (1) Κληθεὶς νὰ διατυπώσῃ κρίσεις ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ἀνέπτυξεν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ κυριεύσεως τουρκικῶν τινων πυροβολείων ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ ὑπὲρ ἀποβάσεως εἰς Ἀλεξανδρέτταν. Ἐν τέλει ὡμίλησε περὶ ἐνδεχομένης ἀποβάσεως εἰς Θεσ)νίκην. Μετὰ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου τῷ ἀνεκοινώθη τὴν 28ην Σεπτεμβρίου ὅτι προωρίζετο διὰ Θεσ)νίκην καὶ ὄχι διὰ τὰ Δαρδανέλλια, ὅτι θὰ συμπαρελάμβανε ἀναχωρῶν μίαν μικτὴν ταξιαρχίαν καὶ ὅτι θὰ ἀπεστέλλοντο ἔπειτα καὶ ἄλλα στρατεύματα. Τέλος τὴν 7ην Ὀκτωβρίου, ἡμέραν καθ' ἣν ἤρχισεν ἡ αὐστρογερμανικὴ ἐπίθεσις, ἐπεβιβάσθη πλοίου εἰς Τουλῶνα.

Ἡ βρεττανικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν ἦτο ἀβεβαία καὶ ρευστὴ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. Τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ὁ λόρδος Kitchener ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Δαρδανελλίων, ὅτι ὁ κ. Millerand τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι μελετᾶται ἡ ἀποστολὴ τεσσάρων μ)χιῶν ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ἐζήτησε νὰ ἀντικατασταθοῦν αἱ εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἕλλης δύο γαλλικαὶ μ)χίαι. Ὁ λόρδος προσέθεσεν ὅτι θὰ ἤθελε νὰ στείλῃ δύο βρεττανικὰς μ)χίας πρὸς τοῦτο. Δὲν ἔδωκεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν πληροφορίας περὶ τοῦ γαλλικοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι συνίστατο ἀκόμη εἰς ἀπόβασιν εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Ἑλλησπόντου. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitchener συνηντήθη μετὰ τοῦ κ. Millerand, τοῦ στρατάρχου Sir John French καὶ τῶν Στρατηγῶν Joffre καὶ Sarrail ἐν Καλαί, ἀπεφάσισαν δὲ τότε ὅτι οὐδεμία ἀποστολὴ στρατευμάτων ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὴν Μεσόγειον μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐπιθέσεων Champagne—Artois αἱ ὁποῖαι θὰ ἤρχιζον τὴν 25ην τοῦ μηνός. (2)

Ἡ βουλγαρικὴ ἐπιστράτευσις ἔκλινε τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς εἰς Θεσσαλονίκην ἀποβάσεως. Ὁ κ. Βενιζέλος εἶχεν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις. Μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ βασιλεὺς εἶχε διαλύσει τὴν Βουλὴν ἐλπίζων ἀναμφιβόλως ὅτι οἱ φιλελεύθεροι θὰ ἡττῶντο εἰς τὰς ἐκλογάς. Αὐτοὶ ὅμως ἐνίκησαν πάλιν εἰς τὰς ἐκλογὰς τοῦ Ἰουνίου, ἀλλὰ δὲν ἔγινεν ἀλλαγὴ κυβερνήσεως μέχρις Αὐγούστου λόγῳ ἀσθενείας τοῦ βασιλέως. Τὴν 23ην Σεπτεμβρίου ὁ Βενιζέλος ἔπεισεν ἀμέσως τὸν βασιλέα νὰ κηρύξῃ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιστράτευσιν. Εἶχεν ἤδη καλέσει τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Μ. Βρεττανίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας καὶ ἐτόνισεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἐπεῖγον τοῦ ζητήματος καὶ τὰς δυσκολίας ἃς συνήντα αὐτός. Ἡ Ἑλλὰς συνεδέετο μετὰ τῆς Σερβίας διὰ στρατιωτικῆς συμβάσεως παρηρτημένης πρὸς συνθήκην μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν καὶ ὁριζούσης ὅτι **«ἐν ᾗ περιπτώσει ἐκραγῇ πόλε-**

(1) Sarrail, σελ. VIII.

(2) «France and Belgium 1915» II. σελ. 405.

ιος μεταξὺ ἑνὸς τῶν συμμάχων κρατῶν καὶ τρίτου τινὸς κράτους ὑπὸ τὰς συνθήκας ἃς προβλέπει ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας συνθήκη συμμαχίας, ἢ ἐν περιπτώσει αἰφνιδίας ἐπιθέσεως διὰ σημαντικῶν δυνάμεων— τοὐλάχιστον δύο μεραρχιῶν τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, (1)***— ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, τὰ δύο κράτη, Ἑλλὰς καὶ Σερβία, ὑπόσχονται πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαίαν στρατιωτικὴν ὑποστήριξιν, ἡ μὲν Ἑλλὰς μεθ' ὅλων τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεών της ἡ δὲ Σερβία μεθ' ὅλης τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεώς της».*** Ἡ Ἑλλὰς ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνεισφέρῃ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας στρατὸν ἐξ 90.000 ἀνδρῶν καὶ ἡ Σερβία στρατὸν ἐξ 150.000 ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ συνεκεντροῦντο εἰς τοποθεσίας ὁριζομένας ἐν τῇ συμβάσει. Ἡ σύμβασις αὐτὴ ἦτο, ὡς βλέπει τις, ἀσαφής πως καὶ τῷ 1914 ἡ αὐστριακὴ ἐπίθεσις δὲν ἐθεωρήθη ὡς «προβλεπομένη ὑπὸ τῆς συνθήκης συμμαχίας».

Ἡ σύμβασις πράγματι προφανῶς ἀφεώρα τὴν Βουλγαρίαν. Ἀλλ' ὁ κ. Βενιζέλος παρετήρησεν, ὡς εἶπεν εἰς τοὺς πρεσβευτάς, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον θεωροῦν πάλιν τὴν περίπτωσιν ὡς κειμένην ἐκτὸς τῶν ὅρων τῆς συμβάσεως, διότι ἡ Σερβία ἀντιμετωπίζουσα ἐπίθεσιν ἐκ βορρᾶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ ἕνα ἐκ τῶν ὅρων, δηλαδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ 150.000 ἄνδρας διὰ τὴν κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνέργειαν. Παρεδέχετο καὶ αὐτὸς οὕτως ὅτι ἡ Ἑλλὰς μόνη ἠδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ κινδύνου ἄνευ ἰσοδυνάμου ἐνισχύσεως. Τὴν 22αν τοῦ μηνὸς ἠρώτησε τοὺς πρεσβευτὰς Γαλλίας καὶ Μ. Βρεττανίας ἐὰν αἱ κυβερνήσεις των ἠδύναντο νὰ δώσουν 150.000 ἄνδρας. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Sir Edward Grey ἠρώτησε πόση στρατιωτικὴ δύναμις θὰ ἀπῃτεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ «διὰ νὰ πεισθῇ ἡ Ἑλλὰς νὰ παράσχῃ ὅλην τὴν ὑποστήριξίν της πρὸς τὴν Σερβίαν ἐὰν ἡ Βουλγαρία ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Σερβίας», προσθέσας ὅτι ἡ ἀποβίβασις 150.000 ἀνδρῶν θὰ ἀπῄτει χρόνον τινά, ἀλλ' ὅτι ἦτο δυνατὴ ἡ ταχεῖα ἀποβίβασις μικρᾶς τινος δυνάμεως. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς λεπτομερείας ἢ χωρὶς νὰ δηλώσῃ ποία θὰ ἦτο ἡ ἰδική της ἀναλογία, ἀπήντησεν ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ παράσχῃ τὰ στρατεύματα. Τὴν 25ην τοῦ μηνὸς ὁ Sir Francis Elliot ἐτηλεγράφησεν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἤθελεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἀποστολὴν συμμαχικῶν στρατευμάτων, ἀλλ' ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος ἤλπιζεν ὅτι θὰ γίνουν ὅλαι αἱ διὰ τὴν ἀποστολήν των προετοιμασίαι. Εἰς τὸ τελικὸν διάβημα διὰ τὴν ἀπόβασιν ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἀναγκαία τυπική τις διαμαρτυρία τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ σώσῃ τὰ προσχήματα μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Γερμανῶν.

---

(1) Δηλαδὴ δύο περίπου σώματα στρατοῦ, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸ Πεζικόν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τύπον τῶν σχηματισμῶν τῶν στρατῶν τῆς Δύσεως.

῾Η βρεττανικὴ κυβέρνησις διετύπωσεν ἰσχυρὰς ἀντιρρήσεις ἐναντίον τοιούτων διπλωματικῶν μεθόδων καὶ διεμαρτυρήθη κατ᾽ αὐτῶν, ἀλλὰ προέβη εἰς προετοιμασίας, ὡς ἐζητήθη. Τὸ κῦμα τῆς γνώμης τῶν πολιτικῶν κύκλων ἐστρέφετο ἤδη ἐναντίον τῆς ἐκστρατείας τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως, ἡ ὁποία ἐφαίνετο περιελθοῦσα εἰς ἀδιέξοδον καὶ ὁ λόρδος Kitchener ὑπέδειξεν εἰς τὴν ᾿Επιτροπὴν Δαρδανελλίων τὴν 24ην τοῦ μηνὸς ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ ὅρμος Σούβλας καὶ δύο μ)χίαι, ἡ 10η καὶ 11η νὰ ἀποσταλοῦν εἰς Θεσ)νίκην. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ἀνέγνωσε καὶ γνώμην τοῦ Γενικοῦ ᾿Επιτελείου, ὅπερ ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ ρόλος τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα θὰ ἀπεστέλλοντο εἰς Θεσ)νίκην ἔπρεπε κατ᾽ ἀρχὰς νὰ περιορισθῇ εἰς ὑποστήριξιν τῆς ῾Ελληνικῆς στρατιᾶς ἐν τῇ προστασίᾳ τοῦ πλευροῦ τῶν Σέρβων καὶ τῶν μετὰ τῆς Σερβίας συγκοινωνιῶν. Τὴν 25ην Σεπτεμβρίου ἐπληροφόρησε τὸν Sir Jan Hamilton ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Βρεττανία ὑπόσχονται νὰ στείλουν τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ἡ ῾Ελλάς, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς ἐνισχύσεων ἐκ τοῦ δυτικοῦ μετώπου ἀνεβάλλετο μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐπιθέσεως καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθοῦν αἱ 10η καὶ ἡ 11η βρεττανικαὶ μ)χίαι. ᾿Επίσης οἱ Γάλλοι θὰ ἀπέσυρον ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον ῞Ελλης μίαν ταξιαρχίαν ἢ μεραρχίαν.

᾿Εγένετο τότε διασταύρωσίς τις τηλεγραφημάτων. Τὴν 25ην τοῦ μηνὸς ὁ Sir Jan Hamilton ἐτηλεγράφει ὅτι ὁ Γάλλος διοικητὴς στρατηγὸς Bailloud εἶχε διαταχθῇ νὰ ἀποστείλῃ μίαν μ)χίαν. ῾Ο ἴδιος ἐπεθύμει ἀκόμη νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν Σούβλας, ἐδήλωσε δὲ τὴν 26ην τοῦ μηνὸς ὅτι ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ δύο μ)χίας καὶ μίαν γαλλικὴν ταξιαρχίαν χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν ταύτην. (1)

Δὲν ἐγένετο ὅμως τοῦτο διότι ὁ στρατηγὸς Bailloud ἔλαβεν ἐπειγούσας καὶ ἐπανειλημμένας διαταγὰς ἐκ Παρισίων νὰ ἐπιβιβάσῃ ἀμέσως μίαν ὁλόκληρον μ)χίαν, συγκροτουμένην οὕτως ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ μόνον εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα. Κατόπιν τούτου ἀπεφασίσθη ν᾽ ἀποπλεύσουν τὸ ταχύτερον τὰ πλοῖα ἅτινα μετέφερον τὴν γαλλικὴν μ)χίαν καὶ τὴν βρεττανικὴν 10ην μ)χίαν. ῾Ο ὑποστράτηγος Α. Β. Hamilton καὶ ἄλλοι ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοὶ ἀπεστάλησαν εἰς Θεσ)νίκην διὰ νὰ προβοῦν εἰς τὰς προετοιμασίας τῆς ἀποβάσεως· οὗτοι ἀφίκοντο εἰς Θεσ)νίκην τὴν 1ην ᾿Οκτωβρίου.

᾿Εσημειώθη ὅμως διακοπή τις τελείως ἀπροσδόκητος, τοῦ καὶ ὅλως βραδέως ἐφαρμοζομένου σχεδίου. Τὴν 1ην ᾿Οκτωβρίου οἱ ἐν ᾿Αθήναις πρεσβευταὶ τῶν Συμμάχων εὗρον τὸν κ. Βενιζέλον ἐν ἀγανακτήσει, τὴν ὁποίαν εἶχε προκαλέσει λόγος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Cir Edward Grey τὴν

(1) Αἱ μ)χίαι αὗται θὰ ἦσαν ἡ 10η καὶ ἡ 53η ἀντὶ τῆς 11ης, ἡ ὁποία θὰ παρέμενεν εἰς Σούβλαν.

28ην Σεπτεμβρίου εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων. Εἰς τὸν λόγον του αὐτὸν ὁ Βρεττανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἶχεν ὁμιλήσει περὶ τῶν πατροπαραδότων ἐν Μ. Βρεττανίᾳ θερμῶν αἰσθημάτων συμπαθείας πρὸς τὴν Βουλγαρίαν, προσθέσας «ὅτι ἡ βρεττανικὴ πολιτικὴ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπίτευξιν συμφωνίας μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, καὶ ὅτι διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ αὕτη ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθοῦν οἱ νόμιμοι πόθοι ὅλων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν». Ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε πιθανῶς ἴδει περίληψιν μόνον τοῦ λόγου τούτου, διότι ὁ Sir Edward Grey εἶχε δηλώσει καὶ τοῦτο: «ὅτι ἐὰν ἡ βουλγαρικὴ ἐπιστράτευσις κατέληγεν εἰς ἐπιθετικὴν στάσιν τῆς Βουλγαρίας παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἐχθρῶν μας, τότε θὰ παρείχομεν προθύμως πᾶσαν ὑποστήριξιν δυνατὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ Βαλκανικῇ φίλους μας ἄνευ ἐπιφυλάξεων καὶ περιορισμῶν» (¹). Φαίνεται ὅτι ἡ παρατεθεῖσα ἀνωτέρω περικοπὴ κατετάραξε τὸν κ. Βενιζέλον· διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ἐδήλωσεν οὗτος πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς «ὅτι δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀπόβασις τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων ἐὰν δὲν δοθοῦν διαβεβαιώσεις ὅτι δὲν θὰ χρησιμοποιηθοῦν ταῦτα πρὸς πραγματοποίησιν παραχωρήσεων εἰς τὴν Βουλγαρίαν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας». Ἐπειγόντως ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν νὰ μὴ ἀποπλεύσουν τὰ μεταγωγικά, ἐκ τῶν ὁποίων πέντε εὑρίσκοντο ἤδη ἐν πλῷ. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ὁμοίως ἀνεβλήθη ὁ ἀπόπλους τῶν μεταφερόντων τὴν βρεττανικὴν 10ην Μ]χίαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγίνετο τὴν ἑπομένην πρωΐαν, ὡς καὶ ἡ διὰ δικτύων προστασία τοῦ λιμένος, τὴν ὁποίαν εἶχε διατάξει ὁ ναύαρχος de Robeck νὰ ἀρχίσῃ. Τὴν ἑπομένην ὅμως ὁ κ. Βενιζέλος ἐζήτησε νὰ ἀποσταλοῦν ἀμέσως τὰ στρατεύματα διότι ἐν τῷ μεταξὺ αἱ δύο κυβερνήσεις ἀνεκοίνωσαν πρὸς αὐτὸν ὅτι αἱ πρὸς τὴν Σόφιαν γενόμεναι προσφοραὶ δὲν ἔσχυον πλέον. Τὴν τυπικήν του διαμαρτυρίαν διετύπωσε μόνον πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία προφανῶς δὲν εἶχεν ἀντίρρησιν νὰ γίνῃ αὕτη. Τὰ πλοῖα διετάχθησαν πάλιν νὰ ἀποπλεύσουν. Τὰ πρῶτα βρεττανικὰ καὶ γαλλικὰ στρατεύματα ἀπεβιβάσθησαν τὴν 5ην Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ πρὶν ἡ συμπληρωθῇ ἔτι ἡ ἀπόβασις ὁ κ. Βενιζέλος παρῃτήθη πάλιν, διαπιστώσας ὅτι ἡ πολιτική του ἀφίστατο πολὺ τῆς πολιτικῆς τοῦ βασιλέως Κων)νου καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου καὶ ὅτι ἂν παρέμενεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπῆρχε κίνδυνος ἐμφυλίου πολέμου.

Ἐδημιουργήθη οὕτω κατάστασις ἡ ὁποία θὰ ἦτο γελοία, ἐὰν ἦτο ὀλιγώτερον τραγική. Ἡ Βρεττανία ἀπέστελλε στρατεύματα ἁπλῶς διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποχρεώσεις της, ἐνῷ τώρα ἦτο σχεδὸν βέβαιον ὅτι αὕτη δὲν προυτίθετο νὰ τὰς ἐκπληρώσῃ. Ἦτο ἀναντίρ-

(1) The Times, 29 Σεπτεμβρίου 1915.

ρητον ὅτι ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς συνεργασίας δὲν θὰ ἐπήρκει ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξοικονομήσουν καὶ διαθέσουν οἱ Σύμμαχοι, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο αὐτή. Ἤδη διεφαίνετο ὅτι τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ἠδύναντο νὰ ἀναμένουν τὸ πολὺ τὴν οὐδετερότητα τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων καὶ ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἀντιμετωπίσουν καὶ ἐχθρότητα αὐτῶν. Εἰς ἐπίμετρον ἡ ἀπόβασις εἶχε γίνει μὲ τόσην καθυστέρησιν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ σωθῇ ἡ Σερβία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΙΣ ΣΕΡΒΙΑΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

ΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΝ

(Χάρτης 2)

Ἡ ἐκ Δαρδανελλίων μεταφερθεῖσα γαλλικὴ Μεραρχία ὑπὸ τὸν στρα-τηγὸν Bailloud, ἡ ὁποία ἔλαβε τώρα τὸν ἀριθμὸν 156, ἤρχισε ν' ἀποβιβά-ζεται εἰς Θεσ)νίκην τὴν 5ην Ὀκτωβρίου καὶ ὅλα τὰ μάχιμα τμήματά τη-ς εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐντὸς 48 ὡρῶν, τῶν μεταγωγικῶν σώματος ἀφι-χθέντων βαθμηδόν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπεβιβάσθησαν τὸ Στρατηγεῖο-ν καὶ δύο τάγματα τῆς βρεττανικῆς 29ης Ταξιαρχίας καὶ προὐχώρησαν εἰ-ς στρατόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σερρῶν. Τότε ἐπῆλθε καὶ ἄλλη τις καθυστέρη-σις, εἰς βάρος τῶν Βρεττανῶν μόνον, ἐπηρεάσασα δυσμενῶς τὴν θέσιν τω-ν ἐπί τινα χρόνον, διότι ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Γάλλους νὰ προηγηθοῦν εἰς τὴ-ν ἐκλογὴν στρατοπέδου, μίσθωσιν κτιρίων, ἔλεγχον τῶν σιδηροδρόμων· πράγ-ματα τὰ ὁποῖα κατέστησαν πλέον δύσκολα λόγῳ τῆς συντελουμένης ἑλληνι-κῆς ἐπιστρατεύσεως.

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου ὁ Λόρδος Kitchener καὶ ὁ κ. Balfour συνῆλ-θον ἐν Καλαὶ εἰς σύσκεψιν μετὰ τῶν κ. κ. Millerand καὶ Augagneur, ὑπουργῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Ὁ Βρεττανὸς ὑπουργὸ-ς τῶν στρατιωτικῶν ὑπεσχέθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Θεσ)νίκην τρεῖς ἄλλας Μεραρ-χίας ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Βρεττανὸς ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν ἐδέχθ-η νὰ βοηθήσῃ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων των, τ-ὰ ὁποῖα θὰ ἀνήρχοντο κατὰ τὰς τότε προθέσεις των εἰς δύο νέας Μεραρχία-ς πεζικοῦ καὶ δύο Μεραρχίας ἱππικοῦ. (1) Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ὁ Λόρδος Kit-chener ἔμαθε τὴν πτῶσιν τοῦ κ. Βενιζέλου. Νὰ προχωρήσῃ εἰς ἐνεργεία-

(1) Armées Françaises. Τόμος VIII, Μέρος I, σελὶς 153.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΙΣ ΣΕΡΒΙΑΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

ΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΝ

(Χάρτης 2)

Ἡ ἐκ Δαρδανελλίων μεταφερθεῖσα γαλλικὴ Μεραρχία ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Bailloud, ἡ ὁποία ἔλαβε τώρα τὸν ἀριθμὸν 156, ἤρχισε ν' ἀποβιβάζεται εἰς Θεσ)νίκην τὴν 5ην Ὀκτωβρίου καὶ ὅλα τὰ μάχιμα τμήματά τη εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐντὸς 48 ὡρῶν, τῶν μεταγωγικῶν σώματος ἀφιχθέντων βαθμηδόν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπεβιβάσθησαν τὸ Στρατηγεῖο καὶ δύο τάγματα τῆς βρεττανικῆς 29ης Ταξιαρχίας καὶ προὐχώρησαν εἰ στρατόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σερρῶν. Τότε ἐπῆλθε καὶ ἄλλη τις καθυστέρησις, εἰς βάρος τῶν Βρεττανῶν μόνον, ἐπηρεάσασα δυσμενῶς τὴν θέσιν τω ἐπί τινα χρόνον, διότι ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Γάλλους νὰ προηγηθοῦν εἰς τὴ ἐκλογὴν στρατοπέδου, μίσθωσιν κτιρίων, ἔλεγχον τῶν σιδηροδρόμων· πράγματα τὰ ὁποῖα κατέστησαν πλέον δύσκολα λόγῳ τῆς συντελουμένης ἑλληνικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου ὁ Λόρδος Kitchener καὶ ὁ κ. Balfour συνῆλθον ἐν Καλαὶ εἰς σύσκεψιν μετὰ τῶν κ. κ. Millerand καὶ Augagneu ὑπουργῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Ὁ Βρεττανὸς ὑπουργὸ τῶν στρατιωτικῶν ὑπεσχέθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Θεσ)νίκην τρεῖς ἄλλας Μεραρχίας ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Βρεττανὸς ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν ἐδέχθ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων των, τ ὁποῖα θὰ ἀνήρχοντο κατὰ τὰς τότε προθέσεις των εἰς δύο νέας Μεραρχία πεζικοῦ καὶ δύο Μεραρχίας ἱππικοῦ. (1) Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ὁ Λόρδος Kitchener ἔμαθε τὴν πτῶσιν τοῦ κ. Βενιζέλου. Νὰ προχωρήσῃ εἰς ἐνεργεία

---

(1) Armées Françaises. Τόμος VIII, Μέρος I, σελὶς 153.

ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀνδρός, τῷ ἐφαίνετο ἐπικίνδυνον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀνέστειλε τὴν μεταφορὰν τῆς 10ης Μεραρχίας καὶ διέταξε μάλιστα ὅπως ὁ διοικητὴς αὐτῆς, ἀντιστράτηγος Sir Bryan Mahon, ἐπιστρέψῃ εἰς Μοῦδρον ἐὰν εἶχεν ἀναχωρήσῃ ἤδη. (1) Πράγματι οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐπιβαίνων ἀντιτορπιλλικοῦ, πρὸ δύο ἤδη ὡρῶν καὶ ἀνεκλήθη δι᾽ ἀσυρμάτου. Ὁ ἀντιστράτηγος Sir John Maxwell, διοικητὴς ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀποσπασμάτων τῆς ἐκστρατευτικῆς δυνάμεως τῆς Μεσογείου εἶχε σχηματίσει σύνθετον σύνταγμα ἱππικοῦ (Yeomanry) διετάχθη καὶ αὐτὸς νὰ τὸ κρατήσῃ. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἡ Ἐπιτροπὴ Δαρδανελλίων ὑπέδειξεν εἰς τὸν Λόρδον Kitchener νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὰ ἐκ Μούδρου καὶ Ἀλεξανδρείας στρατεύματα νὰ ἀναχωρήσουν.

Ἡ Κυβέρνησις ἐν τούτοις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφασίσει τὴν ἀνάληψιν ἀγῶνος ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰς τὸ φάσμα κινδύνου εἰς τὴν διώρυγα τοῦ Σουὲζ καὶ δι᾽ αὐτὴν ἔτι τὴν θέσιν τῆς Βρεττανίας εἰς τὸν Μωαμεθανικὸν κόσμον, προσετίθετο ἡ δυνατότης γερμανικῆς προελάσεως πρὸς Κων)πολιν, τοῦθ᾽ ὅπερ θὰ καθίστα ἀδύνατον τὴν διατήρησιν τοῦ μετώπου τῆς χερσονήσου Καλλιπόλεως. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitchener ἠρώτησε τὸν Sir Jan Hamilton ποῖαι θὰ ἦσαν αἱ ἀπώλειαί του ἐὰν ἀπέβαινεν ἀναγκαία ἡ ἐγκατάλειψις τῆς χερσονήσου. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἡ Ἐπιτροπὴ Δαρδανελλίων ἀπεφάσισε τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχυτέραν ἀποστολὴν ἰσχυρᾶς τινος δυνάμεως εἰς Αἴγυπτον «χωρὶς νὰ προδικάζεται ὁ τελικὸς αὐτῆς προορισμός», καὶ τὴν ἀναχώρησιν πεπειραμένου τινὸς ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἰδίως εἰς τὴν χερσόνησον Καλλιπόλεως, καὶ νὰ ὑποβάλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν. Τὴν 14ην τοῦ μηνὸς ἀπεφάσισε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Sir Jan Hamilton καὶ ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ στρατηγοῦ Sir Charles Monro, ὅστις ὤφειλε νὰ ὑποβάλῃ καὶ ἔκθεσιν κατὰ πόσον ἔπρεπε νὰ ἐκκενωθῇ ἡ χερσόνησος.

Τὰ πράγματα εἶχον περιπλακῆ ἤδη εἰς τὸ ἔπακρον. Ὁ στρατηγὸς Sarrail ἀπεβιβάσθη εἰς Θεσ)κην τὴν 12ην Ὀκτωβρίου καὶ ἀμέσως ἀπέστειλε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἓν σύνταγμα πεζικοῦ καὶ μίαν μοῖραν ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ διὰ νὰ καλύψῃ τὸν σιδηρόδρομον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ με-

---

(1) Κρυπτογράφημα ἀριθ. 8580, 6η Ὀκτωβρίου 1915, ὥρα 10.30 π. μ. Ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν πρὸς τὸν Sir Jan Hamilton:

«Ὁ Βενιζέλος παρητήθη, ὡς πιθανῶς γνωρίζετε, καὶ ὅλον τὸ ζήτημα τῆς ἀποβιβάσεως στρατευμάτων εἰς Θεσ)νίκην εἶναι λίαν ἀμφίβολον.

Μέχρι διευκρινίσεως καταστάσεως ζητῶ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον ναυτικῶν ν᾽ ἀναστείλῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἐξεκίνησαν εἰσέτι.

Ἐὰν ὁ Mahon δὲν ἀνεχώρησε διὰ Θεσ)νίκην ὀφείλει νὰ παραμείνῃ εἰς Μοῦδρον μέχρι διαβιβάσεως διαταγῶν, ἐὰν δὲ ἀνεχώρησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μοῦδρον».

ταξὺ τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου καὶ τοῦ σταθμοῦ Στρωμνίτσης. Ὁ ἀντιστράτηγος Mahon δὲν ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, εἶχε δὲ ὁδηγίας νὰ μὴ κινηθῇ, καίτοι ἡ Βρεττανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας τὴν 14ην τοῦ μηνός. Τὰ βρεττανικὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἀποσταλοῦν εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολὴν δὲν ἦσαν προωρισμένα διὰ τὴν Θεσ)νίκην, συνηντῶντο δὲ δυσκολίαι καὶ ἐπήρχοντο καθυστερήσεις εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ. Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου ὁ λόρδος Kitchener ἐπληροφόρησε τὴν Ἐπιτροπὴν Δαρδανελλίων, ὅτι ὁ Γάλλος στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῷ εἶχεν ἐπιδώσει ἔντονον διακοίνωσιν ζητοῦσαν τὴν ἀποστολὴν τῶν στρατευμάτων τούτων, ὄχι εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀλλ᾽ εἰς Θεσ)νίκην «πρὸς πρόληψιν τῆς καταστροφῆς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ». Ὁ Βρεττανὸς Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἐδήλωσεν ὅτι αὐτὸς καὶ μετ᾽ αὐτοῦ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, ἐφρόνουν ὅτι ἦτο πλέον ἀργὰ νὰ σώσουν τὴν Σερβίαν. Οἱ Γάλλοι προφανῶς δὲν ἐσκέπτοντο οὕτω. Ἀπεφασίσθη τότε σύσκεψις μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Joffre περὶ τῆς χρησιμότητος ἀγῶνος ἐν Σερβίᾳ καὶ ἀνακοίνωσις πρὸς τὸν Sir Jhon Frenche, ὅτι ἐκτὸς τῶν δύο Μεραρχιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη διαταχθῆ ν᾽ ἀναχωρήσουν εἰς Μασσαλίαν, ἐπρόκειτο νὰ ἀποσπασθοῦν ἐκ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ μετώπου τέσσαρες ἄλλαι Βρεττανικαὶ Μεραρχίαι προοριζόμεναι δι᾽ ὑπηρεσίαν ἐν Ἀνατολῇ.

Ἡ μετὰ τοῦ Joffre σύσκεψις ἔγινε τὴν 29ην τοῦ μηνὸς εἰς Dawning Street 10, ἐν Λονδίνῳ [1]. Ὁ γάλλος ἀρχιστράτηγος ἦλθε νὰ τονίσῃ τὴν σημασίαν τῆς συνεχίσεως τῶν ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν ἐν Σερβίᾳ καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῆς καταστροφῆς τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Παρετήρησεν ὅτι ἐὰν ἐπετυγχάνετο ἡ ἐπί τινα χρόνον ἀναχαίτισις τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων, ἦτο δυνατὸν ἀκόμη νὰ πεισθῇ ἡ Ἑλλὰς νὰ ταχθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων. Τὸ μόνον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐζήτει ἀπὸ τοὺς Βρεττανοὺς ἦτο νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀσφάλειαν τῆς Θεσ)νίκης καὶ τοῦ σιδηροδρόμου μέχρι Κριβολὰκ, εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ μιλίων ἀνατολικῶς τῆς συμβολῆς τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα. Ἦτο αἰσιόδοξος διὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ λιμένος, ὑπολογίζων ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκφορτοῦνται 1500 τόννοι ἡμερησίως, ὅταν θὰ συνεπληροῦντο τὰ λιμενικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα κατεσκεύαζεν ἐκεῖ τὸ γαλλικὸν ναυτικόν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ βρεττανικοῦ ναυτικοῦ ἀφ᾽ ἑτέρου ἦσαν ὑπερβολικῶς ἀπαισιόδοξοι, ὑπολογίζοντες τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εἰς 500 τόννους, λόγῳ τοῦ παρατηρουμένου συνωστισμοῦ εἰς τὰς

---

(1) Παρίσταντο : ὁ Βρεττανὸς πρωθυπουργός, ὁ λόρδος Kitchener, ὁ κ. Balfour, ὁ ἀντιστράτηγος Sir W. R. Robertson (ἐκπρόσωπος τοῦ στρατάρχου Sir John Frenche), ὁ ναύαρχος Sir H. B. Jackson, ὁ συνταγ)χης Pont (συνοδεύων τὸν στρατηγὸν Joffre) καὶ εἷς διερμηνεύς.

προκυμαίας. Ὁ στρατηγὸς Joffre ὑπηνίχθη ὅτι ἡ θέσις του ὡς ἀρχιστρατήγου, καὶ δὴ καὶ ἡ ἐγκαρδιότης τῆς Συμμαχίας, ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῆς βρεττανικῆς κυβερνήσεως.

Αὐτὸ ἦτο ἀρκετὰ σοβαρόν. Ὄχι μόνον ἦτο συμπαθὴς καὶ σεβαστὸς ὁ στρατηγὸς ἐν Βρεττανίᾳ, ἀλλ᾿ ἐφαίνετο ὡς τὸ μοναδικὸν σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον στοιχεῖον ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς ἡμέραν εἶχε πέσει ἡ Κυβέρνησις. Ὅταν λοιπὸν τὴν 30ην τοῦ μηνὸς συνῆλθεν ἡ Ἐπιτροπή, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἀντιστράτηγος Sir Archibald Murray ἐδήλωσεν ὅτι τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ἦτο μὲν τελείως ἐναντίον τῆς σερβικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ᾿ ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν οὐχ ἧττον τὴν γενικὴν βρεττανικὴν ἄποψιν. Συνετάχθη γραπτὴ ἀπάντησις, ἡ ὁποία ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ συμβουλίου (cabinet) ἐπεδόθη αὐθημερὸν εἰς τὸν στρατηγὸν Joffre.

Κατόπιν τῶν γαλλικῶν διαβεβαιώσεων περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ λιμένος καὶ τῶν σιδηροδρόμων (διὰ τὴν ὁποίαν τὸ βρεττανικὸν Γενικὸν Ἐπιτελεῖον δὲν ἀνελάμβανεν εὐθύνην) καὶ τῆς περιωρισμένης ἀποστολῆς ἥτις ἀνετίθετο εἰς τοὺς Βρεττανούς, δηλαδὴ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ σιδηροδρόμου μέχρι Κρίβολακ, ἐνῷ οἱ Γάλλοι ἀνελάμβανον τὴν ἀποστολὴν τῆς προστασίας τῆς γραμμῆς μεταξὺ Κρίβολακ καὶ Βελεσσῶν, οἱ Βρεττανοὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνεργασθοῦν. Ἐξηγήθη ὅμως πρὸς τοὺς Γάλλους, ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ἐξασφάλισις καὶ διατήρησις συγκοινωνίας μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις θὰ ἀπεσύροντο (1).

Οὕτω διηυθετήθη κατ᾿ ἐπίφασιν τὸ ζήτημα, ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως δὲν συνέβη διόλου τοῦτο. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἦτο ἀλληλένδετον μὲ τὰ ἄλλα προβλήματα τῆς Ἐγγὺς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, διὰ νὰ κατανοηθῇ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτεθοῦν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅλα ταῦτα καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις μέχρι τέλους τοῦ 1916, εἶτα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Θεσ)νίκῃ.

Τὴν 31ην Ὀκτωβρίου ὁ Sir C. Monro ἐτηλεγράφησεν, ὅτι ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως τῆς χερσονήσου Καλλιπόλεως. Ἡ ἀπόφασις ἦτο ἀποκρουστέα διὰ τὸν λόρδον Kitchener. Εἶχεν ἐμποιήσει βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς αὐτὸν συνέντευξίς του μετὰ τοῦ Πλοιάρχου—διοικητοῦ Μοίρας—Roger Keyes, ὅστις εἶχε συντάξει σχέδιον νέας ναυτικῆς προσπαθείας διὰ τὴν παραβίασιν τῶν Στενῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ διαταγὴν ἐκκενώσεως ἐπιφυλαχθεὶς νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τὴν κατάστα-

(1) Ἡ ἀπάντησις παρατίθεται ὁλόκληρος εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος κεφαλαίου εἰς τὴν σημείωσιν 1-

ιν αὐτοπροσώπως. (1) Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τοῦ ἀνασυσταθέν-ος Συμβουλίου Πολέμου (warconcil) γνωστοῦ ἐφεξῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἐπι-ροπὴ Πολέμου» (War Committee (2), γενομένην τὴν 3ην Νοεμβρίου, ἀπεφασίσθη ἡ ἄμεσος ἀναχώρησίς του εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Πρὸ ῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Λονδίνου ἔλαβε τηλεγράφημα τοῦ Sir John Maxwell, ὅστις ἐτόνιζε τοὺς ἠθικοὺς καὶ ὑλικοὺς κινδύνους ἐξ ἐνδεχομέ-ης ἐγκαταλείψεως τῆς χερσονήσου Καλλιπόλεως καὶ εἰσηγεῖτο ἀπόβασιν ἰς τὸν κόλπον Ἀλεξανδρέττας πρὸς ἀντιπερισπασμόν. Θ᾽ ἀπεκόπτοντο ὕτω αἱ συγκοινωνίαι τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Σόφιας καὶ τῆς Μεσοποτα-ίας, τοῦτο δὲ θὰ εἶχε τὸ διπλοῦν πλεονέκτημα, ἀφ᾽ ἑνὸς τῆς ὑποστηρί-ξεως τῆς βρεττανικῆς προελάσεως ἐναντίον τῆς Βαγδάτης, ἣν εἶχεν ἤδη ἀποφασίσει ἡ κυβέρνησις, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀμύνης ῆς Αἰγύπτου.

Τὸ σχέδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶχε σκεφθῆ προηγουμένως καὶ αὐτός, εἵλκυσε πολὺ τὸν λόρδον Kitchener τώρα, ὅταν δὲ οὗτος ἀφίκετο εἰς Μοῦ-δρον διεπίστωσεν ὅτι ἐξ ἴσου ηὐνόουν τοῦτο καὶ ὁ στρατηγὸς Monro καὶ ὁ ναύαρχος de Robeck. Προέτεινον εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅπως δύο πρώτης τάξεως Μεραρχίαι (ἡ 27η καὶ ἡ 28η), αἱ ὁποῖαι εἶχον διαταχθῆ ν᾽ ανα-χωρήσουν εἰς Θεσσαλονίκην, κρατηθοῦν ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τὴν πρώτην ἀπό-βασιν εἰς τὸν ὅρμον Ἁγιᾶς, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Ἀλε-ξανδρέττας, ἀντ᾽ αὐτῶν δὲ νὰ ἀποσταλοῦν τρεῖς ταλαιπωρημέναι καὶ ἐξη-σθενημέναι Μεραρχίαι ἐκ Καλλιπόλεως. (3) Κατόπιν τούτου τὸ Βρεττανι-κὸν Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἀνεκάλεσε τὴν διαταγὴν τῆς εἰς Θεσ)νίκην μεταφορᾶς τῆς 28ης Μεραρχίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἀφιχθῆ εἰς Αἴγυπτον. Αἱ ἐπικρίσεις ὅμως τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ἡ ἀντίθεσις τοῦ Ναυαρχείου, τὸ ὁποῖον ἔτρεμε πρὸ τῆς προόψεως τῆς ἀναλήψεως νέου ἀγῶνος πρὸ τῆς ἐκκαθαρίσεως τόσον τοῦ τῆς Καλλιπόλεως, ὅσον καὶ τοῦ τῆς Θεσ)νίκης, ὡς καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀντιρρήσεις τῶν Γάλλων, αἱ ὁποῖαι διετυπώθησαν εἰς διάσκεψιν συνελθοῦσαν ἐν Παρισίοις, ἐματαίωσαν τὸ σχέδιον τοῦτο. (4)

Ἐπισκεφθεὶς τὴν Θεσ)νίκην τὴν 17ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitchener εὗρε κατάστασιν λίαν ἀνησυχητικήν. Τὸ κύριον σῶμα τῶν τριῶν γαλλικῶν

(1) «Callipoli» II. σελ. 408.

(2) «France and Belgium 1915» II, σελ. 406.

(3) Ὁ λόρδος Kitchener πρὸς τὸν Πρωθυπουργόν, 10η Νοεμ. 1915.

(4) Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ζητήματος τούτου καὶ αἱ σχετικαὶ συζητήσεις ἐκτίθενται διεξοδικώτερον εἰς τὸ ἔργον «Αἴγυπτος καὶ Παλαιστίνη», I, σελ. 76—83. Ἀλλ᾽ ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι τὴν ἀπόφασιν ἐπληροφορήθη ὁ λόρδος Kitchener τὴν 19ην τοῦ μηνός, ἐνῷ τὴν ἔμαθε πράγματι ἐν Θεσ)νίκῃ τὴν 17ην.

Μεραρχιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποβιβασθῆ, καὶ ἡ βρεττανικὴ 10η Μεραρχία (εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιτραπῆ εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Mahon νὰ προχωρήσῃ) εἶχον διέλθει τὴν σερβικὴν μεθόριον. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρχον δύο ἑλληνικὰ σώματα στρατοῦ. Αἱ ἀρχαὶ δὲν εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Συμμάχους τὴν δημιουργίαν ἀμυντικῆς τοποθεσίας ἐν Θεσ)νίκῃ, ἐὰν δὲ αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐλάμβανον ἐχθρικὴν στάσιν, ὁ στρατηγὸς Sarrail δὲν ἤλπιζεν ὅτι τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ βρεττανικὰ στρατεύματα θὰ ἐπετύγχανον νὰ ἐπιβιβασθοῦν εἰς πλοῖα.

Ἤδη κατὰ πληροφορίας τῆς βρεττανικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρχε πιθανότης οἱ Ἕλληνες νὰ λάβουν ἐχθρικὴν στάσιν. Ἐφ᾽ ὅσον εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ κ. Ζαΐμης, ὁ διαδεχθεὶς τὸν κ. Βενιζέλον, τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ὑφίστατο. Ὁ κ. Ζαΐμης εἶχεν ἀποκρούσει ἐπείγουσαν ἔκκλησιν τοῦ Sir Edward Grey, ὅπως ἡ Ἑλλὰς ἐκπληρώσῃ τὰς ἐκ τῆς συνθήκης ὑποχρεώσεις της καὶ ἀπέρριψε τὴν προσφορὰν τῆς Κύπρου, γενομένην ὅπως πεισθῇ νὰ πράξῃ τοῦτο. Εἶχεν ὅμως δηλώσει τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου, ὅτι δὲν θὰ ἀνελάμβανε μὲν ἡ Ἑλλὰς ἐνέργειαν, διότι τόσον αὐτός, ὅσον καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐφρόνουν ὅτι αὐτὸ θὰ ἦτο καταστρεπτικὸν δι᾽ αὐτήν, θὰ ἐτήρει οὐχ ἧττον οὐδετερότητα εὐμενῆ. Μετὰ δεκαπενθήμερον παρῃτήθη ὁ κ. Ζαΐμης, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ κ. Σκουλούδης. Οὗτος ἔλαβε, πιθανῶς ὑπὸ γερμανικὴν πίεσιν, διάφορον στάσιν καὶ ἀνεκοίνωσεν τὴν 10ην Νοεμβρίου, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε ν᾽ ἀφοπλίσῃ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ἐν ᾗ περιπτώσει ὑπεχώρουν ταῦτα ἐντεῦθεν τῆς ἑλληνικῆς μεθορίου. Ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις διέταξεν ἀμέσως ὅλα τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἦσαν φορτωμένα μὲ εἴδη πρώτης ἀνάγκης διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ἤδη ἐν Μάλτα καὶ εἰς Αἰγυπτιακοὺς λιμένας. νὰ μὴ προχωρήσουν, ἠκύρωσε τὰς ἀδείας ἐξαγωγῆς διὰ τὴν χώραν ταύτην καὶ προέβη εἰς προετοιμασίας συνεργασίας μετὰ τῶν Γάλλων διὰ ναυτικὴν ἐπίδειξιν πρὸ τοῦ Πειραιῶς. Τελεσίγραφον δὲν ἐπεδόθη ἀκόμη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ᾽ ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιδοθῇ ἐν ᾗ περιπτώσει θὰ προέβαινεν αὕτη εἰς ἐχθρικήν τινα πρᾶξιν, ὁπότε ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ ἀπάντησις θὰ ἦτο δυσμενής, συμμαχικὴ μοῖρα θὰ ἦτο ἑτοίμη πρὸς ἐνέργειαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ θὰ ἐνισχύετο καὶ ἡ ἐν Θεσ)νίκῃ ναυτικὴ δύναμις κατὰ τὴν ἡμέραν καθ᾽ ἣν θὰ ἀνεμένετο ἡ ἀπάντησις. (1) Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν 12ην Νοεμβρίου ὁ Sir Francis Elliot ἐπεσκέφθη τὸν κ. Σκουλούδην καὶ τῷ ἀνεκοίνωσεν ὅτι «ἐὰν ἐθίγετο ἔστω καὶ εἷς στρατιώτης πρὸς ἀφόπλισιν» τοῦτο θὰ εἶχε σοβαρὰς συνεπείας.

---

(1) Τὴν 21ην Νοεμβρίου ἀπετελεῖτο αὕτη ἐκ 3 γαλλικῶν καὶ 2 βρεττανικῶν θωρηκτῶν, 2 γαλλικῶν τεθωρακισμένων εὐδρόμων, 3 βρεττανικῶν μονιτόρων, 4 γαλλικῶν ἀντιτορπιλλικῶν μετά τινων ἁλιευτικῶν καὶ 4 βρεττανικῶν τορπιλλοβόλων.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πιέσεως ταύτης ὁ λόρδος Kitchener μετέβη Θεσ)νίκης εἰς Ἀθήνας, τὴν 20ὴν τοῦ μηνὸς ἔσχε συνέντευξιν μετὰ τ Βασιλέως Κων)νου.

Κατ᾽ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἔδωκε τὸν λόγον του ὅτι τὰ συμμαχικὰ στρ τεύματα δὲν θὰ ἐστέλλοντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ δὲν θὰ ἀφ πλίζοντο ἐὰν διήρχοντο τὴν μεθόριον ἐπανερχόμεναι εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδ φος. Διεμαρτυρήθη ἐντόνως ἐναντίον τῆς βρεττανικῆς καὶ γαλλικῆς ἐνε γείας, διεβεβαίωσεν ὅμως ὅτι ἐνδομύχως ἦτο ἐναντίον τῶν Γερμανῶν κ ὅτι δὲν ἐπετίθετο ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγ ὅτι τοῦτο θὰ συνεπήγετο τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας του. Αἱ προσωπικ βλέψεις καὶ τὰ ἐλατήρια τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος δὲν μᾶς ἐνδιαφέρο ἐνταῦθα· οὔτε θὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν πολεμικήν, ὑπερβολικὴν καὶ συκ φαντικήν, ὡς αἱ πλεῖσται ἀφορῶσαι τὰ βαλκανικὰ ζητήματα, ἣν προὐκάλ σαν ἔκτοτε αἱ πράξεις αὐτοῦ ὡς καὶ αἱ τῶν Συμμάχων. Δυνάμεθα ν᾽ ἀν γνωρίσωμεν ὅτι οὗτος εὑρίσκετο μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος. Κατὰ τ χρόνον ἐκεῖνον ἐφαίνετο ἡμιδιατεθειμένος νὰ προστατεύσῃ τὰ σύνο του κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀλλ᾽ ἡ Γερμανία εἶχεν ἀπειλήσει ὅτι ἐπέ βασίς των ἐναντίον αὐτῶν θὰ ἐθεωρεῖτο ὑπ᾽ αὐτῆς ὡς πρᾶξις πολ μου. Διετύπωσε τὸ παράπονον ὅτι θὰ εὑρίσκετο εἰς θέσιν δυσχερεστάτ ἐὰν οἱ Βούλγαροι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Συμμάχων, ὅταν οὗτοι θὰ διή χοντο τὰ σύνορα. Οἱ Σύμμαχοι εὑρίσκοντο εἰς θέσιν ἔτι χειροτέραν κ ἐπομένως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς θεωρητικὰς συζητήσεις μετ᾽ α τοῦ. Τὴν 26ην Νοεμβρίου ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς κ. Guillemin, ὑποστηρ ζόμενος ὑπὸ τοῦ Βρεττανοῦ συναδέλφου του, ἠξίωσε τὰ ἑξῆς : «ἀποχώρ σις τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐκ Θεσ)νίκης, ἔλεγχος τῶν σιδηροδρόμω εἰς τὰ σύνορα, ἄδεια κατασκευῆς ἀμυντικῶν ἔργων περὶ τὴν πόλιν κ ἐπὶ τῆς χαλκιδικῆς χερσονήσου καὶ δικαίωμα τῶν συμμαχικῶν ναυτικῶ δυνάμεων νὰ προβαίνουν εἰς νηοψίας ἐπὶ ἐμπορικῶν σκαφῶν καὶ νὰ κ ταστρέφουν βάσεις ἐχθρικῶν ὑποβρυχίων, ἐὰν εὑρεθοῦν τοιαῦται εἰς τ ἑλληνικὰ χωρικὰ ὕδατα».

Τὴν 28ην τοῦ μηνὸς ὁ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἀνεκοί νωσεν εἰς τὸν Sir Edward Grey, ὅτι τὰ αἰτήματα ταῦτα ἐγένοντο δεκτά Ἐν τούτοις ὅμως ἐνεφιλοχώρησε παρεξήγησίς τις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κα ἡ ἑλληνικὴ ἀπάντησις δὲν ἦτο κατηγορηματική. Πράγματι, ἡ Ἑλληνικ κυβέρνησις ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν ὅτι θὰ ἀπέστελλε στρατιωτικὸν ἀντιπρόσωπον διὰ νὰ συζητήσῃ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Sarrai πῶς ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ αἰτήματα κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο «ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς διατηρήσεως τῆς οὐδετερότητός της καὶ ὑπὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐ

ἐπιστρατεύσει στρατοῦ της» (1). Τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην ἐπηκολούθησε μετά τινα χρόνον ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Πάλλη εἰς Θεσ)νίκην (2).

Ἡ ἑλληνικὴ ἀπάντησις ἐσήμαινε τοὐλάχιστον ὅτι δὲν θὰ ἐλαμβάνετο ἐχθρικὴ στάσις. Οὕτω εἶχεν ἀποτραπῆ ὁ ἄμεσος κίνδυνος. Ἀλλ' ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας ὅλης ἦτο ἀμφίβολος εἰσέτι καὶ ἡ ἀνυπομονησία τῆς κυβερνήσεως ηὔξανε, ἐφ' ὅσον ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν ἀπήντα εἰς τὸ διάβημά της ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη θὰ ἦτο ἀνωφελής. Ἐπιστρέψας εἰς τὸ Λονδῖνον ὁ λόρδος Kitchener ἀνέφερεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν 1ην Δεκεμβρίου, ὅτι ἡ ἐπίσημος γαλλικὴ ἀντίληψις ἦτο, ὡς ἐφαίνετο, ὅτι οἱ Βρεττανοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀποσυρθοῦν ἤδη.

Ἡ Ἐπιτροπὴ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἠδύνατο νὰ δεχθῆ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Ἀπεφασίσθη νὰ συναντηθοῦν ἐν Καλαὶ τὴν 4ην Δεκεμβρίου ὁ Βρεττανὸς πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συμβούλων των, μετὰ τῶν Γάλλων συναδέλφων των τῶν ἀντιστοίχων ὑπουργείων, διὰ πλήρη συζήτησιν (3).

Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη ἐγένετο εἰς στιγμὰς μελαγχολικὰς καὶ ἀβεβαίας. Ἡ προέλασις ἐναντίον τῆς Βαγδάτης εἶχεν ἀποτύχη καὶ ὁ ὑποστράτηγος Townshend εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεώς του εἰς Κούτ. Οἱ Σέρβοι διέρρεον εἰς τὰ Ἀλβανικὰ ὄρη καὶ ὁ στρατηγὸς Sarrail ὑπεχώρει βραδέως πρὸς τὴν Θεσ)νίκην. Ἀφ' ἑτέρου ἐτέθη πρὸς στιγμὴν ὑπὸ σοβαρὰν μελέτην τὸ σχέδιον τοῦ Keyès διὰ τὴν παραβίασιν τῶν Δαρδανελλίων καὶ ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἔσπευδε νὰ μάθη κατὰ πόσον τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ στρατεύματά των, ἢ τὰ εὑρισκόμενα καθ' ὁδόν, θὰ ἠδύναντο νὰ διατεθοῦν εἰς τὴν χερσόνησον Καλλιπόλεως διὰ νέαν ἐπίθεσιν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ στόλου (2). Οἱ τρεῖς ὑπουργοὶ (Cabinet Ministers) ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς ἐξ ἴσου ἐναντίον τῆς διατηρήσεως στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ καὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον «δὲν ἐδίσταξε νὰ ὑποστηρίζῃ ὅτι ἡ Θεσ)νίκη ἔπρεπε νὰ ἐκκενωθῆ καὶ δὴ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον».

Ἐν Καλαὶ ὅλη ἡ ἐξαιρετικὴ πειστικότης τοῦ κ. Briand δὲν ἔφερε κανὲν ἀποτέλεσμα. Οἱ Βρεττανοὶ οὐδόλως συνεκινήθησαν. Ἐν τέλει ὁ κ. Asguith ἀνέγνωσε δήλωσιν περιλαμβάνουσαν τὰς βρεττανικὰς ἀπόψεις.

---

(1) Armées Françaises, Tome VIII, Vol. I, σελ. 387.

(2) Τὰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀξ)κοῦ τούτου ἐκτίθενται εἰς τὸ Υ Κεφάλαιον.

(3) Οἱ Γάλλοι ὑπουργοὶ ἦσαν τότε ὁ κ. Briand (πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν), στρατηγὸς Grlliéni (τῶν στρατιωτικῶν) καὶ ναύαρχος Lacaze (τῶν ναυτικῶν).

(4) Naval Operatious. III, σελ. 213—215.

ἐπιστρατεύσει στρατοῦ της» (1). Τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην ἐπηκολούθησε μετά τινα χρόνον ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Πάλλη εἰς Θεσ)νίκην (2).

Ἡ ἑλληνικὴ ἀπάντησις ἐσήμαινε τοὐλάχιστον ὅτι δὲν θὰ ἐλαμβάνετο ἐχθρικὴ στάσις. Οὕτω εἶχεν ἀποτραπῆ ὁ ἄμεσος κίνδυνος. Ἀλλ' ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας ὅλης ἦτο ἀμφίβολος εἰσέτι καὶ ἡ ἀνυπομονησία τῆς κυβερνήσεως ηὔξανε, ἐφ' ὅσον ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν ἀπήντα εἰς τὸ διάβημά της ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ θὰ ἦτο ἀνωφελής. Ἐπιστρέψας εἰς τὸ Λονδῖνον ὁ λόρδος Kitchener ἀνέφερεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν 1ην Δεκεμβρίου, ὅτι ἡ ἐπίσημος γαλλικὴ ἀντίληψις ἦτο, ὡς ἐφαίνετο, ὅτι οἱ Βρεττανοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀποσυρθοῦν ἤδη.

Ἡ Ἐπιτροπὴ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Ἀπεφασίσθη νὰ συναντηθοῦν ἐν Καλαὶ τὴν 4ην Δεκεμβρίου ὁ Βρεττανὸς πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συμβούλων των, μετὰ τῶν Γάλλων συναδέλφων των τῶν ἀντιστοίχων ὑπουργείων, διὰ πλήρη συζήτησιν (3).

Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη ἐγένετο εἰς στιγμὰς μελαγχολικὰς καὶ ἀβεβαίας. Ἡ προέλασις ἐναντίον τῆς Βαγδάτης εἶχεν ἀποτύχη καὶ ὁ ὑποστράτηγος Townshend εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεώς του εἰς Κούτ. Οἱ Σέρβοι διέρρεον εἰς τὰ Ἀλβανικὰ ὄρη καὶ ὁ στρατηγὸς Sarrail ὑπεχώρει βραδέως πρὸς τὴν Θεσ)νίκην. Ἀφ' ἑτέρου ἐτέθη πρὸς στιγμὴν ὑπὸ σοβαρὰν μελέτην τὸ σχέδιον τοῦ Keyès διὰ τὴν παραβίασιν τῶν Δαρδανελλίων καὶ ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἔσπευδε νὰ μάθῃ κατὰ πόσον τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ στρατεύματά των, ἢ τὰ εὑρισκόμενα καθ' ὁδόν, θὰ ἠδύναντο νὰ διατεθοῦν εἰς τὴν χερσόνησον Καλλιπόλεως διὰ νέαν ἐπίθεσιν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ στόλου (2). Οἱ τρεῖς ὑπουργοὶ (Cabinet Ministers) ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς ἐξ ἴσου ἐναντίον τῆς διατηρήσεως στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ καὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον «δὲν ἐδίσταξε νὰ ὑποστηρίζῃ ὅτι ἡ Θεσ)νίκη ἔπρεπε νὰ ἐκκενωθῇ καὶ δὴ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον».

Ἐν Καλαὶ ὅλη ἡ ἐξαιρετικὴ πειστικότης τοῦ κ. Briand δὲν ἔφερε κανὲν ἀποτέλεσμα. Οἱ Βρεττανοὶ οὐδόλως συνεκινήθησαν. Ἐν τέλει ὁ κ. Asguith ἀνέγνωσε δήλωσιν περιλαμβάνουσαν τὰς βρεττανικὰς ἀπόψεις.

---

(1) Armées Françaises, Tome VIII, Vol. I, σελ. 387.

(2) Τὰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀξ)κοῦ τούτου ἐκτίθενται εἰς τὸ Υ Κεφάλαιον.

(3) Οἱ Γάλλοι ὑπουργοὶ ἦσαν τότε ὁ κ. Briand (πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν), στρατηγὸς Grllièni (τῶν στρατιωτικῶν) καὶ ναύαρχος Lacaze (τῶν ναυτικῶν).

(4) Naval Operatious. III, σελ. 213—215.

ἐπιστρατεύσει στρατοῦ της» (1). Τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην ἐπηκολούθησε μετά τινα χρόνον ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Πάλλη εἰς Θεσ)νίκην (2).

Ἡ ἑλληνικὴ ἀπάντησις ἐσήμαινε τοὐλάχιστον ὅτι δὲν θὰ ἐλαμβάνετο ἐχθρικὴ στάσις. Οὕτω εἶχεν ἀποτραπῆ ὁ ἄμεσος κίνδυνος. Ἀλλ' ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας ὅλης ἦτο ἀμφίβολος εἰσέτι καὶ ἡ ἀνυπομονησία τῆς κυβερνήσεως ηὔξανε, ἐφ' ὅσον ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν ἀπήντα εἰς τὸ διάβημά της ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη θὰ ἦτο ἀνωφελής. Ἐπιστρέψας εἰς τὸ Λονδῖνον ὁ λόρδος Kitchener ἀνέφερεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν 1ην Δεκεμβρίου, ὅτι ἡ ἐπίσημος γαλλικὴ ἀντίληψις ἦτο, ὡς ἐφαίνετο, ὅτι οἱ Βρεττανοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀποσυρθοῦν ἤδη.

Ἡ Ἐπιτροπὴ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Ἀπεφασίσθη νὰ συναντηθοῦν ἐν Καλαὶ τὴν 4ην Δεκεμβρίου ὁ Βρεττανὸς πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συμβούλων των, μετὰ τῶν Γάλλων συναδέλφων των τῶν ἀντιστοίχων ὑπουργείων, διὰ πλήρη συζήτησιν (3).

Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη ἐγένετο εἰς στιγμὰς μελαγχολικὰς καὶ ἀβεβαίας. Ἡ προέλασις ἐναντίον τῆς Βαγδάτης εἶχεν ἀποτύχῃ καὶ ὁ ὑποστράτηγος Townshend εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεώς του εἰς Κούτ. Οἱ Σέρβοι διέρρεον εἰς τὰ Ἀλβανικὰ ὄρη καὶ ὁ στρατηγὸς Sarrail ὑπεχώρει βραδέως πρὸς τὴν Θεσ)νίκην. Ἀφ' ἑτέρου ἐτέθη πρὸς στιγμὴν ὑπὸ σοβαρὰν μελέτην τὸ σχέδιον τοῦ Keyès διὰ τὴν παραβίασιν τῶν Δαρδανελλίων καὶ ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἔσπευδε νὰ μάθῃ κατὰ πόσον τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ στρατεύματά των, ἢ τὰ εὑρισκόμενα καθ' ὁδόν, θὰ ἠδύναντο νὰ διατεθοῦν εἰς τὴν χερσόνησον Καλλιπόλεως διὰ νέαν ἐπίθεσιν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ στόλου (2). Οἱ τρεῖς ὑπουργοὶ (Cabinet Ministers) ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς ἐξ ἴσου ἐναντίον τῆς διατηρήσεως στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ καὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον «δὲν ἐδίσταξε νὰ ὑποστηρίζῃ ὅτι ἡ Θεσ)νίκη ἔπρεπε νὰ ἐκκενωθῇ καὶ δὴ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον».

Ἐν Καλαὶ ὅλη ἡ ἐξαιρετικὴ πειστικότης τοῦ κ. Briand δὲν ἔφερε κανὲν ἀποτέλεσμα. Οἱ Βρεττανοὶ οὐδόλως συνεκινήθησαν. Ἐν τέλει ὁ κ. Asguith ἀνέγνωσε δήλωσιν περιλαμβάνουσαν τὰς βρεττανικὰς ἀπόψεις.

---

(1) Armées Françaises, Tome VIII, Vol. I, σελ. 387.

(2) Τὰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀξ)κοῦ τούτου ἐκτίθενται εἰς τὸ Υ Κεφάλαιον.

(3) Οἱ Γάλλοι ὑπουργοὶ ἦσαν τότε ὁ κ. Briand (πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν), στρατηγὸς Grlliéni (τῶν στρατιωτικῶν) καὶ ναύαρχος Lacaze (τῶν ναυτικῶν).

(4) Naval Operatious. III, σελ. 213—215.

ὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν συνεχῆ παραμονὴν τῶν βρετ
ῶν στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ, διότι ἐφρόνουν ὅτι τοῦτο ἦτο ἐνδεχόμ
ὰ ὁδηγήσῃ εἰς μεγάλην συμφοράν, καὶ εἶχον τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε
ρονοτριβῆς ν' ἀρχίσουν προπαρασκευαὶ διὰ τὴν ἐκκένωσιν. Οἱ Γάλλο
πρόσωποι συνεφώνησαν (1).

Οὕτω τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου ἀπεφασίσθη ὅτι αἱ συμμαχικαὶ δυνά
πρεπε ν' ἀποσυρθοῦν ἐὰν ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ ἀποκατάστασις καὶ
ήρησις συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Εἶχεν ἤδη ἀποφασ
ἀποχώρησις. Ἐν τούτοις ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνησις ἐδέησε νὰ ἀναθε
ῃ τὴν ἀπόφασίν της. Τὴν 6ην Δεκεμβρίου ὁ Sir A. Murray, παρισ
ος εἰς στρατιωτικὸν συμβούλιον ἐν Chantilly, εὑρέθη εἰς ἀντίθεσιν,
ὸς μόνος, πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους Γαλλίας, Ρωσσίας, Ἰταλίας καὶ
ίας εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ κ. Lloyd Ge
τληροφορήθη ἀπὸ τὸν κ. Albert Thomas, ὅτι ἡ ἐν Καλαὶ ληφθεῖσ
όφασις προὐκάλεσε αἴσθημα ἀπογοητεύσεως ἐν Γαλλίᾳ. Δὲν ὑπῆρχε
ιβολία ὅτι ἡ Συμμαχία ὑφίστατο τὴν σοβαρωτέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως
ολέμου δοκιμασίαν. Τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Πολέμου
ὴν ἐντύπωσιν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ τοῦ ἀδιεξόδου, συνέστησεν εἰς τὸν
dward Grey καὶ τὸν λόρδον Kitchener νὰ μεταβοῦν εἰς Παρισίους
ην ***ἐν λευκῷ*** ἐντολὴν νὰ διευθετήσουν τὰ πράγματα.

Κατὰ τὴν ἄφιξίν των ἐκεῖ τὴν 9ην τοῦ μηνὸς διεπίστωσαν στάσι
αρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἀπέναντί των. Ὤφειλον νὰ διαλύσουν τὰ
αισθήματα ταῦτα καὶ οὕτω ἀπεφάσισαν νὰ μὴ συζητήσουν τὸ εὐρὺ
ημα τῆς παραμονῆς ἐν Θεσ)νίκῃ, ἀλλὰ μόνον τὸν τρόπον τῆς καλυτ
ρησιμοποιήσεως τῶν βρεττανικῶν στρατευμάτων διὰ τὴν ἀσφάλειαν
λης δυνάμεως ἥτις εὑρίσκετο ἐκεῖ. Τὴν 13ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kit
er εὑρίσκετο εἰς θέσιν ν' ἀναφέρῃ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν
ατάστασιν ἀγαθῶν συναισθημάτων καὶ τὴν προπαρασκευὴν ἀμυντ
γκαταστάσεων περὶ τὴν Θεσ)νίκην.

Τὴν 8ην τοῦ μηνὸς εἶχε διαταχθῇ ἡ ἐκκένωσις τῆς Σούβλας καὶ
ngac, καίτοι ὁ διοικητὴς τῶν ἐν Δαρδανελλίοις ναυτικῶν δυνάμεων
αύαρχος R. E. Wemyss, ἐξηκολούθει νὰ ἀνθίσταται ἐντόνως ἐναν
ὕτης. Ἐὰν τὸ σχέδιον Keyes εἶχεν εἰσέτι ἴχνος τι ζωῆς, ἀπεσβέσθη
ελευταῖος οὗτος σπινθὴρ διὰ τῆς ἀποφάσεως περὶ Θεσ)νίκης. Εἰς τὰς
ανικὰς ἀδημονίας προσετέθησαν ἤδη καὶ ἡ πολιορκία τοῦ ὑποστρατ
Townshend ἐν Κούτ, ἡ ἐπίθεσις τοῦ Μεγάλου Σενουσῆ κατὰ τῆς

(1) Ἡ δήλωσις τοῦ πρωθυπουργοῦ παρατίθενται εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίο
ην σημείωσιν II.

ιὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν συνεχῆ παραμονὴν τῶν βρεττανι-ῶν στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ, διότι ἐφρόνουν ὅτι τοῦτο ἦτο ἐνδεχόμενον ὰ ὁδηγήσῃ εἰς μεγάλην συμφοράν, καὶ εἶχον τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε ἄνευ ρονοτριβῆς ν' ἀρχίσουν προπαρασκευαὶ διὰ τὴν ἐκκένωσιν. Οἱ Γάλλοι ἀν-ιπρόσωποι συνεφώνησαν (1).

Οὕτω τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου ἀπεφασίσθη ὅτι αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις πρεπε ν' ἀποσυρθοῦν ἐὰν ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ ἀποκατάστασις καὶ δια-ήρησις συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῆ ἀποχώρησις. Ἐν τούτοις ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνησις ἐδέησε νὰ ἀναθεωρή-ῃ τὴν ἀπόφασίν της. Τὴν 6ην Δεκεμβρίου ὁ Sir A. Murray, παριστάμε-ος εἰς στρατιωτικὸν συμβούλιον ἐν Chantilly, εὑρέθη εἰς ἀντίθεσιν, αὐ-ὸς μόνος, πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους Γαλλίας, Ρωσσίας, Ἰταλίας καὶ Σερ-ίας εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ κ. Lloyd George πληροφορήθη ἀπὸ τὸν κ. Albert Thomas, ὅτι ἡ ἐν Καλαὶ ληφθεῖσα ἀ-όφασις προὐκάλεσε αἴσθημα ἀπογοητεύσεως ἐν Γαλλίᾳ. Δὲν ὑπῆρχεν ἀμ-ιβολία ὅτι ἡ Συμμαχία ὑφίστατο τὴν σοβαρωτέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ολέμου δοκιμασίαν. Τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Πολέμου ὑπὸ ὴν ἐντύπωσιν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ τοῦ ἀδιεξόδου, συνέστησεν εἰς τὸν Sir Edward Grey καὶ τὸν λόρδον Kitchener νὰ μεταβοῦν εἰς Παρισίους μὲ ὴν ***ἐν λευκῷ*** ἐντολὴν νὰ διευθετήσουν τὰ πράγματα.

Κατὰ τὴν ἄφιξίν των ἐκεῖ τὴν 9ην τοῦ μηνὸς διεπίστωσαν στάσιν δυ-αρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἀπέναντί των. Ὤφειλον νὰ διαλύσουν τὰ συ-αισθήματα ταῦτα καὶ οὕτω ἀπεφάσισαν νὰ μὴ συζητήσουν τὸ εὐρὺ ζή-ημα τῆς παραμονῆς ἐν Θεσ)νίκῃ, ἀλλὰ μόνον τὸν τρόπον τῆς καλυτέρας ρησιμοποιήσεως τῶν βρεττανικῶν στρατευμάτων διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς λης δυνάμεως ἥτις εὑρίσκετο ἐκεῖ. Τὴν 13ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitche-ner εὑρίσκετο εἰς θέσιν ν' ἀναφέρῃ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν ἀπο-ατάστασιν ἀγαθῶν συναισθημάτων καὶ τὴν προπαρασκευὴν ἀμυντικῶν γκαταστάσεων περὶ τὴν Θεσ)νίκην.

Τὴν 8ην τοῦ μηνὸς εἶχε διαταχθῆ ἡ ἐκκένωσις τῆς Σούβλας καὶ τοῦ Anzac, καίτοι ὁ διοικητὴς τῶν ἐν Δαρδανελλίοις ναυτικῶν δυνάμεων ὑπο-αύαρχος R. E. Wemyss, ἐξηκολούθει νὰ ἀνθίσταται ἐντόνως ἐναντίον ὐτῆς. Ἐὰν τὸ σχέδιον Keyès εἶχεν εἰσέσι ἴχνος τι ζωῆς, ἀπεσβέσθη καὶ ὁ ελευταῖος οὗτος σπινθὴρ διὰ τῆς ἀποφάσεως περὶ Θεσ)νίκης. Εἰς τὰς βρετ-ανικὰς ἀδημονίας προσετέθησαν ἤδη καὶ ἡ πολιορκία τοῦ ὑποστρατήγου Townshend ἐν Κούτ, ἡ ἐπίθεσις τοῦ Μεγάλου Σενουσῆ κατὰ τῆς Αἰγύ-

(1) Ἡ δήλωσις τοῦ πρωθυπουργοῦ παρατίθενται εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου εἰς ὴν σημείωσιν II.

.ὲν ἠδύναντο νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν συνεχῆ παραμονὴν τῶν βρεττανι-
:ῶν στρατευμάτων ἐν Θεσ)νίκῃ, διότι ἐφρόνουν ὅτι τοῦτο ἦτο ἐνδεχόμενον
ά ὁδηγήσῃ εἰς μεγάλην συμφοράν, καὶ εἶχον τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε ἄνευ
ρονοτριβῆς ν' ἀρχίσουν προπαρασκευαὶ διὰ τὴν ἐκκένωσιν. Οἱ Γάλλοι ἀν-
ιπρόσωποι συνεφώνησαν (1).

Οὕτω τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου ἀπεφασίσθη ὅτι αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις
πρεπε ν' ἀποσυρθοῦν ἐὰν ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ ἀποκατάστασις καὶ δια-
ήρησις συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ. Εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῆ
ἀποχώρησις. Ἐν τούτοις ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνησις ἐδέησε νὰ ἀναθεωρή-
ῃ τὴν ἀπόφασίν της. Τὴν 6ην Δνκεμβρίου ὁ Sir A. Murray, παριστάμε-
ος εἰς στρατιωτικὸν συμβούλιον ἐν Chantilly, εὑρέθη εἰς ἀντίθεσιν, αὐ-
ὸς μόνος, πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους Γαλλίας, Ρωσσίας, Ἰταλίας καὶ Σερ-
ίας εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ κ. Lloyd George
πληροφορήθη ἀπὸ τὸν κ. Albert Thomas, ὅτι ἡ ἐν Καλαὶ ληφθεῖσα ἀ-
:όφασις προὐκάλεσε αἴσθημα ἀπογοητεύσεως ἐν Γαλλίᾳ. Δὲν ὑπῆρχεν ἀμ-
ιβολία ὅτι ἡ Συμμαχία ὑφίστατο τὴν σοβαρωτέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ
:ολέμου δοκιμασίαν. Τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Πολέμου ὑπὸ
ὴν ἐντύπωσιν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ τοῦ ἀδιεξόδου, συνέστησεν εἰς τὸν Sir
:dward Grey καὶ τὸν λόρδον Kitchener νὰ μεταβοῦν εἰς Παρισίους μὲ
ὴν ***ἐν λευκῷ*** ἐντολὴν νὰ διευθετήσουν τὰ πράγματα.

Κατὰ τὴν ἄφιξίν των ἐκεῖ τὴν 9ην τοῦ μηνὸς διεπίστωσαν στάσιν δυ-
αρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἀπέναντί των. Ὤφειλον νὰ διαλύσουν τὰ συ-
αισθήματα ταῦτα καὶ οὕτω ἀπεφάσισαν νὰ μὴ συζητήσουν τὸ εὐρὺ ζή-
ημα τῆς παραμονῆς ἐν Θεσ)νίκῃ, ἀλλὰ μόνον τὸν τρόπον τῆς καλυτέρας
ρησιμοποιήσεως τῶν βρεττανικῶν στρατευμάτων διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς
λης δυνάμεως ἥτις εὑρίσκετο ἐκεῖ. Τὴν 13ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitche-
ıer εὑρίσκετο εἰς θέσιν ν' ἀναφέρῃ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πολέμου τὴν ἀπο-
ατάστασιν ἀγαθῶν συναισθημάτων καὶ τὴν προπαρασκευὴν ἀμυντικῶν
γκαταστάσεων περὶ τὴν Θεσ)νίκην.

Τὴν 8ην τοῦ μηνὸς εἶχε διαταχθῆ ἡ ἐκκένωσις τῆς Σούβλας καὶ τοῦ
Anzac, καίτοι ὁ διοικητὴς τῶν ἐν Δαρδανελλίοις ναυτικῶν δυνάμεων ὑπο-
αύαρχος R. E. Wemyss, ἐξηκολούθει νὰ ἀνθίσταται ἐντόνως ἐναντίον
ὐτῆς. Ἐὰν τὸ σχέδιον Keyès εἶχεν εἰσέσι ἴχνος τι ζωῆς, ἀπεσβέσθη καὶ ὁ
ελευταῖος οὗτος σπινθὴρ διὰ τῆς ἀποφάσεως περὶ Θεσ)νίκης. Εἰς τὰς βρετ-
ανικὰς ἀδημονίας προσετέθησαν ἤδη καὶ ἡ πολιορκία τοῦ ὑποστρατήγου
Townshend ἐν Κούτ, ἡ ἐπίθεσις τοῦ Μεγάλου Σενουσῆ κατὰ τῆς Αἰγύ-

(1) Ἡ δήλωσις τοῦ πρωθυπουργοῦ παρατίθενται εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου εἰς
ὴν σημείωσιν II.

που ἐκ δυσμῶν, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διώρυξ τοῦ Σουὲζ εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῆς Αἰγύπτου ὄχθην της ἐθεωρεῖτο ἐκτεθειμένη πλέον εἰς σοβαρώτατον κίνδυνον, ἀφοῦ ἡ Τουρκία εἶχεν ἀπαλλαγῆ τῆς εἰς τὰ Δαρδανέλλια πιέσεως.

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας ἀνελαμβάνομεν τὴν ὑποχρέωσιν ἀμύνης τῆς Θεσ)νίκης ἐπ᾽ ἀόριστον. Διότι εἰς οὐδὲν ὠφέλει νὰ βασιζώμεθα εἰς τὸν ὅρον ἐπιφυλάξεως τοῦ «χωρὶς νὰ θίγεται». Θὰ ἦτο ἤδη δυσκολώτερον ν᾽ ἀπέλθωμεν, παρ᾽ ὅσον ἦτο νὰ ἀποβιβασθῶμεν. Εἴχομεν ἐμπλακῆ βαθμηδὸν ἴσως «διὰ παντὸς» διαμφισβητοῦντες ἕκαστον βῆμα, ἀλλὰ παρασυρόμενοι ἀκαθέκτως εἰς περιπέτειαν πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο εὐμενὴς οὔτε εἷς μεταξὺ τῶν πολιτικῶν μας ἀνδρῶν, τῶν στρατιωτῶν μας, ἢ τῶν ναυτῶν μας. Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εὑρεθῇ ἱστορία παραδοξωτέρα εἰς τὰ χρονικὰ τῆς στρατιωτικῆς πολιτικῆς.

Η ΠΡΟΧΩΡΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΡΒΙΑΝ

Ἡ 10η Μεραρχία εἶχεν ἐπιβιβασθῆ ἐν σπουδῇ εἰς πλοῖα ἐκ τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως καὶ εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὸν κόλπον Μούδρου ὅπου τὰ στρατεύματα ἐπεβιβάσθησαν σχεδὸν ἀμέσως εἰς τὰ μεταγωγικὰ πλοῖα διὰ Θεσ)νίκην. Ἡ Μεραρχία αὐτη ἦτο πολὺ ἐξησθενημένη, διότι τὰ τάγματα δὲν ἠρίθμουν κατὰ μέσον ὅρον ἄνω τῶν 500 ἀνδρῶν. Τὰ μεταγωγικὰ μάχης αὐτῆς, τὰ εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον καὶ συνεκρότησεν ἄλλα μεταγωγικὰ ἐκ κτηνῶν καὶ ὀχημάτων τῆς 13ης Μεραρχίας τὴν δὲ εἰς ἄνδρας δύναμιν θὰ συνήντα εἰς Θεσ)νίκην.

Τὸ πυροβολικόν της ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὅ,τι καλύτερον ἠδύνατο νὰ διατεθῇ: ἀπὸ τὸ στρατηγεῖον τοῦ μεραρχιακοῦ πυροβολικοῦ, τὰς XYII καὶ XYIII Μοίρας Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ τῆς 13ης Μεραρχίας ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ΙΥ Μοῖραν Πεδ. Πυροβολικοῦ ἐκ Μούδρου. Οὔτε μίαν πυροβολαρχίαν ὀβιδοβόλων περιελάμβανε τότε. Ἐπειδὴ ἐπρόκειτο ν᾽ ἀποτελέσῃ ἀνεξάρτητον δύναμιν ἀπητοῦντο διάφορα ἀποσπάσματα βοηθητικῶν. Ἐξ αὐτῶν τὰ πλεῖστα θὰ μετεφέροντο εἰς Θεσσαλονίκην ἐξ Αἰγύπτου, ἐνῷ ἄλλα μετεφέρθησαν ἐκ Λήμνου καὶ Ἴμβρου (1).

---

(1) Εἷς ὄρχος πυρομαχικῶν, μία φάλαγξ ἀνεφοδιασμοῦ, εἷς ὄρχος ἐφεδρικῶν ἵππων, δύο ἀρτοποιεῖα ἐκστρατείας, δύο σφαγεῖα ἐκστρατείας, ἓν ἀπόσπασμα ὑπηρεσίας ὑλικοῦ πυρ)κοῦ, εἷς σταθμὸς διακομίσεως τραυματιῶν, ἓν νοσοκομεῖον μόνιμον, μία ἀποθήκη ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ, ἓν τμῆμα ὑγειονομικόν, ἓν νοσοκομεῖον κτηνῶν.

Εἰς τὴν Μεραρχίαν διενεμήθησαν ἐν Μούδρῳ ἱματισμὸς ἐξ ἐρέας, δύο λινοσκεπάσματα κατ᾽ ἄνδρα καὶ σκηναί, ἀλλ᾽ ἡ διανομὴ δὲν θὰ ἦτο πλήης, διότι ὑπάρχουν πολλαὶ ἀναφοραὶ περὶ τμημάτων φερόντων στολὴν ἀκήσεως καὶ περισκελίδας μέχρι γονάτων. Ὡς πρὸς τὰς χλαίνας, ἐκ τῆς ἐξεάσεως τῶν σχετικῶν στοιχείων συνάγεται ὅτι εἶχε διανεμηθῆ ἀριθμός τις λαινῶν ἐν Θεσ)νίκῃ καὶ ὅτι τὰ διάφορα τμήματα, τὰ ὁποῖα προσῆλθον εἰς ὴν Μεραρχίαν ἐκεῖ, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφωδιασμένα μὲ χλαίνας,μέγα έρος ὅμως τοῦ πεζικοῦ προὐχώρησεν εἰς Σερβίαν ἄνευ χλαινῶν.

Ἡ ἐπιβίβασις διεξήχθη ἐν σπουδῇ καὶ ὄχι ἐν πλήρει τάξει, καὶ τὰ λοῖα ἐφορτώθησαν μὲ τόσην ταχύτητα ὥστε δὲν ἐδόθη καὶ μεγάλη σηασία εἰς τὴν καταλληλότητα τῶν φορτίων. Οὕτω ὅταν ἀπεβιβάσθη εἰς εσ)νίκην τὴν 5ην Ὀκτωβρίου τὸ πρῶτον ἀπόσπασμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ στρατηγεῖον τῆς 29ης Ταξιαρχίας τὸ 6]R. Irish Rifles, τὸ 6]Leinster υνήτησε τοῦτο μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν σκευῶν του έχρι τοῦ στρατοπέδου, ἐλλείψει μεταγωγικῶν. Τὴν 6ην τοῦ μηνὸς ἀφίοντο τὸ 10] Hampsire, τὸ 5] Royal Jrish (σκαπανεῖς) καὶ μέρος τοῦ]Connaught Rangers, ἀποπλεύσαντα μικρὸν πρὸ τῆς λήψεως τῆς διαταῆς τῆς ἀναστολῆς τῶν μεταφορῶν. Τὴν ἑπομένην ἀφίκοντο ἐκ Μούδρου 00 κτήτη μεταγωγικοῦ, μετ᾽ ὀλίγων χιλωτήρων καὶ ἄνευ πασσάλων καὶ χοινίων ὄρχου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἄλλα στρατεύματα τὰ ὁποῖα παρέμειναν εἰς Μοῦρον εὑρίσκοντο ἐπὶ τῶν πλοίων ἐν συνωστισμῷ, χάριν δὲ τῆς ὑγείας καὶ ῆς ἀνέσεώς των μέρος τι αὐτῶν εἶχεν ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν ξηρὰν κατὰ τὴν ερίοδον τῆς ἀναμονῆς. Λαβὼν ἄδειαν νὰ συνεχίσῃ τὴν μεταφορὰν ὁ ἀνιστράτηγος Mohon ἀνεχώρησε ἐπιβαίνων ἀντιτορπιλλικοῦ τὴν πρωΐαν τῆς ης τοῦ μηνὸς καὶ ἀφίκετο τὴν 5ην μ. μ. Μέχρι τῆς 17ης εἶχον ἀφιχθῆ λα τὰ στρατεύματα του, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐξ Αἰγύπτου συνθέτου υντάγματος ἱππικοῦ Yeomanry καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς τμημάτων πεζιοῦ ἀπὸ τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον.

Αἱ πρῶται ἡμέραι δέν ἦσαν εὐχάριστοι. Ἔπεσε ῥαγδαία βροχὴ καὶ τὰ τρατόπεδα μετεβλήθησαν ἀμέσως εἰς τέλματα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Θεσ)νίκης ὑπεδέχθησαν μὲ πλήρη ἀδιαφορίαν τὴν ἄιξιν τῶν στρατευμάτων, ἀλλ᾽ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ καταστηματάρχαι πᾶν ἄλο ἢ ἀδιάφοροι ὑπῆρξαν πρὸς τὴν ἀγοραστικὴν αὐτῶν ἱκανότητα καὶ ὕψωαν ἀμέσως τὰς τιμάς. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ βρεττανικὸν στρατόεδον ὑπῆρχεν ἓν στρατόπεδον προσφύγων, οἱ ὁποῖοι ἐπώλουν εἰς τοὺς τρατιώτας πολὺ ἰσχυρὰ ποτὰ καὶ ὅταν ἐξηντλοῦντο τὰ χρήματά των τοὺς ξώθουν νὰ δίδουν εἰς ἀντάλλαγμα εἴδη τοῦ ἱματισμοῦ των, τοῦθ᾽ ὅπερ ἶχε καταστρεπτικὰς συνεπείας ὅταν τὰ στρατεύματα προὐχώρησαν εἰς Σερβίαν.

Τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, τὰ προωρισμένα νὰ ὑποστηρίξουν τὴν 156ην Μεραρχίαν, ἀφίκοντο ταχέως. Ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς 16ης Ὀκτωβρίου ἀφίκετο μικτή της ταξιαρχία τῆς 57ης Μεραρχίας, ἀπὸ τῆς 20ης μέχρι τῆς 23ης τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μεραρχίας ταύτης καὶ ἀπὸ τῆς 1ης μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου ἡ 122α Μεραρχία. Οἱ Γάλλοι ἔκριναν ἀμέσως ὅτι δύο Μεραρχίαι ἱππικοῦ θὰ ἦσαν ἄχρηστοι ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀπεβίβασαν μόνον δύο συντάγματα Κυνηγῶν τῆς Ἀφρικῆς (Chasseurs) μὲ ἕτερον σύνταγμα Ζουάβων (1). Δι' οὓς λόγους ἐξετέθησαν ἤδη, ἄλλα βρεττανικὰ στρατεύματα δὲν ἦλθον μέχρι τῆς 5ης Νοεμβρίου, ὁπότε ἤρχισεν ἡ ἀποβίβασις τῆς 22ας Μεραρχίας. Ὡς προαναφέραμεν ὁ στρατηγὸς Sarrail ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῶν ἤδη ἐπὶ τόπου εὑρισκομένων γαλλικῶν στρατευμάτων ἀπέστειλε σιδηροδρομικῶς εἰς τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης ἀπόσπασμα ἐκ τριῶν ταγμάτων καὶ πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγκατεστάθη τὴν 15ην Ὀκτωβρίου εἰς θέσεις καλυπτούσας τὸν σιδηρόδρομον.

Εἰς τὸ δεξιόν του εἶχε δύο σερβικὰ τάγματα προστατεύοντα ὁμοίως τὸν σιδηρόδρομον, ἄλλα δὲ πέντε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καθέτως πρὸς αὐτὸν μὲ μέτωπον πρὸς βορειοανατολάς, ἤτοι πρὸς τὴν βουλγαρικὴν μεθόριον.

Τὴν 16ην τοῦ μηνὸς ἀφίκετο ἕτερον γαλλικὸν σύνταγμα εἰς Γευγελῆν, πρῶτον σερβικὸν σταθμὸν καὶ εἰς τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης (2), ἀλλὰ τοῦτο παρέμεινε προσωρινῶς καθηλωμένον εἰς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, διότι τὰ μεταγωγικά του δὲν ἦσαν εἰσέτι ἕτοιμα νὰ τὸ παρακολουθήσουν.

Πράγματι, ἦτο πολὺ δύσκολον διὰ τὰ στρατεύματα νὰ προβοῦν εἰς ἐνέργειάν τινα εἰς οἱανδήποτε ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ἄνευ φορτηγῶν κτηνῶν, διότι τὸ ἔδαφος εἶναι ὀρεινὸν καὶ δύσβατον καὶ δὲν ὑπάρχουν ὁδοὶ βαταὶ εἰς τροχοφόρα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Ἀξιοῦ. Εἰς τὰ Βαλκάνια ἐπικρατεῖ ἡ ἀτυχὴς συνήθεια νὰ ἐγκαταλείπωνται αἱ ὁδοὶ ὅταν κατὰ μῆκος αὐτῶν κατασκευασθῇ σιδηρόδρομος καὶ οὕτω αὗται ἐξαφανίζονται βαθμηδὸν λόγῳ μὴ συντηρήσεως· διὰ τὸν αὐτὸν ἀ-

---

(1) Armées Françaises. Tome VIII, vol. I σελ. 156—157.

(2) Οἱ σταθμοὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τὰς ὁμωνύμους πόλεις. Ἡ Στρώμνιτσα ἦτο βουλγαρικὴ πόλις (ἤδη περιλαμβάνεται εἰς τὴν νεωτέραν Σερβίαν) κειμένη εἰς ἀπόστασιν 11 μιλίων ἀπὸ τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης, ἐπὶ τῆς γραμμῆς Θεσ)κης—Βελιγραδίου, συνεδέετο δὲ μετ' αὐτοῦ διὰ κακῆς τινος ὁδοῦ διερχομένης διὰ στενωποῦ, τοῦ σταθμοῦ εὑρισκομένου ἐν Σερβίᾳ. Ὁ σταθμὸς ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Χούντοβο ὄνομα μικρᾶς γειτονικῆς πόλεως. Ἡ πόλις τῆς Δοϊράνης ἔκειτο εἰς τὴν Νέαν Σερβίαν ἐνῷ ὁ σταθμὸς Δοϊράνης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τῆς σιδ)κῆς γραμμῆς Θεσ)νίκης Κωνσταντινουπόλεως.

Τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, τὰ προωρισμένα νὰ ὑποστηρίξουν τὴν 156ην Μεραρχίαν, ἀφίκοντο ταχέως. Ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς 16ης Ὀκτωβρίου ἀφίκετο μικτή της ταξιαρχία τῆς 57ης Μεραρχίας, ἀπὸ τῆς 20ης μέχρι τῆς 23ης τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μεραρχίας ταύτης καὶ ἀπὸ τῆς 1ης μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου ἡ 122α Μεραρχία. Οἱ Γάλλοι ἔκριναν ἀμέσως ὅτι δύο Μεραρχίαι ἱππικοῦ θὰ ἦσαν ἄχρηστοι ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀπεβίβασαν μόνον δύο συντάγματα Κυνηγῶν τῆς Ἀφρικῆς (Chasseurs) μὲ ἕτερον σύνταγμα Ζουάβων (1). Δι' οὓς λόγους ἐξετέθησαν ἤδη, ἄλλα βρεττανικὰ στρατεύματα δὲν ἦλθον μέχρι τῆς 5ης Νοεμβρίου, ὁπότε ἤρχισεν ἡ ἀποβίβασις τῆς 22ας Μεραρχίας. Ὡς προαναφέραμεν ὁ στρατηγὸς Sarrail ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῶν ἤδη ἐπὶ τόπου εὑρισκομένων γαλλικῶν στρατευμάτων ἀπέστειλε σιδηροδρομικῶς εἰς τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης ἀπόσπασμα ἐκ τριῶν ταγμάτων καὶ πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγκατεστάθη τὴν 15ην Ὀκτωβρίου εἰς θέσεις καλυπτούσας τὸν σιδηρόδρομον.

Εἰς τὸ δεξιόν του εἶχε δύο σερβικὰ τάγματα προστατεύοντα ὁμοίως τόν σιδηρόδρομον, ἄλλα δὲ πέντε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καθέτως πρὸς αὐτὸν μὲ μέτωπον πρὸς βορειοανατολάς, ἤτοι πρὸς τὴν βουλγαρικὴν μεθόριον.

Τὴν 16ην τοῦ μηνὸς ἀφίκετο ἕτερον γαλλικὸν σύνταγμα εἰς Γευγελῆν πρῶτον σερβικὸν σταθμὸν καὶ εἰς τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης (2), ἀλλὰ τοῦτο παρέμεινε προσωρινῶς καθηλωμένον εἰς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, διότι τὰ μεταγωγικά του δὲν ἦσαν εἰσέτι ἕτοιμα νὰ τὸ παρακολουθήσουν.

Πράγματι, ἦτο πολὺ δύσκολον διὰ τὰ στρατεύματα νὰ προβοῦν εἰς ἐνέργειάν τινα εἰς οἱανδήποτε ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ἄνευ φορτηγῶν κτηνῶν, διότι τὸ ἔδαφος εἶναι ὀρεινὸν καὶ δύσβατον καὶ δὲν ὑπάρχουν ὁδοὶ βαταὶ εἰς τροχοφόρα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Ἀξιοῦ. Εἰς τὰ Βαλκάνια ἐπικρατεῖ ἡ ἀτυχὴς συνήθεια νὰ ἐγκαταλείπωνται αἱ ὁδοὶ ὅταν κατὰ μῆκος αὐτῶν κατασκευασθῇ σιδηρόδρομος καὶ οὕτω αὗται ἐξαφανίζονται βαθμηδὸν λόγῳ μὴ συντηρήσεως· διὰ τὸν αὐτὸν ἀ

(1) Armées Françaises. Tome VIII, vol. I, σελ. 156—157.

(2) Οἱ σταθμοὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τὰς ὁμωνύμους πόλεις. Ἡ Στρώμνιτσα ἦτο βουλγαρικὴ πόλις (ἤδη περιλαμβάνεται εἰς τὴν νεωτέραν Σερβίαν) κειμένη εἰς ἀπόστασιν 11 μιλίων ἀπὸ τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης, ἐπὶ τῆς γραμμῆς Θεσ)κης-Βελιγραδίου, συνεδέετο δὲ μετ' αὐτοῦ διὰ κακῆς τινος ὁδοῦ διερχομένης διὰ στενωποῦ, τοῦ σταθμοῦ εὑρισκομένου ἐν Σερβίᾳ. Ὁ σταθμὸς ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Χούντοβ ὄνομα μικρᾶς γειτονικῆς πόλεως. Ἡ πόλις τῆς Δοϊράνης ἔκειτο εἰς τὴν Νέαν Σερβίαν ἐνῷ ὁ σταθμὸς Δοϊράνης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τῆς σιδ)κῆς γραμμῆς Θεσ)νίκης Κωνσταντινουπόλεως.

κριβῶς λόγον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ, μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας λεωφόρους τῆς ἱστορίας, ὑπῆρχον ἤδη μόνον ἡμιονικαὶ ὁδοὶ ἢ λίαν πρωτόγονοι καρροποίητοι ὁδοί. Ἐπὶ τοῦ μετώπου δὲν ὑπῆρχον γέφυραι εἰς τὸ σερβικὸν ἔδαφος μέχρι Βελεσσῶν, πλὴν τῶν σιδηροδρομικῶν γεφυρῶν, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἦσαν χαλύβδινοι μὲ τὰς σιδηροτροχιὰς συνδεομένας διὰ διαπήγων πρὸς τοὺς στρωτῆρας, χωρὶς δηλαδὴ δρόμον διὰ πεζούς. Αἱ διαβάσεις ἦσαν ἐλάχισται καὶ τὰ πορθμεῖα μικρά! Ἡ γραμμὴ ὑπὸ τὴν τότε διεύθυνσίν της ἠδύνατο νὰ κινῇ μόνον ἓξ βραχείας ἁμαξοστοιχίας ἡμερησίως πρὸς ἑκάστην κατεύθυνσιν καὶ οἱ σιδηροδρομικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος δὲν ἦσαν ὑποχρεωτικοί.

Τὴν 17ην Ὀκτωβρίου τὸ σερβικὸν ἀπόσπασμα ἐκλήθη βορειότερον πρὸς Βελεσσὰ λόγῳ βουλγαρικῆς προχωρήσεως καὶ ὁ στρατηγὸς Sarrail προώθησεν εἰς τὴν θέσιν του ἓν ἀπόσπασμα διὰ νὰ προστατεύῃ τὴν ὁδὸν Στρωμνίτσης—Δοϊράνης. Ὁ στρατηγὸς Bailloud, τοῦ ὁποίου τὸ τρίτον σύνταγμα προὐχώρει, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τὴν 20ὴν τοῦ μηνός. Οἱ Βούλγαροι ἠγνόουν, καίτοι τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπίστευτον, ὅτι οἱ Γάλλοι εἶχον ἀνέλθη πρὸς τὸν Ἀξιόν, τὸ ἀντελήφθησαν δὲ μόλις τὴν 21ην τοῦ μηνός, ὅταν τὸ βουλγαρικὸν 15ον Σύνταγμα κατερχόμενον ἐκ Στρωμνίτσης διὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν παρὰ τὸν σταθμὸν Στρωμνίτσης σιδηροδρομικὴν γέφυραν, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτοὺς καὶ ἀπεκρούσθη (1). Καταδιώξαντες οἱ Γάλλοι τὸν ἐχθρόν, τὸν ἀπώθησαν ἐκεῖθεν εἰς Ράμπροβο, εἰς ἀπόστασιν 7 μιλίων ἀνατολικῶς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

Ὅ,τι ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἡ Γαλλία ὑπὲρ τῆς Σερβίας συνίστατο εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συγκοινωνιῶν αὐτῆς μετὰ τῆς θαλάσσης καὶ μετὰ τῶν Συμμάχων της. Ἄλλας ἀπαιτήσεις θὰ ἀπέρριπτε κατ' ἀνάγκην. Κατεῖχεν ἤδη 30 μίλια σιδηροδρομικὴν γραμμὴν μέχρι τοῦ σταθμοῦ Ντεμὶρ Καποῦ. Ἐπιθυμῶν νὰ συνδράμῃ περισσότερον τοὺς Σέρβους ὁ στρατηγὸς Sarrail προώθησεν εἶτα τὴν προκεχωρημένην ταξιαρχίαν τῆς 57ης Μεραρχίας κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς μέχρι Κριβολάκ, 20 μίλια νοτιανατολικῶς Βελεσσῶν. Ὁ ἐχθρὸς αἰφνιδιάσθη ἅπαξ ἔτι, διότι ἡ ὁδὸς Βελεσσῶν ἦτο ἀκάλυπτος. Ἀφ' ἑτέρου θὰ ἦτο τολμηρὰ διὰ τοὺς Γάλλους ἐνέργεια πᾶσα περαιτέρω προχώρησις, δεδομένων τῆς πενιχρότητος τῆς ἀριθμητικῆς των δυνάμεως καὶ τοῦ μήκους τοῦ ὄπισθέν των σιδηροδρόμου, τὸν ὁποῖον ὤφειλον νὰ ὑπερασπίσουν. Ἐπὶ πλέον ἡ ὁδογέφυρα τῆς ὁδοῦ Νεγκοτὶν—Ἰστὶπ παρετηρήθη ὅτι ἦτο κατεστραμμένη ἀπὸ τοῦ 1912. Ἡ Ταξιαρχία ἔχουσα εἰς τὴν διάθεσίν της μόνον ἓν ἐλεεινὸν τουρκικὸν πορθμεῖον, οὔτε ἓν ἀπόσπασμα

(1) Ὁ Lou, εἰς τὴν σελίδα 62 ἀναγράφει ὡς ἡμερομηνίαν τὴν 22αν τοῦ μηνός, ἀλλὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν ἔγινε σύγκρουσις ἀρκετὰ σφοδρά.

ἠδύνατο κατ᾽ ἀρχὰς νὰ διαπεραιώσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην διὰ νὰ καταλάβῃ τὸ βορείως τοῦ Κριβολὰκ ἐξηρμένον ἔδαφος. Τὰ Βελεσσὰ καὶ τὸ Κουμάνοβον εἶχον πέσει, τὴν δὲ 24ην τοῦ μηνὸς ἡ Βουλγαρικὴ Δευτέρα Στρατιὰ εἶχεν ἀποκόψει ἤδη τελείως τὰς σερβικὰς κυρίας δυνάμεις ἀπὸ τοὺς Γάλλους.

Ὁ Στρατηγὸς Sarrail δὲν εἶχε παύσει νὰ πιέζῃ τὸν Βρεττανὸν διοικητὴν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν του.

Εἰς τὸν στρατηγὸν Mahon ὅμως εἶχεν ἀπαγορευθῆ νὰ μετακινηθῇ ἐκ Θεσ)νίκης· τῷ ἐπετράπη τοῦτο τὴν 22αν τοῦ μηνός, ἀλλὰ καὶ τότε τῷ ἐδόθησαν ὁδηγίαι νὰ μὴ διέλθῃ τὴν μεθόριον. Ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι τὰ στρατεύματά της εἶχον ἀποσταλῆ ἐκεῖ διὰ νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποχρεώσεις της καὶ ὄχι δι᾽ ἄλλον τινὰ σκοπόν. Ἡ 30η Ταξιαρχία (Ταξίαρχος L. L. Nicol) μετὰ τῆς LXVII Μοίρας Πεδ. Πυρ)κοῦ, τοῦ ἡμίσεως τοῦ 66ου Πεδινοῦ λόχου Μηχανικοῦ καὶ τοῦ 31ου χειρουργείου Ἐκστρατείας ἦτο ἤδη ἑτοίμη, καίτοι τὰ μεταγωγικά της θὰ συνεπληροῦντο μόνον διὰ δανεισμοῦ ἀπὸ τὴν 29ην Ταξιαρχίαν. Ὁ Στρατηγὸς Mahon εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ τὴν προωθήσῃ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Κων)πόλεως διὰ νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐντὸς τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς τῶν Γάλλων. Τὴν ἡμέραν καθ᾽ ἣν θὰ ἤρχιζεν ἡ μετακίνησις, τὴν 25ην Ὀκτωβρίου, καὶ ἀφοῦ εἶχον κανονισθῆ ὅλα μὲ τοὺς σιδηροδρομικούς, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἥτις εἶχεν ἀναλάβει τὸν ἔλεγχον ὅλων τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Μακεδονίᾳ γραμμῶν διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐπιστράτευσιν, ἠρνήθη αἰφνιδίως νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὰ ἐν λόγῳ στρατεύματα νὰ στρατοπεδεύσουν πλησίον τῶν συνόρων. Ὤφειλον ἢ νὰ διέλθουν τὰ σύνορα ἢ νὰ παραμείνουν ἐκεῖ ὅπου ἦσαν.

Τὴν 26ην τοῦ μηνὸς ὁ λόρδος Kitchener ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν στρατηγὸν Mahon νὰ μὴ παραμελήσῃ τοὺς Γάλλους ὅ,τι καὶ ἂν συμβῇ. Ἐὰν ἦτο ἀνάγκη νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ, ἐξουσιοδοτεῖτο νὰ τὸ πράξῃ, εἶχε δὲ ἐμπιστοσύνην ὅτι δὲν θὰ προέβαινεν εἰς ἐνέργειάν τινα ἀπερίσκεπτον ἢ φαντασιόπληκτον. Οἱ Ἕλληνες ἠρνήθησαν νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὰ στρατεύματα τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ σταθμοῦ Δοϊράνης καὶ οὕτω ἦσαν ὑποχρεωμένα ταῦτα νὰ ἐπιβιβασθοῦν ἁμαξοστοιχιῶν διὰ Γευγελῆν ἐπὶ τῆς γραμμῆς Βελιγραδίου· ἐκανονίσθη οὐχ᾽ ἧττον νὰ ἐφοδιάζωνται διὰ τῆς γραμμῆς Δοϊράνης, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἀπεστέλλετο ὁ λόχος ἀνεφοδιασμοῦ τῶν μεραρχιακῶν μεταγωγικῶν. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἤλλαξαν πάλιν γνώμην τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ ἠρνήθησαν νὰ ἐπιτρέψουν οἱανδήποτε χρησιμοποίησιν τῆς γραμμῆς Δοϊράνης, ἴσως διότι εἶχον ἀνάγκην αὐτῆς διὰ τὰ ἴδια αὐτῶν στρατεύματα ἐπὶ τῆς μεθορίου. Ἡ ἀπό-

φασις ἀνετράπη εἶτα καὶ ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ἀνατροπῆς ταύτης ἦτο ἡ ἀνάγκη τὰ βρεττανικὰ πολεμοφόδια ν᾽ ἀποστέλλωνται διὰ τῆς ἐπιπόνου καὶ εἰς ἀκατάλληλον κατεύθυνσιν εὑρισκομένης γραμμῆς Βελιγραδίου. Ὁ συντάκτης τοῦ πολεμικοῦ ἡμερολογίου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου εἶχε λόγον ν᾽ ἀναγράψη μετὰ δυσαρεσκείας ὅτι: «Οἱ Ἕλληνες κάμνουν πάντοτε τοιαῦτα πράγματα καὶ ἀσφαλῶς εἶναι ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι δύσκολον νὰ συνεννοῆται κανείς».

Ἡ Ὁμὰς τῆς 30ῆς Ταξιαρχίας ἐξεκίνησε πρὸς Γευγελῆν τὴν 29ην τοῦ μηνός. Τὴν 31ην τοῦ μηνὸς δύο τάγματά της ἀντικατέστησαν δύο γαλλικὰ τάγματα ἐν ἐφεδρείᾳ εἰς Χασανλὶ καὶ Τσαουσλί, βορειοδυτικῶς τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης καὶ τὴν 2αν Νοεμβρίου ἕτερον τάγμα ἀνεχώρησε πρὸς Γαταρλί. Τὰ μεταγωγικὰ προῦχώρουν μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐκ Γευγελῆς καὶ βραδύτερον ἐκ Δοϊράνης, ὅταν ἐτέθη εἰς χρῆσιν ἡ γραμμὴ Κων)πόλεως, διεπιστώθη δὲ ἀμέσως ὅτι τὰ τετράτροχα ὀχήματα τύπου G. S. (ἐπιτελείου) ἦσαν τελείως ἀκατάλληλα εἰς χώραν αὐτῆς τῆς φύσεως. Ὁ στρατηγὸς Mahon ἐζήτησε νέαν σύνθεσιν τῶν μεταγωγικῶν ὅλων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ στρατευμάτων, ὡς καὶ τῶν καθ᾽ ὁδόν, καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν᾽ ἀρχίσῃ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν μεταγωγικῶν τῆς 10ης Μεραρχίας τῇ βοηθείᾳ κέντρου ἱππωνειῶν ἀποβιβασθέντος ἤδη. Συγχρόνως τὸ βρεττανικὸν Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἀπεφάσισε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν μεταγωγικῶν τῆς 26ης Μεραρχίας, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναχωρήσει ἐκ Γαλλίας, πρὶν ἢ ἐπιβασθῇ πλοίων. Αἱ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας ἐπέφερον ἦσαν μικραί, πολὺ μικρότεραι ἐκείνων τὰς ὁποίας εἰσηγήθη ὁ στρατηγὸς Mahon. Εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν μεταγωγικῶν μάχης τάγματος πεζικοῦ, αἱ κυριώτεραι μεταβολαὶ ἦσαν ἡ ἀντικατάστασις τῶν διτρόχων Μάλτας καὶ τῶν ὑδροφόρων διτρόχων διὰ φορτηγῶν ἡμιόνων καὶ τῶν τεσσάρων κινητῶν μαγειρείων δι᾽ ὀχημάτων μετὰ προολκαίων. Εἰς τὰ μεταγωγικὰ σώματος (ὀχήματα δι᾽ ἀποσκευὰς κτλ.) ἓξ τετράτροχα ὀχήματα τύπου G. S. ἀντικατεστάθησαν διὰ δώδεκα ὀχημάτων μετὰ προολκαίων. Εἰς τὰ μεταγωγικὰ Μεραρχίας καὶ εἰς τὴν συζυγαρχίαν πυρομαχικῶν τῆς μεραρχίας μικραὶ μεταβολαὶ ἐπηνέχησαν ὡς πρὸς τὰ ὀχήματα, ἀλλ᾽ ὁ ἀριθμὸς τῶν κτηνῶν ηὐξήθη, οἱ δύο μεγαλόσωμοι ἵπποι ἐλάσεως ἀντικατεστάθησαν διὰ τεσσάρων ἡμιόνων ἐλάσεως εἰς τὰ μεταγωγικὰ Μεραρχίας καὶ αἱ ὁμοζυγίαι τεσσάρων διὰ ἓξ ἵππων ἐλάσεως εἰς τὴν συζυγαρχίαν πυρομαχικῶν τῆς Μεραρχίας.

Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν ὑπῆρχον ἀντιφατικαὶ ὁδηγίαι καὶ ἀβεβαιότης. Τὴν 12ην Νοεμβρίου ἀπεβιβάσθησαν εἰς Θεσ)κην ὁ ἀντιστράτηγος Sir H. F. M. Wilson καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ XII Σ. Στρατοῦ. Ὁ στρατηγὸς Wilson εἶχε διοικήσει τὸ Σῶμα τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλ᾽ ἦτο προσωρινὸς ἀντιστράτηγος καὶ ἑπομένως ἀρχαιότερος ἦτο ὁ στρατηγὸς Mahon. Ἐκ τῶν

στατευμάτων του δὲ εἶχον ἀποβιβασθῆ μόνον τὰ τῆς 22ας Μεραρχίας. Μετὰ δύο ἡμέρας ἐλήφθη διαταγὴ καθ᾽ ἣν τὴν διοίκησιν θ᾽ ἀνελάμβανεν ὁ στρατηγὸς Monro μετὰ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ XII Σ. Στρατοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ στρατηγὸς Monro οὐδέποτε ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν αὐτήν, καίτοι τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἐνόμιζεν ἐπί τινας ἡμέρας ὅτι εἶχεν ἀναλάβει· ἐν τέλει ἐπληροφορήθη τοῦτο ἐκ τηλεγραφήματος τὸ ὁποῖον διεβίβασε τὴν 19ην Νοεμβρίου ὁ λόρδος Kitchener ἐκ Μούδρου μεταβαίνων ἐκ Θεσ)νίκης εἰς Ἀθήνας. Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος τούτου ἀνήγγελλεν ὅτι ἐπανέφερεν ἐκεῖ τὸν Monro μὲ σοβαρὸν διάστρεμμα τοῦ ποδὸς καὶ ὅτι προὐτίθετο νὰ τὸν τοποθετήσῃ ὡς διοικητὴν ὅλων τῶν ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου δυνάμεων τῆς Μεσογείου, διατηρῶν τὸν στρατηγὸν Birdwood ὡς διοικητὴν ἐν Καλλιπόλει καὶ τὸν στρατηγὸν Mahon ἐν Θεσ)νίκῃ, μέχρις οὗ θὰ ἐλαμβάνετο ἀπόφασίς τις περὶ τῆς τύχης τῶν ἐκεῖ δυνάμεων. Τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἠναντιώθη εἰς τὴν διευθέτησιν αὐτὴν καὶ δὲν τὴν ἀνεγνώρισεν ἐφ᾽ ὅσον ὁ λόρδος Kitchener εὑρίσκετο μακρὰν τῆς Ἀγγλίας, προτιμοῦν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ συνεννοῆται ἀπ᾽ εὐθείας μετὰ τῶν στρατηγῶν Birdwood καὶ Mahon. Ὁ Στρατηγὸς Mahon ἀπεφάσισε ν᾽ ἀποστείλῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅλην τὴν 10ην Μεραρχίαν. Ἀφοῦ ἀπεβίβασεν ὁλόκληρον τὴν 22αν Μεραρχίαν καὶ ἔλαβε τὴν πληροφορίαν ὅτι θὰ ἤρχοντο προσεχῶς ἄλλαι τρεῖς (1), ἐσχημάτισε τὴν 15ην Νοεμβρίου νέον στρατηγεῖον ἐκ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ XII Σ. Στρατοῦ (μὲ τὸν Ταξίαρχον P. Howell ὡς ἐπιτελάρχην, μὲ τὸν ταξίαρχον Travers Clarke ὡς ἀρχηγὸν πυροβολικοῦ καὶ ὑπαρχηγὸν ἐπιτελείου) ὑπὸ τὸν τίτλον «Στρατηγεῖον Στρατιᾶς Θεσ)νίκης». Ἐτοποθέτησε τὸν ταξίαρχον Nicol ὡς προσωρινὸν διοικητὴν τῆς 10ης Μεραρχίας καὶ ἔστειλε τὸ ἐπιτελεῖον αὐτῆς εἰς Δοϊράνην. Τὸ ἴδιον του στρατηγεῖον ἀνέλαβεν ἐργασίαν ὑπὸ ἐκτάκτως δυσμενεῖς συνθήκας. Ἡ προτεραιότης τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ Γάλλοι εἰς τὰς σχέσεις των μὲ τὰς ἀρχὰς καὶ ἡ οἰκονομική των ἐπιρροὴ εἶχον ἐξασφαλίσει εἰς αὐτοὺς ἀρκετὰ καλὰς ἀνέσεις, ἀλλ᾽ οἱ Βρεττανοὶ ζητοῦντες ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς Ἀρχὰς ἄλλας διευκολύνσεις εἰς στιγμὴν καθ᾽ ἣν αἱ μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις ἦσαν εἰς ἄκρον τεταμέναι, ἢ συνήντων παρελκύσεις ἢ ἀπότομον ἄρνησιν. Ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον ἑβδομάδας τὸ τμῆμα οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἐπιτελείου εἶχεν ὡς γραφεῖα

(1) Ὁ στρατηγὸς Mahon δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγνώριζεν εἰσέτι ὅτι αἱ μ)χίαι αὗται θὰ ἦσαν αἱ 26η, 27η καὶ 28η, διότι δὲν εἶχεν εἰσέτι ληφθῆ ἡ ἀπόφασις ἐγκαταλείψεως τῆς ἀποβάσεως εἰς Ἀγιάς, διὰ τὴν ὁποίαν προωρίζοντο ἡ 27η καὶ 28 Μεραρχίαι. Πράγματι τὴν 17ην Νοεμβρίου διεβιβάσθη εἰς τὴν 28ην Μ)χίαν ἡ διαταγὴ ν᾽ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Θεσ)νίκην καὶ παρεκλήθη τὸ Ναυαρχεῖον ν᾽ ἀλλάξῃ τὴν πορείαν τῶν πλοίων ἐφ᾽ ὧν εὑρίσκετο ἡ 26η Μεραρχία ἐν πλῷ. Ἡ 27η Μ)χία μόλις τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἤρχισε ν᾽ ἀναχωρῇ ἐκ Μασσαλίας.

του ἓν μόνον δωμάτιον καὶ μίαν βεράνταν οἱ δ' ἀξιωματικοί, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῆς ὑπηρεσίας των ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διαμένουν εἰς τὴν πόλιν, ἐπλήρωνον πενταπλάσια τῶν κανονικῶν ἐνοικίων διὰ δωμάτια ὕπνου. Μόλις τὴν 22αν Νοεμβρίου ἐπέτρεψαν αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ εἰς τὸ στρατηγεῖον νὰ μισθώσῃ κατάλληλα κτίρια.

Ἡ ἀφήγησις τῶν λίαν περιπλόκων καὶ ἐνδιαφερουσῶν ἐπιχειρήσεων τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τῆς τελευταίας ἑβδομάδος τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Δεκεμβρίου δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα διὰ βραχέων μόνον (1). Ἡ πρώτη ἐντολὴ τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα ἀπεστάλησαν εἰς Σερβίαν ἦτο ἀμυντική. Ὅλη ἡ 57η Μ)χία (στρατηγὸς Leblois) ἀνέλαβε τομέα εἰς τὸ μέτωπον κατὰ τὴν 27ην Ὀκτωβρίου, ἀλλ' ὤφειλε νὰ καταλύψῃ μέτωπον 15 μιλίων μεταξὺ Γκράντεκ καὶ Κροβολὰκ, ἐξηκολούθει δὲ νὰ διαθέτῃ μόνον τὸ πορθμεῖον διὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀξιοῦ. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἡ δυσκολία αὕτη εἶχεν ἐκλείψει ἔν τινι μέτρῳ διὰ τῆς κατασκευῆς δύο γεφυρῶν ἐκστρατείας, μιᾶς γαλλικῆς καὶ μιᾶς βρεττανικῆς (2) εἰς Κριβολὰκ καὶ οἱ Γάλλοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταστήσουν ἰσχυρὸν ἡμιοκυκλικὸν προγεφύρωμα ἀνατολικῶς τοῦ Ἀξιοῦ, ἔχον ὡς κέντρον του τὴν ἐδαφικὴν ἔξαρσιν τοῦ Καραχότζαλι. Καὶ πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῶν γεφυρῶν ἐκστρατείας εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐνταῦθα ἓν ἀπό-

---

(1) Ὁ ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ τὴν ἐλάχιστα γνωστὴν ταύτην φάσιν τοῦ πολέμου ἐκτιθεμένην μὲ μεγάλην δεξιότητα καὶ εὐσυνειδησίαν εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπίσημον ἱστορίαν «Armées Françaises, Τομ. VIII, Vol I». Ἡ ἀφήγησις τῶν μαχῶν καὶ τῆς ὑποχωρήσεως ἐκ Σερβίας καταλαμβάνει χῶρον ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ παρόντος τόμου καὶ ἐπεξηγεῖται μὲ 30 περίπου χάρτας. Εἶναι ὅθεν εὐνόητον ὅτι ἐνταῦθα δίδεται μόνον συνοπτικωτάτη περίληψις. Ἡ βουλγαρικὴ πλευρὰ ἐκτίθεται ὁπωσδήποτε λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ ἀντισυντ)χου Lon.

(2) Ἡ βρεττανικὴ γέφυρα ἐκστρατείας κατεσκευάσθη ὑπὸ προσωρινοῦ ἀποσπάσματος γεφυροποιῶν τῆς 10ης Μ)χίας ὑπὸ τὸν ταγ)χην B. Borradaile, ἀποσταλλέντα εἰς Κρίβολακ μετὰ 6 σχεδιῶν καὶ 6 βαστάκων τὴν 2αν Νοεμβρίου. Συνηντήθησαν μεγάλαι δυσκολίαι λόγῳ τῆς ὁρμητικότητος τοῦ ῥεύματος καὶ τῶν δινῶν τοῦ ἀνυποτάκτου τούτου ποταμοῦ. Ἐδέησε νὰ συσσωρευθῇ πέτρα διὰ νὰ προστατευθῇ ὁ χῶρος ἀποβάσεως καὶ τὸ ἀπόσπασμα ὑπεχρεώθη νὰ ὑλοτομήσῃ αὐτὴν τὴν ξυλείαν τῆς σχεδίας ἡ ὁποία θὰ ἠγκυροβολεῖτο εἰς τὸ μέσον τοῦ ῥεύματος καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐστηρίζετο ἡ γέφυρα ἐκστρατείας. Ἡ γέφυρα ἦτο ἑτοίμη τὴν 9ην τοῦ μηνός, καίτοι ἔγιναν ἐφεξῆς μικραί τινες προσαρμογαὶ καὶ τὴν 15ην τοῦ μηνὸς ὁ ταγ)χης Borradaile ἐπέστρεψεν εἰς τὴν μ)χίαν του, ἀφήσας μικρὸν συνεργεῖον ὑπὸ τὸν ὑπολ)γὸν Gill διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς γεφύρας. Ὁ ὑπολ)γὸς μετέφερεν εἶτα σιδ)κῶς τὰς σχεδίας του, ὅταν οἱ Γάλλοι ἐγκατέλειψαν τὰς προκεχωρημένας των θέσεις καὶ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν κατεσκεύασεν ἑτέραν γέφυραν τῇ βοηθείᾳ γαλλικοῦ συνεργείου τὴν 7ην Δεκεμβρίου. Ἐπιστρέψας εἰς Θεσ)νίκην ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Sarrail ὅστις τὸν συνεχάρη αὐτοπροσώπως διὰ τὰς ὑπηρεσίας ἃς προσέφερε.

σπασμα, τὸ ὁποῖον ἀπέκρουσε μὲ σοβαρὰς ἀπωλείας βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν τὴν 3ην τοῦ μηνός, ὁπότε αἰφνιδιάσθησαν οἱ Βούλγαροι καὶ ὑπέστησαν σοβαρὰς ἀπωλείας. Τότε ὁ ἐχθρὸς ἀπέστειλε δύο ταξιαρχίας τῆς 11ης Μεραρχίας ἀπὸ τὸ Ἰστὶπ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ταξιαρχίας τῆς 7ης Μεραρχίας, ἥτις εὑρίσκετο εἰς τὸ μέτωπον (1) καὶ οὕτω οἱ Γάλλοι ἦσαν ἤδη ἀντιμέτωποι πρὸς 24 βουλγαρικὰ τάγματα.

Εἰς τὸ Βοζαρτζὶ ἐπὶ τοῦ Τσέρνα, ὀκτὼ μίλια νοτιοδυτικῶς τῆς συμβολῆς του μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ, διετηρεῖτο ἡ γέφυρα καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ δεύτερον προγεφύρωμα. Οἱ Γάλλοι κατεῖχον ἤδη σχετικῶς ἐξηρμένον ἔδαφος, ὁ Τσέρνα καὶ ὁ Ἀξιὸς ἐπροστάτευον τὰ πλευρά των, καὶ εὑρίσκοντο οὕτω εἰς θέσιν σχεδὸν ἀπόρθητον, ἐκτὸς ἐὰν ὁ ἐχθρὸς ἐσκέπτετο νὰ διαβῇ τὸν Τσέρνα ὄπισθεν αὐτῶν. Τοιοῦτος ἄμεσος κίνδυνος δὲν ὑφίστατο, διότι ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ἐκαλύπτετο εἰς μεγάλην ἔκτασιν ὑπὸ σερβικοῦ ἀποσπάσματος τό ὁποῖον εἶχεν ἀπωθηθῆ ἐκ Βελεσσῶν, καὶ τὸ ὁποῖον εἶχεν ὄπισθέν του θέσιν ἰσχυροτάτην εἰς τὴν στενωπὸν Μπαμποῦνα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βελεσσῶν Περλεπέ. Τὴν 31ην Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Sarrail ἔλαβε τηλεγράφημα τοῦ Βοεβόδα Ποῦτνικ ὅστις ἀνήγγελλεν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἀπεπειραθῆ ἀνάκτησιν τῶν Σκοπίων διὰ δύο Μ)χιῶν καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ οἱ Γάλλοι νοτίως. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Γάλλος διοικητὴς ἔμαθε τὴν μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Sarrail καὶ τῆς βρεττανικῆς Κυβερνήσεως ἐπελθοῦσαν ἐν Λονδίνῳ συμφωνίαν τῆς 29ης μηνός καθ᾽ ἣν ὁ στρατηγὸς Mahon θὰ ὑπερήσπιζε τὸν σιδηρόδρομον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Κριβολάκ. Ἐγνώριζεν οὗτος ὅτι οἱ Βρεττανοὶ δὲν ἦσαν εἰσέτι εἰς θέσιν νὰ τὸν ἐξυπηρετήσουν τόσον, ἀλλ᾽ ἠδύναντο τοὐλάχιστον ν᾽ἀναλάβουν τμῆμα τῆς ἀμυντικῆς τοποθεσίας τῆς γαλλικῆς 156ης Μεραρχίας βορειοδυτικῶς τῆς λίμνης Δοϊράνης. Ὁ στρατηγὸς Sarrail ἐφρόνει ὅτι θὰ ἠδύνατο τότε νὰ καταφέρῃ δύο σημαντικὰ πλήγματα διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Σέρβους. Πρωτίστως θὰ ἐξεκαθάριζε ὁλόκληρον τὴν ἐδαφικὴν ἔκτασιν μεταξὺ τῶν θέσεων ἃς κατεῖχεν ἤδη, βορειοδυτικῶς τῆς λίμνης Δοϊράνης, καὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς μεθορίου (Μπελάσιτζα Πλάνινα), καὶ θὰ κατελάμβανεν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερον μέρος τῆς κορυφογραμμῆς. Τοῦτο θὰ τῷ ἐπέτρεπε νὰ δεσπόζῃ τῆς κοιλάδος Στρωμνίτσης καὶ τῆς πόλεως τῆς Στρωμνίτσης ὄπισθεν τῆς κορυφῆς, θὰ ἐνέπνεεν οὕτω εἰς τοὺς Βουλγάρους φόβον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἰδίου των ἐδάφους καὶ θὰ τοὺς ἠνάγκαζε πιθανῶς ν᾽ ἀποστείλουν στρατεύματα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν ἔτι βο-

---

(1) Lou, σελ. 64. Αἱ ἀπώλειαι τῆς βουλγαρικῆς 11ης Μ)χίας εἰς τὴν ἐπίθεσιν ταύτην ὑπερέβησαν τὰς 3.000. Ἡ Μ)χία αὐτή, γνωστὴ προηγουμένως ὡς «Μακεδονικὴ Λεγεών», δὲν εἶχεν ἄλλοτε πολεμήσει καὶ δὲν εἶχε συμπληρώσει καὶ τὴν ἐκπαίδευσίν της.

ρειότερον εὑρισκομένων Σέρβων. Ἐπέτυχεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, περισσότερον ἢ ἐπαρκῶς νὰ ἑλκύσῃ τοὺς Βουλγάρους εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Τὸ δεύτερον πλῆγμά του θὰ ἐγίνετο δυτικῶς ἐκεῖθεν τοῦ Τσέρνα κατὰ τοῦ πλευροῦ τῶν βουλγαρικῶν φαλάγγων, αἱ ὁποῖαι κατεδίωκον τοὺς Σέρβους ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν Βελεσσῶν.

Αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς 156ης Μεραρχίας ἐπέτυχον ἐν τῷ συνόλῳ των, καίτοι δυστυχῶς ὑπῆρξεν ἀδύνατος ἡ ἀποστολὴ τῶν ὑπολοίπων δύο ταξιαρχιῶν τῆς βρεττανικῆς 10ης Μ)χίας μόλις ἐζήτησε τοῦτο ὁ στρατηγὸς Sarrail, διότι οἱ σιδηρόδρομοι ἦσαν ἀπησχολημένοι λόγῳ τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων. Τὴν 3ην Νοεμβρίου ἡ 156η Μεραρχία κατέλαβε τὰ χωρία Ντορλομπὸς καὶ Καγιαλί. Τὴν 6ην τοῦ μηνός, μετὰ διήμερον πυκνὴν ὁμίχλην, ἐξαπέλυσεν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ «Fortin Boulgare» (βουλγαρικὸν ἐρυμάτιον) καὶ τοῦ λόφου 526, ἐπὶ τῶν νοτίως τοῦ Κοστουρίνο κλίσεων. Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀπέτυχε, ἀπωλέσθη δὲ καὶ τὸ Ντορλομπὸς εἰς ἀντεπίθεσίν τινα. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ὅμως ἡ Μεραρχία ἐγκατεστάθη εἰς τὴν κορυφογραμμήν, κατέλαβε τὸ Fortin Boulgare καὶ τὸν λόφον 526 καὶ ἐξηνάγκασε τάς βουλγαρικὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κοστουρίνο - Στρωμνίτσα πυροβολαρχίας ν᾿ ἀποσυρθοῦν. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἐπετέλεσε μεγάλην πρόοδον ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ, καταλαβοῦσα τὴν «Dorsale des sinq arbres» (Ράχις τῶν πέντε δένδρων) καὶ ἀφικομένη εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ Ὀρμανλὶ καὶ Κοστουρίνο. Τὰ στρατεύματα ὅμως τὰ ὁποῖα, ὡς τὰ τῆς 10ης Μεραρχίας, εἶχον ἔλθει ἐκ τῆς χερσονήσου Καλλιπόλεως, ἦσαν ἐξηντλημένα καὶ εἶχον σημαντικὰς ἐλλείψεις εἰς ἐπιμελητειακὸν ὑλικόν. Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐνισχυθῆ ἐπὶ τοῦ Μπελάσιτσα Πλάνινα (1), ἂν καὶ ὄχι εἰς μεγάλην κλίμακα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ στρατηγὸς Sarrail διέταξε νὰ παύσῃ προσωρινῶς ἡ ἐπιθετικὴ ἐνέργεια. Ἀφικομένου τοῦ ὑπολοίπου τμήματος τῆς βρεττανικῆς 10ης Μεραρχίας (2), αἱ 30ὴ καὶ 31 Ταξιαρχίαι της ἀντικατέστησαν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τοῦ Κοστουρίνο μέχρι τῆς λίμνης Δοϊράνης τὴν νύκτα τῆς 28ης, ὁπότε τὸ στρατηγεῖον τῆς 10ης Μεραρχίας ἀνεχώρησεν εἰς Ντεντελί.

Τὰ ὑψηλότερον ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα στρατεύματα τὰ ὁποῖα

---

(1) Τὸ 14ον Σύνταγμα εὑρίσκετο εἰς τὴν Στρώμνιτσαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ εἶχεν ἀναλάβει ἐνέργειαν, ὡς εἴδομεν, τὴν 21ην Ὀκτωβρίου. Τὴν 28ην προωθήθη εἰς Στρώμνιτσαν τὸ 44ον Σ)μα τῆς 2ας Μ)χίας, τὸ ὁποῖον ἐφρούρει τὴν ἑλληνικὴν μεθόριον περὶ τὸ Πετρίτσι. Προὐχώρησεν ἀμέσως εἰς Κοστουρίνο καὶ ἐγκατεστάθη εἰς χαρακώματα. (Lon, σελ. 62).

(2) Ἡ 31η Ταξιαρχία ἀνεχώρησε διὰ Γευγελῆν μεταξὺ τῆς 7ης καὶ τῆς 10ης τοῦ μηνός. Ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς προωθήσεως τῆς 29ης Ταξιαρχίας, ἐπετράπη ἡ χρησιμοποίησις τῆς γραμμῆς τῆς Δοϊράνης, ὅπου ἡ Ταξιαρχία ἀφίκετο μεταξὺ τῆς 13ης καὶ 15ης τοῦ μηνός.

κατ᾽ ἀρχὰς ἀπετελοῦντο ἐκ τῆς 57ης Μ)χίας καὶ βραδύτερον καὶ ἐκ τῆς 122ας Μ)χίας, εἶχον ἐνεργήσει ἐν τῷ μεταξὺ γενναίως δραστηρίως ἐν τῇ ἀντιλήψει ὅτι ὤφειλον νὰ ὑπερασπίσουν τὴν ὄπισθέν των γραμμὴν μέχρι Γκράντεκ. Ὁ στρατηγὸς Leblois διαπιστώσας ὅτι αἱ ἀτραποὶ αἱ ὁποῖαι ἔβαινον πρὸς δυσμὰς ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Τσέρνα πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ντέσνα Μπαμπούνα δὲν ἦσαν βαταὶ ὑπὸ πεδινοῦ πυρ)κοῦ, ἐνῷ αἱ ὀρειβατικαί του πυρ)χίαι ἦσαν δεσμευμέναι εἰς τὸ προγεφύρωμα τοῦ Καραχότζαλι, ἔλαβε τὴν ἄδειαν τοῦ στρατηγοῦ Sarrail νὰ προχωρήσῃ πρὸς Βελεσσὰ καὶ ὄχι κατὰ μῆκος τοῦ Ἀξιοῦ, δηλαδὴ νὰ προσβάλῃ τὰ νῶτα τῶν βουλγαρικῶν φαλάγγων ἀντὶ τῶν πλευρῶν των. Ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀδείας κατέλαβε τὴν 5ην Νοεμβρίου τὸ Καμεντὸλ καὶ τὸ Ντέμπριστα εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τσέρνα, καὶ τὸν σταθμὸν Γκράντσκο βορείως τῆς συμβολῆς τῶν δύο ποταμῶν. Τὴν 6ην καὶ τὴν 7ην τοῦ μηνὸς ἀνεχαιτίσθη πρὸ ἰσχυροτάτης θέσεως, τοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἀρχαγγέλου, κειμένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου.

Τὴν 8ην τοῦ μηνὸς ἦλθεν ὁ στρατηγὸς de Lardemelle, διοικητὴς τῆς 122ας Μ)χίας καὶ ἐπειδὴ τὸ κύριον μέρος τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα ἦσαν τότε διαθέσιμα πρὸς ἐπίθεσιν ἦσαν τὰ στρατεύματα τῆς Μ)χίας αὐτοῦ, ὁ στρατηγὸς Sarrail τὸν διέταξε ν᾽ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ στρατηγὸς Lardemelle ἐπανῆλθε κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ σχέδιον τοῦ στρατηγοῦ Sarrail, δηλαδὴ τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ πλευροῦ μεταξὺ Τσέρνα καὶ Ντέσνα Μπαμπούνα. Εἶχεν ὅμως καθυστερήσει πολύ. Ὅλη ἡ κατάστασις εἶχεν ἀλλάξει. Διότι οἱ Βούλγαροι μὴ ἐνδιαφερόμενοι πλέον διὰ τὴν τύχην τῶν Σέρβων εἰς τὴν στενωπὸν Μπαμπούνα προπαρασκευάζοντο νὰ συγκεντρώσουν τὴν κυρίαν των προσπάθειαν κατὰ τῶν Γάλλων. Τὸ ἀληθὲς δρᾶμα, ὡς δύναται ἐν τῇ πραγματικότητι νὰ κληθῇ μιὰ μάχη ἐκ συναντήσεως, μόλις ἤρχιζε.

Τὴν 9ην τοῦ μηνὸς οἱ Γάλλοι κατέλαβον τὰ χωρία Κρουσέβιτσα καὶ Σίρκοβο, ἀμφότερα εἰς ἀπόστασιν 21)2 περίπου μιλίων ἀπὸ τοῦ Τσέρνα. Τὴν ἐπομένην ὁ στρατηγὸς de Lardemelle εἶχεν ἀποφασίσει νὰ καταλάβῃ τὰ ὑψώματα ἐκεῖθεν τοῦ Καμεντόλ, Μοζέν, Σίρκοβο καί Κρουσέβιτσα ὡς καὶ τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἀρχαγγέλου, εἰς τὴν ἑτέραν πλευρὰν ἀρκετὰ βαθείας κοιλάδος. Ἐφρόνει ὅτι θὰ ἠδύνατο τότε νὰ συντρίψῃ τὰς δυτικῶς τοῦ Τσέρνα βουλγαρικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θὰ συνελαμβάνοντο μεταξὺ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων, ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τούτων, καὶ τοῦ σερβικοῦ ἀποσπάσματος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βελεσσῶν—Περλεπέ. Ὅταν θὰ ἐγίνετο τοῦτο θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ προχωρήσῃ πρὸς βορρᾶν κατὰ τῶν Βελεσσῶν. Τὸ σχέδιον ἦτο καλὸν καὶ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, ἐὰν ἐφηρμόζετο πρὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Ἐπρόκειτο ν᾽ ἀποδειχθῇ, ὡς συνέβη τοσάκις εἰς πολέμους,

ἀληθὲς τὸ παλαιὸν γνωμικὸν ὅτι ὅστις δὲν πράττει τι ὅταν δύναται εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπανεύρῃ ἄλλην εὐκαιρίαν.

Ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν ἀντιμετώπων δυνάμεων δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ γαλλικὸν δεξιὸν εὑρίσκετο ἡ 156η Μεραρχία μὲ μέτωπον πρὸς τὸ Μπελάσιτσα Πλάνινα, καλύπτουσα τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι Γκράντεκ. Δύο συντάγματα τῆς 57ης Μεραρχίας ἐκάλυπτον τὸν σιδηρόδρομον καὶ τὸν Ἀξιὸν ἀπὸ Γκράντεκ μέχρι Καράχοτζαλι. Ἡ 122α Μεραρχία μετὰ δύο συνταγμάτων τῆς 57ης Μεραρχίας κατεῖχε τὸν Ἀξιὸν καὶ τὸν Τσέρνα, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Γκράντσκο μέχρι τοῦ προγεφυρώματος τοῦ Βοζαρτσί, τῶν προκεχωρημένων τμημάτων ἐχόντων μέτωπον πρὸς δυσμὰς καὶ εὑρισκομένων εἰς ἀπόστασιν 2—3 μιλίων ἐκεῖθεν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τσέρνα. Ἀπέναντι τῶν τμημάτων τούτων ὑπῆρχον δύο βουλγαρικὰ συντάγματα ἐπὶ τοῦ Μπελάσιτσα Πλάνινα, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα τρεῖς ταξιαρχίαι, ἤτοι ἓξ ἄλλα συντάγματα.

Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς καθ᾽ ἣν ὁ στρατηγὸς de Lardemelle κατέστρωνε σχέδια διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς 10ης Μεραρχίας, ὁ διοικητὴς τῆς βουλγαρικῆς Δευτέρας Στρατιᾶς στρατηγὸς Τοντορὼφ ἀνέθετεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ του συνταγματάρχην Μπογντάνωφ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν γαλλικὴν προχώρησιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῷ ἀνέθετε τὴν διοίκησιν τῶν δύο δυτικῶς τοῦ Τσέρνα βουλγαρικῶν συνταγμάτων (3ου καὶ 53ου), τῷ διέθεσε δὲ καὶ τὸ 49ον Σύνταγμα τῆς 5ης Μεραρχίας, τὸ ὁποῖον μόλις εἶχεν ἔλθει εἰς Βελεσσά (1).

Ἡ Διαταγὴ τοῦ συν)χου Μπογντάνωφ ἔλεγεν ἁπλῶς «νὰ ἀναχαιτισθῇ ἡ ἐχθρικὴ προχώρησις». Ἀλλ᾽ οὗτος ἐν τῇ πραγματικότητι ἐξαπέλυσεν εἰς γενικὴν ἐπίθεσιν πρῶτον τὰ ἤδη ἐπὶ τόπου δύο συντάγματα καὶ εἶτα τὸ 49ον Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον παρέλαβε ὅταν κατήρχετο ἐκ Βελεσσῶν.

Οὕτω τὴν 10ην τοῦ μηνὸς ἀμφότερα τὰ μέρη ἐκινήθησαν πρὸς τὰ πρόσω σχεδὸν ταὐτοχρόνως. Ἡ Βουλγαρικὴ ἐπίθεσις ἦτο χλιαρὰ καὶ οὐδόλως ἀνεπτύχθη πλήρως, οὐχ ἧττον παρέλυσε τελείως τὴν κατὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου προσπάθειαν τῶν δύο γαλλικῶν ταγμάτων. Οἱ Γάλλοι εἰς τὸ πλευρὸν τοῦτο κατέλαβον μόνον τὸ Ντόλνιε (Κάτω) Τσίτσεβο, ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὸ Μοναστήριον. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ἡ κατάστασις ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτή. Οἱ Βούλγαροι ἠρνήθησαν νὰ ἐξέλθουν τῶν χαρακωμάτων των παρὰ τὰς διαταγὰς καὶ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν ὁ συν)ρχης Μπογντάνωφ, ὅστις ἐνέδωκεν ἐν τέλει διατάξας αὐτοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς χαρακώματα ἐκεῖ ὅπου ἦσαν.

(1) Lon, σελ. 64 καὶ ἑφεξῆς. Ἡ 5η Μ)χία εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς ῥουμανικῆς μεθορίου, ὅπου ἐστάθμευε μέχρι τότε.

ἀληθὲς τὸ παλαιὸν γνωμικὸν ὅτι ὅστις δὲν πράττει τι ὅταν δύναται εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπανεύρῃ ἄλλην εὐκαιρίαν.

Ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν ἀντιμετώπων δυνάμεων δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ γαλλικὸν δεξιὸν εὑρίσκετο ἡ 156η Μεραρχία μὲ μέτωπον πρὸς τὸ Μπελάσιτσα Πλάνινα, καλύπτουσα τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι Γκράντεκ. Δύο συντάγματα τῆς 57ης Μεραρχίας ἐκάλυπτον τὸν σιδηρόδρομον καὶ τὸν Ἀξιὸν ἀπὸ Γκράντεκ μέχρι Καράχοτζαλι. Ἡ 122α Μεραρχία μετὰ δύο συνταγμάτων τῆς 57ης Μεραρχίας κατεῖχε τὸν Ἀξιὸν καὶ τὸν Τσέρνα, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Γκράντσκο μέχρι τοῦ προγεφυρώματος τοῦ Βοζαρτσί, τῶν προκεχωρημένων τμημάτων ἐχόντων μέτωπον πρὸς δυσμὰς καὶ εὑρισκομένων εἰς ἀπόστασιν 2—3 μιλίων ἐκεῖθεν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τσέρνα. Ἀπέναντι τῶν τμημάτων τούτων ὑπῆρχον δύο βουλγαρικὰ συντάγματα ἐπὶ τοῦ Μπελάσιτσα Πλάνινα, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα τρεῖς τρξιαρχίαι, ἤτοι ἓξ ἄλλα συντάγματα.

Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς καθ᾽ ἣν ὁ στρατηγὸς de Lardemelle κατέστρωνε σχέδια διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς 10ης Μεραρχίας, ὁ διοικητὴς τῆς βουλγαρικῆς Δευτέρας Στρατιᾶς στρατηγὸς Τοντορὼφ ἀνέθετεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ του συνταγματάρχην Μπογντάνωφ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν γαλλικὴν προχώρησιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῷ ἀνέθετε τὴν διοίκησιν τῶν δύο δυτικῶς τοῦ Τσέρνα βουλγαρικῶν συνταγμάτων (3ου καὶ 53ου), τῷ διέθεσε δὲ καὶ τὸ 49ον Σύνταγμα τῆς 5ης Μεραρχίας, τὸ ὁποῖον μόλις εἶχεν ἔλθει εἰς Βελεσσά (1).

Ἡ Διαταγὴ τοῦ συν)χου Μπογντάνωφ ἔλεγεν ἁπλῶς «νὰ ἀναχαιτισθῇ ἡ ἐχθρικὴ προχώρησις». Ἀλλ᾽ οὗτος ἐν τῇ πραγματικότητι ἐξαπέλυσεν εἰς γενικὴν ἐπίθεσιν πρῶτον τὰ ἤδη ἐπὶ τόπου δύο συντάγματα καὶ εἶτα τὸ 49ον Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον παρέλαβε ὅταν κατήρχετο ἐκ Βελεσσῶν.

Οὕτω τὴν 10ην τοῦ μηνὸς ἀμφότερα τὰ μέρη ἐκινήθησαν πρὸς τὰ πρόσω σχεδὸν ταὐτοχρόνως. Ἡ Βουλγαρικὴ ἐπίθεσις ἦτο χλιαρὰ καὶ οὐδόλως ἀνεπτύχθη πλήρως, οὐχ ἧττον παρέλυσε τελείως τὴν κατὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου προσπάθειαν τῶν δύο γαλλικῶν ταγμάτων. Οἱ Γάλλοι εἰς τὸ πλευρὸν τοῦτο κατέλαβον μόνον τὸ Ντόλνιε (Κάτω) Τσίτσεβο, ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὸ Μοναστήριον. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ἡ κατάστασις ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτή. Οἱ Βούλγαροι ἠρνήθησαν νὰ ἐξέλθουν τῶν χαρακωμάτων των παρὰ τὰς διαταγὰς καὶ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν ὁ συν)ρχης Μπογντάνωφ, ὅστις ἐνέδωκεν ἐν τέλει διατάξας αὐτοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς χαρακώματα ἐκεῖ ὅπου ἦσαν.

---

(1) Lon, σελ. 64 καὶ ἐφεξῆς. Ἡ 5η Μ)χία εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς ῥουμανικῆς μεθορίου, ὅπου ἐστάθμευε μέχρι τότε.

ἀληθὲς τὸ παλαιὸν γνωμικὸν ὅτι ὅστις δὲν πράττει τι ὅταν δύναται εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπανεύρῃ ἄλλην εὐκαιρίαν.

Ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν ἀντιμετώπων δυνάμεων δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ γαλλικὸν δεξιὸν εὑρίσκετο ἡ 156η Μεραρχία μὲ μέτωπον πρὸς τὸ Μπελάσιτσα Πλάνινα, καλύπτουσα τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι Γκράντεκ. Δύο συντάγματα τῆς 57ης Μεραρχίας ἐκάλυπτον τὸν σιδηρόδρομον καὶ τὸν Ἀξιὸν ἀπὸ Γκράντεκ μέχρι Καράχοτζαλι. Ἡ 122α Μεραρχία μετὰ δύο συνταγμάτων τῆς 57ης Μεραρχίας κατεῖχε τὸν Ἀξιὸν καὶ τὸν Τσέρνα, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Γκράντσκο μέχρι τοῦ προγεφυρώματος τοῦ Βοζαρτσί, τῶν προκεχωρημένων τμημάτων ἐχόντων μέτωπον πρὸς δυσμὰς καὶ εὑρισκομένων εἰς ἀπόστασιν 2—3 μιλίων ἐκεῖθεν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τσέρνα. Ἀπέναντι τῶν τμημάτων τούτων ὑπῆρχον δύο βουλγαρικὰ συντάγματα ἐπὶ τοῦ Μπελάσιτσα Πλάνινα, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Τσέρνα τρεῖς τρξιαρχίαι, ἤτοι ἓξ ἄλλα συντάγματα.

Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς καθ᾽ ἣν ὁ στρατηγὸς de Lardemelle κατέστρωνε σχέδια διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς 10ης Μεραρχίας, ὁ διοικητὴς τῆς βουλγαρικῆς Δευτέρας Στρατιᾶς στρατηγὸς Τοντορὼφ ἀνέθετεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ του συνταγματάρχην Μπογντάνωφ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν γαλλικὴν προχώρησιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῷ ἀνέθετε τὴν διοίκησιν τῶν δύο δυτικῶς τοῦ Τσέρνα βουλγαρικῶν συνταγμάτων (3ου καὶ 53ου), τῷ διέθεσε δὲ καὶ τὸ 49ον Σύνταγμα τῆς 5ης Μεραρχίας, τὸ ὁποῖον μόλις εἶχεν ἔλθει εἰς Βελεσσά (1).

Ἡ Διαταγὴ τοῦ συν)χου Μπογντάνωφ ἔλεγεν ἁπλῶς «νὰ ἀναχαιτισθῇ ἡ ἐχθρικὴ προχώρησις». Ἀλλ᾽ οὗτος ἐν τῇ πραγματικότητι ἐξαπέλυσεν εἰς γενικὴν ἐπίθεσιν πρῶτον τὰ ἤδη ἐπὶ τόπου δύο συντάγματα καὶ εἶτα τὸ 49ον Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον παρέλαβε ὅταν κατήρχετο ἐκ Βελεσσῶν.

Οὕτω τὴν 10ην τοῦ μηνὸς ἀμφότερα τὰ μέρη ἐκινήθησαν πρὸς τὰ πρόσω σχεδὸν ταὐτοχρόνως. Ἡ Βουλγαρικὴ ἐπίθεσις ἦτο χλιαρὰ καὶ οὐδόλως ἀνεπτύχθη πλήρως, οὐχ ἧττον παρέλυσε τελείως τὴν κατὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου προσπάθειαν τῶν δύο γαλλικῶν ταγμάτων. Οἱ Γάλλοι εἰς τὸ πλευρὸν τοῦτο κατέλαβον μόνον τὸ Ντόλνιε (Κάτω) Τσίτσεβο, ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὸ Μοναστήριον. Τὴν 11ην τοῦ μηνὸς ἡ κατάστασις ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτή. Οἱ Βούλγαροι ἠρνήθησαν νὰ ἐξέλθουν τῶν χαρακωμάτων των παρὰ τὰς διαταγὰς καὶ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν ὁ συν)ρχης Μπογντάνωφ, ὅστις ἐνέδωκεν ἐν τέλει διατάξας αὐτοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς χαρακώματα ἐκεῖ ὅπου ἦσαν.

---

(1) Lon, σελ. 64 καὶ ἐφεξῆς. Ἡ 5η Μ)χία εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς ῥουμανικῆς μεθορίου, ὅπου ἐστάθμευε μέχρι τότε.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ Γάλλοι μόλις ἀργὰ τὴν ἑσπέραν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβουν τὸ Γκόρνγι Τσίτσεβο, ἀλλὰ καὶ τότε τοὺς ἠπείλει τὸ Μοναστήριον, καίτοι εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν χιλίων ὑαρδῶν βορειοδυτικῶς. Ἦτο ἴσως ἡ κρίσιμος στιγμή. Ἐὰν ὁ στρατηγὸς de Lardemelle ἐγνώριζε πόσον ἐξηντλημένος καὶ ἀποτεθαρρυμένος ἦτο ὁ ἐχθρός, ἀσφαλῶς θὰ ἐσυνέχιζε τὴν προχώρησίν του, ἀλλ' ἡ σύγχυσις τῶν Βουλγάρων συνεκαλύφθη ὑπὸ τὴν ἀχλὺν τοῦ πολέμου. Τὴν νύκτα οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν καὶ τὰ δύο Τσίτσεβο.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ θορυβώδης Μπογντάνωφ εἶχε διατάξει γενικὴν ἐπίθεσιν διὰ τὴν πρωΐαν τῆς 12ης τοῦ μηνός, ἐξαποστέλλων ἓν σύνταγμα κατὰ τοῦ Γκράντσκο, ἕτερον κατὰ τῶν δύο Τσίτσεβο (τὰ ὁποία ἐνόμιζεν ἀκόμη ὅτι κατείχοντο ὑπὸ τῶν Γάλλων) καὶ ἄλλο κατὰ τοῦ Μρζέν. Αὐτὴν τὴν φορὰν τὰ στρατεύματά του ἀνταπεκρίθησαν πρὸς τὴν ἔκκλησίν του καὶ προῦχώρησαν καθ' ὅλον τὸ μέτωπον. Τὸ 3ον Σύνταγμα ἐπέτυχε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν σταθμὸν Γκράντσκο καὶ τὸ 53ον ἀφίκετο εἰς Κρουσεβίτσα ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα (1). Τὴν 13ην τοῦ μηνὸς ἐπανεληφθησαν αἱ ἐπιθέσεις, ἀλλ' οἱ Βούλγαροι, ὅταν προώδευσαν κατά τι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας, διετάχθησαν νὰ διατηρήσουν ὅ,τι εἶχον κερδίσει. Ὁ στρατηγὸς Τοντορὼφ εἶχεν ἀποστείλει δύο ἄλλας ταξιαρχίας τῆς 5ης Μεραρχίας· οὗτος ἐπεθύμει νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ ἐπίθεσις μέχρις οὗ αἱ ταξιαρχίαι θὰ ἠδύναντο νὰ μετάσχουν αὐτῆς. Ἡ θέσις τῶν Γάλλων ἦτο ἐνδεχόμενον ν' ἀποβῇ ἐντὸς ἡμερῶν τινων ὑπερβολικῶς δυσχερής, ἰδίως διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Ἀξιοῦ ἐχθρικὴ 11η Μεραρχία ἀπὸ δεκαημέρου ἤδη ἀνεσυνετάσσετο καὶ ἦτο πιθανὸν ν' ἀναλάβῃ ἐπίθεσιν προσεχῶς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις εἶχε μάθει τὴν ἀπεγνωσμένην καὶ κρίσιμον θέσιν εἰς ἣν εἶχον περιέλθει οἱ Σέρβοι καὶ ἦτο περίφοβος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων της στρατευμάτων, ὄχι μόνον διότι ταῦτα εὑρίσκοντο εἰς θέσιν ἐκτεθειμένην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐχθρότητα τῶν εἰς τὰ νῶτα των Ἑλλήνων.

Εἰδοποίησαν τὴν 12ην τοῦ μηνὸς τὸν στρατηγὸν Sarrail περὶ τοῦ κινδύνου ὃν διέτρεχε, τὸν διέταξαν τρόπον τινα νὰ τερματίσῃ τὴν ἐπίθεσίν του, σχεδὸν δὲν τὸν ὑπεστήριξαν ὅταν ἐζήτησε ν' ἀποσταλοῦν βρεττανικὰ στρατεύματα εἰς Μοναστήριον πρὸς βοήθειαν τοῦ σερβικοῦ ἀποσπάσματος, ὑποχωροῦντος ἤδη εἰς τὴν πόλιν αὐτήν. Τῆς αἰτήσεώς του ἀπορριφθείσης κατόπιν ὁδηγιῶν τοῦ βρεττανικοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, διέταξε τὴν 17ην τοῦ μηνὸς τοὺς στρατηγοὺς de Lardemelles καὶ Leblois νὰ προβοῦν

---

(1) Οἱ Γάλλοι ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἀπώλεσαν ἔδαφος τὴν ἡμέραν αὐτήν. Ἐὰν ἔχῃ οὕτω, τότε ἐγκατέλειψαν τὸν σταθμὸν ἀσφαλῶς τὴν 13ην τοῦ μηνός.

εἰς προκατορκτικὰς προετοιμασίας πρὸς ὑποχώρησιν. Ἀπὸ τῆς 14ης τοῦ μηνὸς τὸ μέτωπον ἦτο ἤρεμον. Τὴν 20ὴν οἱ Βούλγαροι ἐπετέθησαν πάλιν. Μία τῶν μόλις ἀφιχθεισῶν ταξιαρχιῶν τῆς 5ης Μεραρχίας ἀνῆλθε τὴν ὁδὸν Περλεπὲ-Βοζαρτσὶ καὶ ἐγκατεστάθη ἐπὶ ὑψώματος δεσπόζοντος τοῦ προγεφυρώματος τοῦ Βοζαρτσί. Οἱ Γάλλοι ὑπεχώρησαν εἰς ἓν ἢ δύο σημεῖα, ὁ δὲ στρατηγὸς de Lardemelle, ἐλθὼν αὐτοπροσώπως ἐπὶ τόπου, διέταξε τὴν ὑποχώρησιν ὅλων τῶν στρατευμάτων ἐντεῦθεν τοῦ Τσέρνα. Ὁ στρατηγὸς Sarrail ἠγανάκτησε παλὺ διὰ τὴν ὑποχώρησιν ταύτην, καίτοι τὴν ἐσκέπτετο καὶ αὐτός. Ὅταν ὅμως ἔλαβε σχετικὰς πληροφορίας ἀντελήφθη ὅτι οὐδὲν τῷ ὑπελείπετο εἰ μὴ νὰ διατάξῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Τσέρνα γεφυρῶν. Τὴν 22αν τοῦ μηνὸς ἔμαθεν ὅτι ἀπέτυχεν ἡ σερβικὴ κατὰ τῶν Σκοπείων ἐπίθεσις, ὁ μόνος ἀποχρῶν λόγος τῆς ἰδίας αὐτοῦ προελάσεως, καὶ ἀμέσως διέταξε πρετοιμασίας πρὸς ὑποχώρησιν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἤρχιζον μὲ τὴν διακόμισιν τῶν μεγάλων ποσοτήτων ὑλικοῦ, αἵτινες εἶχον συγκεντρωθῆ μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Τσέρνα.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ Ι.

Ἀπάντησις ἐπιδοθεῖσα πρὸς τὸν στρατηγὸν Joffre *τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου 1915.*

Κατόπιν τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28ης Ὀκτωβρίου 1915 δηλώσεως τοῦ γαλλικοῦ ἐπιτελείου, περιλαμβανούσης ὁριστικοὺς ὑπολογισμοὺς περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ λιμένος Θεσ)νίκης καὶ τῆς μεταφορικῆς ἀποδόσεως τῶν σιδηροδρόμων εἰς Σερβίαν (περὶ ὧν στοιχείων οὐδεμίαν ἀναλαμβάνει εὐθύνην τό Ἐπιτελεῖον τοῦ Βρεττανικοῦ Στρατηγείου) καὶ δεδομένου ὅτι ὁ στρατηγὸς Joffre καὶ τὸ γαλλικὸν Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ἐπιθυμοῦν τὰ βρεττικὰ στρατεύματα νὰ ἐκτελέσουν αὐστηρῶς περιωρισμένην ἀποστολήν, δηλαδὴ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν θέσιν τῆς Θεσ)νίκης μέχρι Κριβολὰκ συμπεριλαμβανομένου, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀναλαμβάνοντος τὸ καθῆκον τῆς προστασίας τοῦ σιδηροδρόμου μεταξὺ Κριβολὰκ καὶ Βελεσσῶν καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, (αἱ ἐπιχειρήσεις ἐν τῷ συνόλῳ των δὲν πρόκειται νὰ διεξαχθῶσι πέραν τῆς γραμμῆς Μοναστήριον—Σκόπια—Ἰστὶπ—Θεσ)νίκη καὶ θὰ ἀποβλέπουν μόνον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ) καὶ μὲ τὴν ῥητὴν συμφωνίαν ὅτι ἐὰν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ ἀποκατάστασις καὶ διατήρησις τῶν συγκοινωνιῶν μετὰ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ, τὸ σύνολον τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων θ' ἀποσυρθῇ, ἵνα χρησιμοποιηθῶσι ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις εἶναι ἑτοίμη νὰ συνεργασθῇ δραστηρίως καθ' ὃν τρόπον προτείνει ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΙΙ.

Δήλωσις τοῦ κ. Asquith *εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τοῦ Καλαί, τὴν 4ην Δεκεμβρίου 1915.*

Δὲν διατυποῦμεν γνώμην περὶ νέων ἐπιχειρήσεων δυναμένων ν᾽ ἀναληφθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὰ Βαλκάνια ἢ ἀλλαχοῦ, καὶ συμφωνοῦμεν ὅτι ὑφίστανται ζητήματα ἅτινα δέον νὰ ἐξετάζωνται ἐκ συμφώνου ὑπὸ τῶν Συμμάχων, Κατὰ τὴν γνώμην ὅμως τῶν στρατιωτικῶν συμβούλων τῆς βρεττανικῆς κυβερνήσεως ἡ διατήρησις τῆς σημερινῆς δυνάμεως τῶν 150.000 εἰς Θεσ)νίκην εἶναι ἐπικίνδυνος ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως καὶ ἐνδέχεται νὰ καταλήξῃ εἰς μεγάλην καταστροφήν. Δὲν δύναται ἑπομένως νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν περαιτέρω διατήρησιν αὐτῆς, φρονοῦν δὲ ὅτι πρέπει νὰ γίνουν ἄνευ ἀναβολῆς προπαρασκευαὶ ἐκκενώσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέθοδον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ὑποχωρήσεως, πρέπει ν᾽ ἀνακοινωθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι στρατιωτικαὶ ἀνάγκαι ὑποχρεώνουν τοὺς Συμμάχους νὰ καταλάβουν ἄνευ ἀναβολῆς καὶ προπαρασκευάσουν ἀμυντικῶς θέσεις τακτικάς, ἃς ὁ ἐπὶ τόπου στρατηγὸς θὰ κρίνῃ ἀναγκαίας διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν στρατευμάτων μας. Συγχρόνως δέον νὰ δοθῇ εἰς αὐτὴν ἡ διαβεβαίωσις ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν παράβασιν τῆς δεδηλωμένης προθέσεώς μας νὰ μὴ θίξωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΕΚ ΣΕΡΒΙΑΣ ΥΠΟΧΩΡΗΣΙΣ

ΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΤΟΥΡΙΝΟ

(Χάρτης 3)

Τὸ μέτωπον ὅπερ παρέλαβεν ἡ 10η Μεραρχία τὴν νύκτα τῆς 10ης Νοεμβρίου ἦτο εἰς περιοχὴν ἀγρίαν, σχεδὸν ἄνευ ἀτραπῶν διακεκομμένην ὑπὸ ἀποτόμων ὑψωμάτων καὶ κορυφογραμμῶν, ὅπου ἀραιοὶ θάμνοι καὶ ὀλίγαι νάνοι δρύες ἔζων οἱονεὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐν μέσῳ γυμνῶν βράχων. Περὶ Βουλγάρων ἐλάχιστα ἠδύνατό τις νὰ μάθῃ, ἐκτὸς ἀπὸ εὐαρίθμους λιποτάκτας οἱ ὁποῖοι ἔλεγον ὅτι ἀνεμένοντο ἐνισχύσεις ἐκ Στρωμνίτσης. Αἰφνιδία μεταβολὴ τοῦ καιροῦ ὑπῆρξεν πρὸς στιγμὴν ὀλεθριωτέρα τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν 26ην τοῦ μηνὸς ἤρχισε βροχή, ἐπηκολούθησε χιὼν καὶ αἱ ἀτραποὶ κατήντησαν ἀδιάβατοι. Μετὰ ταῦτα ἐσημειώθη σφοδρὸς παγετὸς συνοδευόμενος ὑπὸ ἰσχυροῦ ἀνέμου—σφοδρὰ θύελλα ἧς τὰ ἀποτελέσματα εἶναι τόσον καλῶς γνωστὰ ἀπὸ τὴν Χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως—καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐθέρισε τὰ στρατεύματα, ἰδίως τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων. Οἱ ἄνδρες ὑπέφερον ἐκ τῶν ῥαγδαίων βροχῶν τῆς χιόνος, σφοδρὸς δὲ παγετὸς ἐπάγωσε τὰ ἐνδύματά των ἐπὶ τοῦ σώματός των. Αἱ χλαῖναι εἶχον παγώσει εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὅταν ἀφῃροῦντο ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἐκτυπῶντο διὰ νὰ πέσῃ ὁ ἐπ' αὐτῶν πάγος ἐσχίζοντο ὡς σανίδες, ὡς δὲ προαναφέρθη, στρατεύματά τινα ἐστεροῦντο καὶ αὐτῶν καὶ οἱ σκοποὶ ἐχρησιμοποίουν ἀντὶ χλαίνης καλύμματα ἵππων. Οἱ ἀξιωματικοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ἄνδρας των νὰ κατακλίνωνται κατὰ τὰς ψυχροτέρας νύκτας, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξετέλουν πορείαν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν κωματώδη κατάστασιν εἰς ἣν περιήρχοντο.

Αἱ νύκτες τῆς 29ης καὶ 30ῆς τοῦ μηνὸς ἦσαν ἰδιαιτέρως τρομεραί. Διεκομίσθησαν ἑξακόσιοι καὶ πλέον ἄνδρες ἀπὸ τῆς 30ῆς καὶ 31ης Ταξιαρ-

χίας, πολλοὶ ἐν ἐξαντλήσει. Ἡ κόπωσις θὰ ἦτο ἀφόρητος καὶ ἂν ἔτι ὁ ὀργανισμὸς πολλῶν δὲν εἶχεν ἐξαντληθῇ ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως. Μεταξὺ τῶν ἀποσταλέντων ἐνταῦθα τμημάτων ὑπῆρχον καὶ οἱ διὰ λόγους ὑγείας ἀπομακρυθέντες ἐκ Γαλλίας ἄνδρες, οἵτινες ἀπεστάλησαν εἰς Ἀνατολήν, διότι ἦτο πιθανὸν νὰ δυνηθοῦν ν' ἀνεχθοῦν τὸ κλῖμα της. Οὗτοι εἶχον μεταφερθῆ ἤδη εἰς Θεσ)νίκην. Αἱ οἰκονομικαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ στρατοῦ ἤρχισαν νὰ ἀγοράζουν λινοστολάς, κολόβια καὶ ξυλάνθρακας, ἀλλ' οἱ προμηθευταὶ καὶ πωληταὶ δὲν ἐξετέλουν πάντοτε τὰς συμφωνίας των, καθυστεροῦντες σημαντικῶς. Εὐτυχῶς ὁ καιρὸς ἐβελτιώθη περὶ τὴν 3ην Δεκεμβρίου καὶ ἡ θερμοκρασία ἀνῆρθεν ἀρκετὰ τὸν βαθμὸν πήξεως. Διεκομίσθησαν εἰς Θεσ)νίκην ἐν ὅλῳ 23 ἀξιωματικοὶ καὶ 1663 ἄνδρες τῆς μεραρχίας, λόγῳ πλήρους ἐξαντλήσεως, κρυοπαγημάτων καὶ γενικῆς ἐξασθενήσεως.

Ὁ Ταξίαρχος Nicol, θορυβηθεὶς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τομέως του, ὅστις εἶχε σχεδὸν κενωθῆ ἕνεκεν ἀσθενειῶν, ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν στρατηγὸν Mahon τὴν 29ην Νοεμβρίου, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ νὰ τὸν κρατήσῃ ἐὰν δὲν τῷ ἀπεστέλλετο ἄλλη Ταξιαρχία. Ὁ στρατηγὸς Mahon δὲν εἶχεν ἔλλειψιν στρατευμάτων. Ὁλόκληρος ἡ 22α Μεραρχία εἶχεν ἤδη ἀποβιβασθῆ καὶ αἱ 26η, 27η καὶ 28η Μεραρχίαι ἀπεβιβάζοντο. Ἡ 22α Μεραρχία ὅμως ἦτο πλήρης μόνον ὡς πρὸς τὰ στρατεύματα· δὲν εἶχεν εἰσέτι ὅλα τὰ μεταγωγικά της· οὐχ' ἧττον ἡ παρουσία αὐτῆς ὡς καὶ τῶν στρατευμάτων τῶν τριῶν ἄλλων Μεραρχιῶν καθησύχασαν τοὺς μεγάλους φόβους τῶν στρατηγῶν Mahon καὶ Sarrail διὰ τὴν τύχην αὐτῆς ταύτης τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ὁ Βρεττανὸς διοικητὴς δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ἀποστείλῃ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἄλλα στρατεύματα περισσότερα τῶν ἀπαραιτήτων, ἀφοῦ εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ὑποχώρησις, καὶ ἔβλεπε πόσον δύσκολος ἦτο ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν ἤδη εὑρισκομένων ἐν Σερβίᾳ. Ἐπὶ πλέον ὁ στρατηγὸς Sarrail τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε μεγάλη ἐχθρικὴ συγκέντρωσις εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Στρωμνίτσης. Ὁ Γάλλος διοικητὴς ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τοῦτο, διότι διέθετεν μίαν μοῖραν ἀεροπλάνων, ἐνῷ ὁ Mahon οὐδὲ ἓν ἀεροπλάνον διέθετεν (1).

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπεφασίσθη ἡ ἀποστολὴ μόνον τοῦ τάγματος σκαπανέων τῆς 22ας Μ)χίας καὶ τοῦ 9ου Συν)τος Border, ἀντὶ τῆς ζητηθείσης Ταξιαρχίας. Τὸ ἔργον ὅπερ ἐπετέλεσε τὸ τάγμα τοῦτο ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν διὰ παροχετεύσεως καὶ ἐπισκευῆς τῶν ὁδῶν ὑπῆρξε πολύτιμον. Ὁ Ταξίαρχος Nicol εἶχεν ἀντικαταστήσει τὰ περισσότερον δοκιμα-

---

(1) Τὴν 30 Ν)βρίου οἱ Γάλλοι ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς 10ης Μεραρχίας ἐν Δοϊράνῃ δύο ἀεροπλάνα.

σθέντα 6)R. Munster Fusiliers καὶ 7)R. Doublin Fusiliers τῆς 30ῆς Ταξ)χίας διὰ τῶν 10)Hampshire καὶ 5)Connaught Rangers τῆς 29ης Ταξιαρχίας.

Δεκέμβριος 1915.

Ἡ κατάστασις τῆς 10ης Μ)χίας τὴν πρωΐαν τῆς 6ης Δεκεμβρίου δύναται νὰ περιγραφῇ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, διότι ἡ ἐκτεθειμένη πτέρυξ ἦτο ἡ ἀριστερά, τῆς δεξιᾶς ἀπωθηθείσης κατὰ κλιμάκιον καὶ οὐδεμίαν ἐπαφὴν ἐχούσης μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ ἀριστερὸν εὑρίσκετο ἐν ἐπαφῇ μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς χαράδρας Καγιαλί, ἥμισυ περίπου μίλιον νοτίως Κοστουρίνο, τῆς στενωποῦ ταύτης κατεχομένης ὑπὸ ἑνὸς μόνον λόχου τοῦ 7)R. Dublin Fusiliers. Ἡ γραμμὴ τῆς 30ῆς Ταξ)χίας (ἀντισυνταγματάρχης P. G. A. Cox) ἔβαινεν ἐκεῖθεν νοτιοανατολικῶς κατὰ μῆκος τῆς κορυφογραμμῆς Κοστουρίνο μέχρις ἐκεῖθεν τοῦ σερβικοῦ παραμεθορίου φυλακίου, μὲ τό 7)R. Dublin Fusiliers, εἰς τό ἀριστερόν, τὸ 5)Connaught Rangers, ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τὸ 10) Hampshire εἰς τὸ δεξιόν. Τὸ 7) R. Dublin Fnsiliers, μεῖον ἑνὸς λόχου, εὑρίσκετο ἐν ἐφεδρείᾳ βορείως Καγιαλί. Δεξιὰ τῆς 30ῆς Ταξ)χίας εὑρίσκετο ἡ 31 Ταξ)χία (Ταξίαρχος J. G. King-King) κατέχουσα μέτωπον ἄνω τῶν δύο μιλίων, βαῖνον σχεδὸν πρὸς νότον διὰ τῶν χωρίων Μεμεσλὶ καὶ Προτὲν μέχρι τοῦ ῥεύματος Κοζλὶ Ντερέ (1) μὲ τὸ 5)R. Jrish Fusiliers εἰς τὸ ἀριστερόν, μὲ ἕνα λόχον εἰς θέσιν προφυλακῶν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Βραχώδης Κορυφή», χωριζομένην ἀπὸ τὴν κυρίαν γραμμὴν ὑπὸ βαθείας κοιλάδος καὶ κειμένην κατὰ ἑκατοντάδας τινὰς ποδῶν ὑψηλότερον αὐτῆς· τὸ 5) R. Inn Killing Fusiliers ἦτο εἰς τὸ κέντρον· τὸ 6) R. Jrish Fusiliers εἰς τὸ δεξιόν, καὶ 6) R. Juni Killing Fusiliers ἐν ἐφεδρείᾳ.

Νοτίως Κοζλὶ Ντερὲ ἡ δεξιὰ πτέρυξ κατείχετο ὑπὸ τῶν ὑπολοίπων ταγμάτων τῆς 29ης Ταξ)χίας (Ταξίαρχος R. S. Vandeleur) κατὰ μῆκος τῆς κορυφογραμμῆς Καρὰ Μπαΐλ μέχρι τῆς λίμνης Δοϊράνης, μὲ τὸ 5)Royal Irish (σκαπανεῖς) ἐν ἐφεδρείᾳ εἰς Χασανλί. Τὸ 6)R. Dublin καὶ 6)R. Munster Fusiliers ἀπετέλουν τὴν ἐφεδρείαν τῆς Μ)χίας εἰς Ταταρλὶ καὶ τὸ 9)Border Σύνταγμα (σκαπανεῖς) τῆς 22ας Μ)χίας εὑρίσκετο νοτίως τῆς λίμνης. Διὰ τὴν ὑποστήριξίν των ὑπῆρχον δώδεκα πυροβολαρχίαι ἐκ τεσσάρων ἑκάστη πυροβόλων τῶν 18 πάουντ, ἀνήκουσαι εἰς τὰς LIV, LXVII

(1) Κοζλὶ Ντερὲ καὶ Μπαγιμιὰ Ντερὲ εἶναι τουρκικὰ ὀνόματα τοῦ ἄνω καὶ κάτω τμήματος τοῦ ποταμοῦ τὸ ὁποῖον οἱ Σέρβοι ὀνομάζουν Ἄνσκα. Ἐπροτιμήθησαν τουρκικαὶ ὀνομασίαι ὡς γνωστότεραι εἰς τοὺς μετασχόντας τῆς ἐκστρατείας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπροτιμήθη τὸ Καρὰ Μπαΐλ τοῦ Μπόσκιγια.

καὶ LXVIII Μοίρας τοῦ Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη εὑρίσκετο πλησίον τοῦ Χασανλί, καλύπτουσα τὴν δεξιὰν πτέρυγα καὶ εὑρισκομένη εἰς τόσην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ, ὥστε καθ' ὅλην τὴν 7ην τοῦ μηνὸς οὐδὲν ἐγνώριζε περὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐπιθέσεως. Δύο ἐκ τῶν ἄλλων πυροβολαρχιῶν, ἡ C)LXVII ἐν Καγιαλὶ καὶ ἡ B)LXVII δυτικῶς Προστέν, εὑρίσκοντο εἰς θέσεις ἐπικινδύνως ἐκτεθειμένας. Στερούμενος ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ὁ Ταξίαρχος Nicol ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτεθῇ οὕτω διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ὑποστηρίξῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸ πεζικόν, καίτοι πάλιν ἡ ὑποστήριξις αὕτη θὰ ἦτο ἀνεπαρκής. Ἐπίσης ἦτο αἰσθητὴ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐντὸς τῶν βαθειῶν χαραδρῶν.

Ἡ μετωπικὴ γραμμὴ τὴν ὁποίαν παρέλαβον οἱ Γάλλοι εἰς τὸ ἀριστερὸν δὲν ἦτο εἰς κατάλληλον ἔδαφος, διότι ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὄψιν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὰ ὑψώματά του καὶ ἐστερεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον καλοῦ πεδίου βολῆς, δυναμένου νὰ ἀντισταθμίσῃ τὸ μειονέκτημα τοῦτο. Εἰς τὸ μέτωπον τοῦ 10]Hampshire ἡ γραμμὴ αὕτη ἦτο μὲν ὁπωσδήποτε κάτωθεν τοῦ πρανοῦς, ἀλλ' ἦτο ὁμοίως ἐκτεθειμένη εἰς θέαν. Λόγῳ τοῦ βραχώδους τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν ὡς ἐκ τοῦ παγετοῦ, τὰ ἀμυντικὰ ἔργα δὲν ἦσαν εἰσέτι ἐν καλῇ καταστάσει. Τὰ στρατεύματα ἦσαν, ὡς προελέχθη, ἐξηντλημένα καίτοι δὲν εἶχον πολεμήσει ἀκόμη, ἰδίως δὲ τὰ στρατεύματα τῆς 30ης Ταξιαρχίας. Τὴν μαχητικὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐμείου ἔτι μᾶλλον τὸ γεγονός, ὅτι σχεδὸν τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεως ταγμάτων τινῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀποστολὰς μόλις ἀφιχθείσας ἀπὸ διάφορα συντάγματα καὶ μὴ ἀφομειωθείσας. Τὸ Πεζικὸν κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἀξιωματικοῦ προσελθόντος εἰς τὴν Μ]χίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἦτο «σύμφυρμα ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν ἀπὸ ὅλον τὸν βρεττανικὸν στρατόν».

Ἡ γαλλικὴ ὑποχώρησις ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ συνετελεῖτο ἀπὸ τῆς 3ης Δεκεμβρίου. Ἡ μεταξὺ τῆς 22ας Νοεμβρίου καὶ τῆς ἡμερομηνίας ταύτης περίοδος εἶχε διατεθῆ διὰ προετοιμασίας, διότι μόνον μεθοδικὴ ἐνέργεια καὶ πειθαρχικὴ τάξις ἠδύναντο νὰ διασώσουν τὴν εἰς τὴν συμβολὴν Ἀξιοῦ καὶ Τσέρνα δύναμιν ἀπὸ σοβαρὰν καταστροφήν. Ὑλικά, μεταγωγικὰ καὶ μέρος τι τοῦ πυροβολικοῦ εἶχον μεταφερθῆ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ εἶχον ὀργανωθῆ δύο ἰσχυραὶ ἐνδιάμεσοι τοποθεσίαι. Ἡ ὑποχώρησις εἶχεν ἀρχίσει ἀκριβῶς κατὰ τὴν κατάλληλον στιγμήν, διότι οἱ Βούλγαραι εἶχον ἐνισχυθῆ πολύ. Κατὰ πληροφορίας τοῦ στρατηγοῦ Sarrail, οὗτοι προετίθεντο νὰ ἐξαπολύσουν πέντε ἐκ τῶν κολοσιαίων Μ]χιῶν των, ἐχούσας 120 τάγματα, ἔναντι 50 ταγμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον οἱ Σύμμαχοι ἐν Σερβίᾳ. Ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ κατάστασις δὲν ἦτο τόσον κακή, ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς —ἀπαλλαγεὶς τῶν προηγουμένων φόβων του περὶ τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος— εἶχε μετακινήσει πρὸς τὴν περιοχὴν Στρωμνίτσης δύο Ταξιαρχίας τῆς 2ας Με-

ραρχίας του ἡ ὁποία ἦτο ἐγκατεστημένη εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμῶνος. Μὲ τὰς δύο νέας Ταξιαρχίας τῆς 5ης Μ]χίας, τὰς ὁποίας ἀναφέραμεν ἀνωτέρω, καὶ ἑτέραν Ταξ]ρχίαν τῆς 11 Μ]χίας, εἶχεν ἤδη ἐπὶ τόπου 10 Ταξ]χίας ἢ 80 Τάγματα ὡς ἑξῆς : δύο τῆς 7ης, μίαν τῆς 5ης καὶ μίαν τῆς 11ης ἐπὶ τοῦ Τσέρνα· δύο τῆς 11ης καὶ μίαν τῆς 5ης ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι Γκράντεκ, ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου μέχρι τοῦ χωρίου Ὀρμανλὶ ἐπὶ τοῦ Μπελάσιτσα Πλάνινα τρεῖς τῆς 2ας. Πράγματι, ὁ ἐχθρὸς εἶχε μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐπιτεθῇ, ἐπρόκειτο ὅμως νὰ διαψευσθοῦν αἱ προσδοκίαι του ἐκ τῆς ἐπιδεξιότητος μεθ᾽ ἧς οἱ Γάλλοι διωλίσθησαν ἀπὸ τὴν συμβολὴν Ἀξιοῦ—Τσέρνα καὶ εἶτα ἐκάλυψαν τὴν ὑποχώρησίν των ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ.

Τὴν ὑποχώρησιν διηύθυνεν ὁ στράτηγὸς Leblois (ἐπιφορτισθεὶς τὴν διοίκησιν τῶν δύο μ)χιῶν) συμμορφωθεὶς αὐστηρῶς πρὸς τὸ πρόγραμμα τὸ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Sarrail καὶ μὲ ἀξιοσημείωτον ψυχραιμίαν. Λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἁμαξοστοιχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν, τὰ στρατεύματα ὤφειλον νὰ ὑποχωρήσουν κυρίως διὰ πορειῶν Τὰ μεταγωγικὰ εἶχον ἀποσταλῆ κατὰ τὸ πλεῖστον σιδηροδρομικῶς, μετὰ τὴν ἄφιξιν δὲ εἰς τὴν πρώτην ἐνδιάμεσον τοποθεσίαν εἰς τὸν σταθμὸν Ντεμὶρ-Καποῦ, τὸ πεζικὸν εἶχεν ἐπί τινα χρόνον τὴν ὑποστήριξιν μόνον πέντε ὀρειβατικῶν πυροβολαρχιῶν, δεδομένου ὅτι ἔπρεπε νὰ φορτώση εἰς σιδηροδρομικὰς ἁμαξοστοιχίας τὸ πεδινὸν πυροβολικόν. Οἱ Βούλγαροι μετ᾽ ἀξιεπαίνου ταχύτητος εἶχον κατασκευάσει πασσαλοπήκτους γεφύρας ἐπὶ τοῦ Τσέρνα μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 4ης τοῦ μηνὸς καὶ προυχώρησαν εἰς τέσσαρας φάλαγγας. Εἰς τὴν πτέρυγα τούτων δὲν ἔλαβον πράγματι ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Γάλλους μέχρι τῆς 6ης τοῦ μηνός, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ἡ πίεσίς των ἀπέβη βαρεῖα. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ αἱ ἐπιθέσεις των εὐτυχῶς δὲν ἦσαν πολὺ ἀποφασιστικαί. Οὐχ ἧττον ὁ κίνδυνος ἦτο πολὺ μέγας, καίτοι εἶχεν ἀποτραπῇ ὁ φόβος ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ προέβαινον εἰς περιορισμὸν τῶν Συμμάχων πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν μόλις οὗτοι θὰ διήρχοντο τὰ σύνορα.

Ὁ Στρατηγὸς Sarrail εἶχε προσφερθῆ νὰ βοηθήσῃ τὸ σερβικὸν ἀπόσπασμα Μοναστηρίου νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατευμάτων πρὸς Θεσ)νίκην, ἀλλ᾽ ὁ διοικητής του προὐτίμησε νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν διὰ νὰ συνενωθῇ μετὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἰδίας αὐτοῦ χώρας καὶ ἦτο ἤδη ἐκτὸς ἐπαφῆς. Πράγματι, τὸ βουλγαρικὸν ἱππικὸν εἶχε καταλάβει τὸ Μοναστήριον τὴν 4ην τοῦ μηνός. Τὴν πρωΐαν τῆς 6ης τοῦ μηνὸς οἱ Γάλλοι κατεῖχον τὴν πρώτην ἐνδιάμεσον τοποθεσίαν ἐν Ντεμὶρ-Καποῦ. Ἡ 57η Μ)χία των θὰ ἀπεσύρετο τὴν νύκτα ἐκείνην διὰ μέσου τῆς 122ας Μ)χίας, εὑρισκομένης εἰς τὴν δευτέραν ἐνδιάμεσον τοποθεσίαν περὶ τὸν σταθμὸν Γκράντετς ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν 156ην Μ)χίαν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀρχικήν της θέσιν ἀριστερὰ τῆς Βρεττανικῆς 10ης Μ)χίας. Αἱ

δύο τελευταῖαι δὲν θὰ ἤρχιζον τὴν ὑποχώρησίν των μέχρι τῆς 14ης Δεκεμβρίου, ἀλλ' οἱ Βρεττανοὶ εἶχον ἀρχίσει ἤδη νὰ ἀποστέλλουν πρὸς τὰ ὀπίσω ὑλικὰ καὶ ἀποσκευὰς προλαμβάνοντες ὑποχώρησιν ἤδη ἐπιμόνως ζητηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Mahon.

6 Δεκεμβρίου 1915.—Τὴν 4ην καὶ τὴν 5ην τοῦ μηνὸς ἐξετελέσθησαν συμαντικὰ πυρὰ πυροβολικοῦ κατὰ τῆς κορυφογραμμῆς Κοστουρίνο. Τὴν 2.30 μ. μ. ὥραν τῆς 6ης τοῦ μηνὸς ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε ἐντατικώτερον βομβαρδισμόν, ἰδίως ἐναντίον τοῦ μετώπου τῶν Connaught Rangers καὶ τῆς «βραχώδους κορυφῆς» (Pocky Poak) ἀπὸ δὲ τῆς 3ης μ. μ. ὥρας παρετηροῦντο μικρὰ βουλγαρικὰ τμήματα κατερχόμενα ἐκ τῆς κορυφογραμμῆς ἀπέναντι τῆς θέσεως. Οἱ Rangers τοὺς καθήλωσαν εἰς τὸ ἔδαφος, ὅταν εἶχον ἤδη πλησιάσει εἰς ἀπόστασιν 60 ὑαρδῶν ἀπὸ τὰ συρματοπλέγματα. Εἰς τὴν «βραχώδη κορυφὴν» οἱ Βούλγαροι κατώρθωσαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν θέσιν ἣν κατεῖχε λόχος τοῦ Royal Irish Fusiliers, ἀλλ' ἐξεδιώχθησαν δι' ἐφ' ὅπλου λόγχης. Κατὰ τὸ λυκόφως ἐξεδόθη διαταγὴ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ θέσις αὕτη δι' ἄλλης ἡμιλοχίας καὶ ἑνὸς πολυβόλου· τό 6) R. Dublin Fusiliers μετεφέρθη ἐκ τῆς ἐφεδρείας εἰς τὰ πέριξ τοῦ Καγιαλί, τρεῖς δὲ λόχοι τοῦ 9) Border εἰς τὰ πέριξ τοῦ Χασανλὶ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς λίμνης Δοϊράνης. Ὁ Ταξίαρχος Nicol ἀπέστειλε τηλεγράφημα πρὸς τὸν Ταξίαρχον King—King καθιστῶν γνωστὸν ὅτι ἐὰν ἀπολεσθῇ ἡ θέσις προφυλακῶν τῆς »βραχώδους κορυφῆς», ἡ γραμμὴ ἐκ Μεμεσλὶ μέχρι τοῦ δεξιοῦ τῆς 30ῆς Ταξιαρχίας πρέπει νὰ διατηρηθῇ πάσῃ θυσίᾳ καὶ ὅτι θὰ ἐνισχύετο αὕτη τὴν νύκτα. Ὁ στρατηγὸς Mahon ἀνησυχήσας ὀλίγον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς 10ης Μ)χίας εἶχεν ἔλθη εἰς συνάντησιν τοῦ ταξιάρχου Nicol, ἐτηλεγράφησε δὲ εἰς Θεσ)νίκην νὰ τηρῆται ἑτοίμη πρὸς ἐπιβίβασιν εἰς ἁμαξοστοιχίαν ἑτέρα Ταξ)χία, ἐὰν ἐζητεῖτο τοῦτο τὴν πρωΐαν.

7 Δεκεμβρίου 1915.—Πρὸ τῆς αὐγῆς τῆς 7ης τοῦ μηνὸς καὶ ὑπὸ πυκνὴν ὁμίχλην οἱ Βούλγαροι ἐπετέθησαν αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς «βραχώδους κορυφῆς», ἀναρριχώμενοι εἰς τὰς χαράδρας καὶ ἐπιτιθέμενοι δι' ἐφ' ὅπλου λόγχης. Ἡ ἐφ' ὅπλου λόγχη ἦτο τὸ μόνον ὅπλον καὶ τῆς φρουρᾶς, διότι δὲν ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ διακρίνῃ φίλον ἀπὸ ἐχθρὸν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, λόγῳ τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τῆς στολῆς τῶν ἀντιπάλων. Τὰ λείψανα τῆς φρουρᾶς ὑπεχώρησαν κατερχόμενοι τὸ ἀντίπρανες. Τότε ἤνοιξε πῦρ τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν κατὰ τοῦ μετώπου τῆς 30ῆς Ταξιαρχίας, πολυβόλα δὲ ἀναβιβασθέντα εἰς τὴν «βραχώδη κορυφὴν» ἐθέρισαν τὰς γραμμὰς της πλευρικῶς. Ὀλίγον βραδύτερον ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μία ὀρειβατικὴ πυροβολαρχία. Μεταξὺ τῆς 9ης καὶ τῆς

10ς π.μ. ὥρας ἀνεφέρετο ὅτι ὄγκοι ἐχθρικῶν δυνάμεων ἐπίεζον τὸ μέτωπον τοῦ Connaught Rangers, ἀλλ᾽ ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀνεχαιτίσθη μὲ τὰ πυκνὰ πυρὰ τῶν ἀμυνομένων (1),

Ἡ κατάστασις ἦτο σοβαρά, ἀλλὰ καίτοι αἱ ἀπώλειαι ἦσαν μεγάλαι δὲν ἐφαίνετο ἴχνος Βουλγάρων εἰσδυόντων. Τὰ στρατεύματα ἐφαίνοντο πρόθυμα καὶ ἐξετέλουν ἀμέσως ὅ,τι ἐζήτουν οἱ ἀξιωματικοί των. Ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ γαλλικοῦ μετώπου εἶχεν ἀποκρουσθῆ.

Περὶ τὴν 2αν μ.μ. ὥραν ἐπῆλθε τὸ πρῶτον ῥῆγμα εἰς τὴν γραμμήν. Τὰ στοιχεῖα, περὶ τῆς ἀκριβοῦς διαδοχῆς τῶν γεγονότων καὶ τοῦ χρόνου καθ᾽ ὅν ταῦτα ἔλαβον χώραν εἶναι ἀντιφατικά, ἀλλ᾽ ὡς πρὸς τὰ γενόμενα οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι δηλαδὴ ἡ κυρία αἰτία τῆς καταρρεύσεως τοῦ μετώπου ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατάληψις τῆς «βραχώδους κορυφῆς». Πλευροκοπούμενον ἀπὸ τῆν διεύθυνσιν ταύτην καὶ βομβαρδιζόμενον ἐπίσης σφοδρῶς τὸ δεξιὸν τοῦ κέντρου τῶν τεσσάρων ἐν γραμμῇ λόχων τοῦ Συν)τος Hampshire ὑπεχώρησε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνασυνταχθῇ μέχρις ὅτου ἀφίκετο εἰς τὴν κορυφογραμμὴν Σιμονέτ, ἡ ὁποία εἶχε προηγουμένως ὁρισθῇ ὡς δευτέρα ἀμυντικὴ γραμμή. Ὁ ἀριστερὸς λόχος τοῦ Hampshire διετήρησε τὰς θέσεις του μέχρι τῆς 3.30 μ.μ. ὥρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον ὁρατὸς ἐκ τῆς γραμμῆς τῶν Connaught Rangers, οἵτινες βλέποντες τὴν ὑποχώρησιν ὀλίγων μεμονωμένων ἀνδρῶν ἐνόμισαν ὅτι εἶχε καμφθῆ τὸ δεξιόν των. Οἱ Βούλγαροι ἐσυνέχισαν καταστρεπτικὸν βομβαρδισμὸν συνοδευόμενον ὑπὸ ἐπιθέσεως μετὰ καταπληκτικῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς ἐναντίον τῶν Connaughr Raugers. Ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ πυκνῶν πυρῶν, περιφρονοῦντες ὅμως τὰς μεγάλας των ἀπωλείας ἐνήργησαν ἔφοδον μὲ ἐφ᾽ ὅπλου λόγχην καὶ κατόπιν ἀγρίας πάλης σῶμα πρὸς σῶμα εἰσέδυσαν εἰς τὴν τοποθεσίαν μας. Τοῦτο συνέβη περὶ τὴν 2.30 μ.μ. ὥραν, ὁ λόχος ὅμως τοῦ κέντρου τοῦ τάγματος διετήρησε τὰς θέσεις του ἐπὶ μίαν καὶ πλέον ὥραν ἀκόμη.

Τότε τὸ τάγμα ἀνασυνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου H. E. N. Jourdain εἰς τὴν ὄπισθεν τῆς θέσεως χαράδραν. Ὁ διοικητὴς εἶχε λάβει διαταγὴν νὰ καταλάβῃ θέσιν εἰς τὴν ὀφρῦν Σιμονέτ, ὅπου τελικῶς εἶχεν ὑποχωρήσει ὅλον τὸ Hampshire, ἀλλὰ κατέστη ἀδύνατος ἡ ἀναρρίχησις εἰς τὸν λόφον τοῦτον διότι ἡ πρὸς αὐτὸν πλευρά του ἦτο λίαν ἀπότομος. Τελικῶς διετάχθη νὰ ὁδηγήσῃ τὰ λείψανα τοῦ τάγματός του ὀπίσω εἰς Ντεντελὶ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐκεῖ διάβασιν. Ἡ γραμμὴ τῶν Munsters εἰς τὸ ἀριστερὸν ὑπέστη ἐπίθεσιν ἀσθενεστέραν καὶ τὰ πυρὰ τοῦ τάγματος

---

(1) Ἡ κυρία ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς 30ης Ταξ)χίας ἐξετελέσθη ὑπὸ δύο συνταγμάτων, τοῦ 14ου καὶ τοῦ 28ου (Lon, σελ. 79).

ἀνεχαίτισαν τὸν ἐχθρόν. Ὁ ἀντισυνταγματάρχης G. Drage, ὅταν τῷ ἀνεφέρθη ὅτι οἱ Βούλγαροι εἰσῆλθον εἰς τὰ χαρακώματα τῶν Connaught Rangers διέθεσε τὸν δεξιόν του λόχον πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ νὰ καλύψῃ τὰ πλευρόν του. Τὴν 3.40′ μ. μ. ὥραν ἔλαβε διαταγὴν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἡ ὑποχώρησις ἔγινε κατὰ λόχους. Διετάχθη καὶ τὸ τάγμα τοῦτο νὰ ἀποσυρθῇ ἐπίσης εἰς Ντεντελί.

Ὁ ἐχθρὸς δὲν ἀνέπτυξε πολὺ ἔντονον προσπάθειαν καταδιώξεως, ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ πρῶτος λόχος τοῦ Hampshire ὁποῖος θὰ ἀπεσύρετο ὑπεχώρησεν ἐν συγχύσει διὰ μέσου τῶν πυροβόλων τῆς C)LXVII παρὰ τὸ Καγιαλί, τὸ δὲ ἀπόσπασμα τοῦτο ὑποθέσαν ὅτι εἶχε καταρρεύσει ὅλον τὸ μέτωπον ἐγκατέλειψε τὰ πυροβόλα, ἀφοῦ ἀφήρεσε τὰ κλεῖστρα καὶ τὰ σκοπευτικὰ ὄργανά των. Τὰ πυροβόλα ταῦτα ἦτο δύσκολον νὰ διασωθοῦν καὶ ἂν ἔτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀχθοῦν μέχρις αὐτῶν ὁμοζυγίαι, διότι ταῦτα εἶχον ἀνελκυσθῇ διὰ σχοινίων εἰς τὴν κλιτὺν λόφου τινὸς διὰ νὰ ἔχουν δυνατότητας βολῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Cox εἶχε καταλάβει θέσεις εἰς τὴν ὀφρῦν Σιμονὲτ μὲ τὸ 6ον καὶ τὸ 7ον R. Dublin Fusiliers, μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ προσῆλθε παρ᾽ αὐτοῖς καὶ τὸ 10 Hampshire. Εἰς τὸ μέτωπον τῆς 31ης Ταξ)χίας εἶχεν ὑποχωρήσει ὅλη ἡ γραμμή, ἐξαιρέσει τοῦ 6)R. Jrish Fusiliers περὶ τὸ Προστέν, καὶ εἶχε καταλάβει θέσεις εἰς τὸ δεξιὸν τῆς ὀφρύος Σιμονέτ, εἰς τὰ βορείως τοῦ Παταρλὶ ὑψώματα. Εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ὁμοίως ἡ παρὰ τὸ Προστὲν πυροβολαρχία, ἐν τῇ πεποιθήσει πάλιν ὅτι εἶχε καταρρεύσει ὅλον τὸ μέτωπον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔγινε ἀπόπειρά τις διασώσεως τῶν ἐγκαταλειφθέντων πυροβόλων, ἀλλ᾽ ἡ προσπάθεια αὕτη ἐματαιώθη λόγῳ δευτέρας ὑποχωρήσεως τοῦ πεζικοῦ. Ὁ στρατηγὸς Mahon, ὁ ὁποῖος τὴν προηγουμένην νύκτα εἶχε προσέλθῃ εἰς τὸ στρατηγεῖον τῆς 10ης Μεραρχίας, εἶχε τηλεγραφήσει εἰς Θεσ)νίκην, μόλις ἐπλοροφορήθη τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως, ν᾽ ἀποσταλῇ ἑτέρα Ταξιαρχία ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Τὸ πρῶτον τάγμα τῆς 65ης Ταξιαρχίας τῆς 22ας Μεραρχίας ἀφίκετο εἰς Δοϊράνην τὴν αὐτὴν νύκτα.

Ὁ Ταξίαρχος Nicol ἤλπιζεν ὅτι ἡ βουλγαρικὴ προχώρησις θὰ ἀνεχαιτίζετο εἰς τὴν νέαν τοποθεσίαν, ἧς εἶχε διατάξει τὴν πάσῃ θυσίᾳ διατήρησιν, διότι πᾶσα περαιτέρω ὑποχώρησις θὰ ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον τὴν γαλλικὴν γραμμήν. Ἐπληροφόρησε τὸν στρατηγὸν Bailloud περὶ τῆς καταστάσεως, ὁπότε ὁ τελευταῖος διέταξε ν᾽ ἀποσταλῇ εἰς Ταταρλὶ ἐνίσχυσις ἐκ μιᾶς ὀρειβατικῆς πυροβολαρχίας καὶ δύο ταγμάτων, ἐνίσχυσις γενομένη δεκτὴ μὲ εὐχαρίστησιν. Τὸ πρῶτον γαλλικὸν τάγμα ἀφίκετο εἰς τὴν γραμμὴν μεταξὺ ὀφρύος Σιμονὲτ καὶ χαράδρας Καγιαλὶ τὴν 1ην π. μ. ὥραν τῆς 8ης τοῦ μηνός.

Ἡ ὑποχώρησις εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος.

8 Δεκεμβρίου 1915.— Ἡ νὺξ διῆλθεν ἤρεμος, ἡ ὁμίχλη διελύθη μέρει καὶ τὰ στρατεύματα ὠργάνωσαν τὴν ὀφρὺν Σιμονὲτ—ὅπου ἤδη σον οἱ Γάλλοι ὅσον καὶ οἱ Βρεττανοὶ εἶχον κατασκευάσει ξηρολιθοδομὴν διὰ τῶν ἀτομικῶν των ἐργαλείων ὅσον ἠδύναντο καλύτερον. Τὴν πρωΐαν ς 8ης τοῦ μηνὸς ὁ ἀντισυνταγματάρχης Cox παρατηρήσας ὅτι ἡ ὀφρὺς(1) ivet, τοῦ ἀπέναντι τῆς θέσεώς του ὁμωνύμου λόφου, δὲν κατείχετο ὑπὸ ῦ ἐχθροῦ, ἀπέστειλε πρὸς κατάληψίν της δύο λόχους τοῦ 6)R. Dublin uslliers καὶ ἕνα γαλλικὸν λόχον διὰ νὰ προεκτείνῃ τὸ ἀριστερὸν αὐτῶν ὸς τὴν χαράδραν Καγιαλὶ καὶ νὰ λάβῃ ἐπαφὴν μὲ τὴν γραμμὴν τῆς γαλκῆς 156ης Μ)χίας.

Εἰς τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τὸ γαλλικὸν ὀρειβατικὸν πυροβολικὸν ἔθραυσε λείως τὴν βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, περὶ τὴν 11 ὅμως πρωϊνὴν ὥραν εἶχε γκεντρωθῇ ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὰ πλευρὰ τῆς Ὀφρύος Rivet ὶ ἤνοιξε πυκνὸν πῦρ τυφεκίων κατ᾽ αὐτῆς. Διὰ τοὺς ἐξηντλημένους καὶ ιναλέους ἀμυνομένους ἡ ἐνέργεια αὕτη ἦτο λίαν ἐκνευριστική. Ἡ ὁμίη εἶχε πυκνωθῇ πάλιν τόσον, ὥστε μόνον αἱ κορυφαὶ τοῦ λόφου Rivet ὶ τοῦ λόφου Σιμονὲτ ἀνεπήδων ἐκ τῶν περιδινουμένων σπονδύλων ἀοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξήρχετο ὁ κρότος πυρῶν τυφεκίων καὶ πολυβόλων: μόνη ἔνδειξις ἐχθρικῆς κινήσεως, καίτοι ἅπαξ ἐπὶ μίαν φευγαλέαν στιγην διεφάνη, ἦτο ἡ θέα τῆς «Ράχεως τῶν Πέντε Δένδρων» (Dorsale des np arbres), μαύρης ἐκ στρατευμάτων. Ἔγινεν ἀποφασιστική τις ἐπίθες ἀποφασισθεῖσα πρὸ τῆς μεσημβρίας, περὶ τὴν 1ην μ. μ. ὥραν ὁ γαλλις λόχος διετάχθη νὰ ἀποσυρθῇ. Τότε ἐστάλησαν διαταγαὶ πρὸς τοὺς εττανικοὺς λόχους νὰ ὑποχωρήσουν ἐὰν ὑποστοῦν σφοδρὰν ἐπίθεσιν. πέστησαν σφοδρὰν ἐπίθεσιν τὴν 2 μ. μ. ὥραν, ὁπότε ὁ ἐχθρὸς ὥρμησε τὰ τοῦ λόφου μὲ πολυάριθμον δύναμιν ὑπὸ τὴν προστασίαν πυρῶν ποβόλων. Οἱ δύο λόχοι τοῦ Dublin ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ὀφρὺν Simonet ολέσαντες 64 ἄνδρας, ὧν 54 ἦσαν τραυματίαι. Ἡ ὀφρὺς Rivet ὅμως ο ἁπλῶς σημεῖον προφυλακῶν καὶ ἑπομένως τὸ κύριον ἔργον τῶν Βουλρων δὲν εἶχε λήξει.

Τότε ἐξερράγη θύελλα ἀπροσδόκητος. Τὴν 3 μ. μ. ὥραν ὁ Ταξίαρχος icol ἔλαβεν ἀναφορὰν καθ᾽ ἣν οἱ Βούλγαροι εἶχον συγκεντρώσει δυνάις πρὸ τοῦ μετώπου τῆς 3ης Ταξιαρχίας καὶ κατήρχοντο τὴν χαράδραν εμεσλὶ—Πρστὲν—Τσαλκαλί, προσπαθοῦντες νὰ κάμψουν τὴν δεξιὰν πτέγα τῆς Μ]χίας. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ὁ ἐπὶ τῆς σηματοδοσίας ἀξιωματικός

---

(1) Εἶναι τὸ ὕψωμα 526, περὶ οὗ εἰς σελ. 69.

του τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι ἡ Ταξιαρχία ἐπρόκειτο νὰ ἀποσυρθῇ. Ἐπικοινωνήσας τηλεφωνικῶς μετὰ τοῦ Ταξιάρχου King-King ἔμαθεν ὅτι οὗτο εἶχεν ἐκδώσει διαταγὴν ὑποχωρήσεως, φρονῶν ὅτι ἡ Ταξιαρχία ἐκινδυνευε νὰ κυκλωθῇ. Ὁ ἐχθρὸς οὐ μόνον εἶχε προχωρήσει περὶ τὸ δεξιό ἀλλ' εἶχεν εἰσδύσει καὶ μεταξὺ τοῦ εἰς τὸ δεξιὸν 6]R. Irish Fusiliers κα τοῦ εἰς τὸ κέντρον 5]R. Inniskilling Fusiliers. Ὁ Ταξίαρχος Nicol ἔστειλε τὸ 7]R. Munster Fusiliers εἰς βοήθειάν του, ἀνεκοίνωσε δὲ πρὸ τὸν στρατηγὸν Baillourd ὅτι θὰ ἐξηναγκάζετο νὰ ἀφήσῃ ἀκάλυπτον τ γαλλικὸν δεξιόν. Τὴν 5ην μ. μ. ὥραν μαθὼν ὅτι ἡ 31η Ταξιαρχία εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑποχωρῇ πρὸς Τσαουσλί, διέταξε τὴν 30ὴν Ταξιαρχίαν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ντεντελί. Μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ὑποχωρήσεως οἱ Βούλγαρο ἐπετέθησαν κατὰ τῆς ὀφρύος Simonet, ἀλλὰ πέντε ταχεῖαι βολαὶ τοῦ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν εἰς τὴν ὁμίχλην. Πάλιν, ὅταν ἡ ὀπισθοφυλακὴ κατήρχετο τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ λόφου τετραποδητὶ καὶ ὀλισθαίνουσα ε τὸ σκότος, ὁ ἐχθρὸς ὥρμησε καὶ ἀνῆλθε τὸ πρανὲς μὲ κραυγὰς χαρᾶς, μ σαλπίσματα καὶ μὲ πυρσούς. Ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς τὴν κορυφὴν παρέμεινεν ἐκεῖ, ὡς ἂν ἡ ἀποστολή του δια τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε συντελεσθῆ καὶ οὕτω δὲν ἐπιέσθησαν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, οὔτε ἡ 30ή, οὔτε ἡ 31 Ταξιαρχίαι.

9 Δεκεμβρίου 1915.— Τὴν νύκτα ἡ γραμμὴ τῆς 10ης Μ)χίας ἔβαινε ἐπὶ τῆς ὄχθης τῆς λίμνης Δοϊράνης κατὰ μῆκος τῆς κορυφογραμμῆς Κα Μπαΐλ, κατεχομένης βορειοανατολικῶς τοῦ Τσαουσλὶ ὑπὸ τῆς 29ης Ταξια χίας—6]R. Irish Rifles, 6]Leinster καὶ 5]Royal Irish (Σκαπανεῖς) μετ τοῦ εἰς ἐφεδρείαν διατεθειμένου 9]Border Συντάγματος—καὶ ἐκεῖθεν π ραν τοῦ στομίου τῆς στενωποῦ Ντεντελί, κατεχομένου ὑπὸ ἀποσπάσματ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Fair, διοικητὴν τοῦ μεραρχιακοῦ μηχανικο Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ 5]Connaught, τοῦ 7]R. Munste Fusiliers, καὶ τοῦ μεραρχιακοῦ λόχου ποδηλατιστῶν. Τὸ ὑπόλοιπον τῆ 30ῆς Ταξιαρχίας εὑρίσκετο ἐν καταυλισμῷ ἐντὸς της στενωποῦ, ἐνῷ ἡ 31 Ταξιαρχία, ἀφοῦ διενυκτέρευσεν ἐν Παζαρλί, μετεφέρθη τὴν πρωΐαν τ 9ης τοῦ μηνὸς εἰς τὴν ἐφεδρείαν. Δύο τάγματα τῆς 65ης Ταξιαρχίας, 9]King's Own καὶ τὸ 14ον King's Regiment (Liverpool), εἶχον ἀφιχ εἰς Τσαουσλὶ καὶ τεθῆ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταξιάρχου Vandeleur.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν οἱ Γάλλοι μόλις τὴν 2αν π. μ. ὥραν τῆς 9ης τοῦ μ νὸς ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ὄπισθεν τοῦ Μπατζίμια Ντερέ. Ἡ ὁδὸς Κ στουρίνο—Δοϊράνη, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει τὸ κύριον σῶμα τοῦ πεζικ των καὶ πιθανῶς καὶ ὅλα τὰ μεταγωγικά των, καθίστατο ἀποτόμως ἀν φερικὴ ἀπὸ Μπαζίμια πρὸς τὴν στενωπὸν Ντεντελὶ καὶ ἦτο ἐκτεθειμένη τὴν θέαν τοῦ ἐχθροῦ μόλις οὗτος κατέλαβε τὸ βορείως τῆς κοιλάδος ὕψωμ

του τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι ἡ Ταξιαρχία ἐπρόκειτο νὰ ἀποσυρθῇ. Ἐπικοι-νωνήσας τηλεφωνικῶς μετὰ τοῦ Ταξιάρχου King-King ἔμαθεν ὅτι οὗτο[ς] εἶχεν ἐκδώσει διαταγὴν ὑποχωρήσεως, φρονῶν ὅτι ἡ Ταξιαρχία ἐκινδύ-νευε νὰ κυκλωθῇ. Ὁ ἐχθρὸς οὐ μόνον εἶχε προχωρήσει περὶ τὸ δεξιόν ἀλλ' εἶχεν εἰσδύσει καὶ μεταξὺ τοῦ εἰς τὸ δεξιὸν 6]R. Irish Fusiliers κα[ὶ] τοῦ εἰς τὸ κέντρον 5]R. Inniskilling Fusiliers. Ὁ Ταξίαρχος Nicol ἔ-στειλε τὸ 7]R. Munster Fusiliers εἰς βοήθειάν του, ἀνεκοίνωσε δὲ πρὸ[ς] τὸν στρατηγὸν Baillourd ὅτι θὰ ἐξηναγκάζετο νὰ ἀφήσῃ ἀκάλυπτον τ[ὸ] γαλλικὸν δεξιόν. Τὴν 5ην μ. μ. ὥραν μαθὼν ὅτι ἡ 31η Ταξιαρχία εἶχε[ν] ἀρχίσει νὰ ὑποχωρῇ πρὸς Τσαουσλί, διέταξε τὴν 30ὴν Ταξιαρχίαν νὰ ὑπο-χωρήσῃ εἰς Ντεντελί. Μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ὑποχωρήσεως οἱ Βούλγαρο[ι] ἐπετέθησαν κατὰ τῆς ὀφρύος Simonet, ἀλλὰ πέντε ταχεῖαι βολαὶ τοὺ[ς] ἔτρεψαν εἰς φυγὴν εἰς τὴν ὁμίχλην. Πάλιν, ὅταν ἡ ὀπισθοφυλακὴ κατήρ-χετο τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ λόφου τετραποδητὶ καὶ ὀλισθαίνουσα εἰ[ς] τὸ σκότος, ὁ ἐχθρὸς ὥρμησε καὶ ἀνῆλθε τὸ πρανὲς μὲ κραυγὰς χαρᾶς, μ[ὲ] σαλπίσματα καὶ μὲ πυρσούς. Ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς τὴν κορυφὴν παρέμει-νεν ἐκεῖ, ὡς ἂν ἡ ἀποστολή του δια τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε συντελεσθῆ καὶ οὕτω δὲν ἐπιέσθησαν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, οὔτε ἡ 30ή, οὔτε ἡ 31[η] Ταξιαρχίαι.

9 Δεκεμβρίου 1915.— Τὴν νύκτα ἡ γραμμὴ τῆς 10ης Μ)χίας ἔβαινε[ν] ἐπὶ τῆς ὄχθης τῆς λίμνης Δοϊράνης κατὰ μῆκος τῆς κορυφογραμμῆς Καρ[α] Μπαΐλ, κατεχομένης βορειοανατολικῶς τοῦ Τσαουσλὶ ὑπὸ τῆς 29ης Ταξιαρ-χίας—6]R. Irish Rifles, 6]Leinster καὶ 5]Royal Irish (Σκαπανεῖς) μετ[ὰ] τοῦ εἰς ἐφεδρείαν διατεθειμένου 9]Border Συντάγματος—καὶ ἐκεῖθεν πέ-ραν τοῦ στομίου τῆς στενωποῦ Ντεντελί, κατεχομένου ὑπὸ ἀποσπάσματο[ς] ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Fair, διοικητὴν τοῦ μεραρχιακοῦ μηχανικοῦ. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ 5]Connaught, τοῦ 7]R. Munster Fusiliers, καὶ τοῦ μεραρχιακοῦ λόχου ποδηλατιστῶν. Τὸ ὑπόλοιπον τῆ[ς] 30ῆς Ταξιαρχίας εὑρίσκετο ἐν καταυλισμῷ ἐντὸς της στενωποῦ, ἐνῷ ἡ 31[η] Ταξιαρχία, ἀφοῦ διενυκτέρευσεν ἐν Παζαρλί, μετεφέρθη τὴν πρωΐαν τῆ[ς] 9ης τοῦ μηνὸς εἰς τὴν ἐφεδρείαν. Δύο τάγματα τῆς 65ης Ταξιαρχίας, τ[ὸ] 9]King's Own καὶ τὸ 14ον King's Regiment (Liverpool), εἶχον ἀφιχθῆ εἰς Τσαουσλὶ καὶ τεθῆ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταξιάρχου Vandeleur.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν οἱ Γάλλοι μόλις τὴν 2αν π. μ. ὥραν τῆς 9ης τοῦ μη-νὸς ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ὄπισθεν τοῦ Μπατζίμια Ντερέ. Ἡ ὁδὸς Κο-στουρίνο—Δοϊράνη, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει τὸ κύριον σῶμα τοῦ πεζικο[ῦ] των καὶ πιθανῶς καὶ ὅλα τὰ μεταγωγικά των, καθίστατο ἀποτόμως ἀνω-φερικὴ ἀπὸ Μπαζίμια πρὸς τὴν στενωπὸν Ντεντελὶ καὶ ἦτο ἐκτεθειμένη εἰ[ς] τὴν θέαν τοῦ ἐχθροῦ μόλις οὗτος κατέλαβε τὸ βορείως τῆς κοιλάδος ὕψωμ[α]